

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İKİZ AÇIKLAR VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
FATİME ZEHRA YILDIRIM

GAZİANTEP-2020

T.C.
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İKİZ AÇIKLAR VE İKTİSADİ BÜYÜME İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
FATİME ZEHRA YILDIRIM

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET HANİFİ ASLAN

GAZİANTEP-2020

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
YÜKSEK LİSANS KABUL VE ONAY FORMU**

İktisat Anabilim Dalı **İktisat** Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Fatime Zehra YILDIRIM** tarafından hazırlanan “**İkiz Açık ve İktisadi Büyüme İlişkisi; Türkiye Örneği**” başlıklı tez, **07 / 02 / 2020** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucu **başarılı** bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

Görevi

Unvanı, Adı ve Soyadı

İmzası:

Kurumu/Üniversitesi

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Hanifi ASLAN

Tez Danışmanı

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Jüri Üyesi

Doç. Dr. Mehmet ŞENTÜRK

Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Jüri Üyesi

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep KÖSE

Hasan Kalyoncu Üniversitesi

Bu tez Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mazlum ÇELİK
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “İkiz Açıklar ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği” başlıklı çalışmanın tarafımda, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve onurumla doğrularım./....../2020

Fatime Zehra YILDIRIM

ÖNSÖZ

Bu çalışmada ikiz açıklarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler dünya ekonomilerinden örnekler ve Türkiye ekonomisi temelinde analiz edilmiştir. Ülkeler ekonomik büyümelerini hızlandırmak ve sürdürmek için farklı modeller ve politikalar uygulamaktadırlar. Uygulanan model ve politikaların farklılığı, ülkelerin yapıları ve içinde buldukları konjunktürden kaynaklanmaktadır. Son yıllarda yüksek büyüme oranları elde eden ülkelere bakıldığında, bunların ikiz açık sorunu ile mücadele etmekte oldukları görülmektedir; bir bakıma, ikiz açıkla birlikte büyümektedirler. Son 30-40 yılda yaşanan ve hâlihazırda devam eden küreselleşme, bunu mümkün kılmaktadır. Başka bir ifadeyle, finansmana erişim kolaylığı ikiz açıkların sürdürülebilmesini sağlamaktadır; böylece büyüme de sürdürülebilmektedir. Türkiye ekonomisi de ikiz açıkla büyüme sağlayan ülkeler arasındadır.

Tez çalışmamı yürütmem de akademik bilgi ve tecrübelerini esirgemeyen, bilimsel katkı ve yorumları ile yol gösteren Sayın Prof. Dr. M. Hanifi ASLAN'a destekleri için teşekkür ederim. Ayrıca ekonometri çalışmalarımı hazırlamam ve düzeltmeleri yapmamda büyük yardımlarını gördüğüm Dr. Öğretim Üyesi Zeynep KÖSE'ye teşekkür ederim.

Nihayet, hayatımın her anında maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

GAZİANTEP, 2020

Fatime Zehra YILDIRIM

ÖZET

Bu Tez çalışmasında, ikiz açıklarla ekonomik büyüme arasındaki ilişkiler dünya ekonomilerinden örnekler ve Türkiye ekonomisi temelinde analiz edilmeye çalışılmıştır. İkiz açık, bir ekonomide bütçe açığı ve cari açığın eşanlı ortaya çıkmasıdır. İktisat literatüründe ikiz açıklar üzerinde çok fazla çalışma yapılmıştır. Çalışmaların odağında da *Keynesyen ikiz açık* ve *Ricardian denklik hipotezi* yer almaktadır.

Bu çalışmanın amacı, çeşitli dünya ekonomileri ve Türkiye Ekonomisi için ikiz açık hipotezinin geçerli olup olmadığını tespit etmek ve ikiz açıklarla iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmada Türkiye Ekonomisi'ne ait 1998Q2 - 2018Q4 dönemine ait çeyrek dönemli bütçe açığı, cari açık ve iktisadi büyüme değişkenler kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki ARDL eş bütünleşme, Granger nedensellik ve regresyon yöntemleri ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları ile ilgili literatürde daha önce elde edilmiş sonuçlar arasında paralellikler olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara göre, uzun dönemde bütçe açığı ve cari açıktan büyümeye doğru negatif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: ikiz açık, ekonomik büyüme, granger nedenselliği, ardl ve regresyon analizi

ABSTRACT

The relationship between economic growth with twin deficit in this thesis has tried to be analyzed on the basis of examples of Turkey's economy and the world economy. Twin deficits mean that the budget deficit and the current deficit occur simultaneously in an economy. In the economic literature, a lot of work has been done on twin deficits. Keynesian twin deficit and Ricardian equivalence hypothesis are at the center of the studies.

The aim of this study, the twin deficit hypothesis for a variety of world economies and Turkey Economy to determine whether it is valid and examine the relationships between twins with clear economic growth. However, the empirical examination of the thesis has been studied only with data from Turkey's Economy. Economy of Turkey Research in 1998Q2 - 2018Ç4 period ended quarter was used annual data. In this study, the relationships between budget deficit, current account deficit and economic growth variables were analyzed with ARDL cointegration, Granger causality and regression methods. It is seen that there are parallels between the results of the analysis and the previously obtained results in the literature. According to these results, it is seen that there is a long-term deficit, two-way negative relations between current account deficit and growth.

Key Words: twins deficit, economic growth, granger causality, ardl and regression analysis

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ	xiii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ.....	1
1.1.Problem Durumu	1
1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.3 Araştırmanın Varsayımları	2
1.4 Araştırmanın Yöntemi.....	2
1.5.Araştırmanın Sınırlılıkları	2

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI, CARİ AÇIK VE İKİZ AÇIK HİPOTEZİ.....	3
2.1. Bütçe Açıkları	3
2.1.1.Alternatif Bütçe Açığı Tanımları	4
2.1.1.1.Geleneksel Açık.....	4
2.1.1.2. Cari Açık ve Sermaye Açığı	5
2.1.1.3. Birincil Açık	5
2.1.1.4. Operasyonel Açık	6
2.1.1.5. Yurtiçi-Yurtdışı Açık.....	6
2.1.1.6. Yapısal Bütçe Açığı ve Konjonktürel Bütçe Açığı.....	6
2.1.2. Bütçe Açıklarının Nedenleri	7
2.2. Cari Açık	8
2.2.1. Cari Açığın Alternatif İfadeleri	9
2.2.2. Cari Açığın Nedenleri	11
2.3. İkiz Açık Hipotezi	13

2.3.1. İkiz Açığa Yönelik Yaklaşımlar.....	14
2.3.1.1. Keynesgil Yaklaşımlar.....	14
2.3.1.1.1. Gelir-Harcama Yaklaşımı	14
2.3.1.1.2. Mundell-Fleming Yaklaşımı.....	15
2.3.1.1.3. Feldstein Zinciri Yaklaşımı.....	16
2.3.1.2. Ricardian Denklik Yaklaşımı.....	17
2.3.2. İkiz Açıkların Finansmanı, Etkileri ve Sürdürülebilirliği	17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİZ AÇIK VE İKTİSADİ BÜYÜME.....21

3.1 Büyümenin Kısa Ve Uzun Dönem Belirleyicileri.....	21
3.1.1 Üretim Faktörleri.....	21
3.1.2. Nüfus	22
3.1.3. Teknoloji	24
3.1.4. Dış Ticaret.....	25
3.2. Büyümenin Finansmanı ve İkiz Açıklar.....	25
3.2.1. İkiz Açıkla Büyüme Sağlayan Ülkeler.....	31
3.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD).....	33
3.2.1.2. Hindistan.....	35
3.2.1.3. Arjantin	36
3.2.1.4. Pakistan.....	37
3.2.1.5. Güney Afrika	39
3.2.2. İkiz Açıkla Büyümenin Riskleri.....	41
3.3. Sürdürülebilir İktisadi Büyüme	45
3.3.1. İkiz Açıklar ve Sürdürülebilir Büyüme	52

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İKİZ AÇIKLAR VE İKTİSADİ BÜYÜME61

4.1. Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyümenin Seyri	61
4.2. Türkiye Ekonomisinde İkiz Açıklar	64
4.2.1. Bütçe Dengesi	64
4.2.2. Cari İşlemler Dengesi	68
4.2.3. İkiz Açıklar.....	70
4.3. Türkiye’de İkiz Açıklar Ve İktisadi Büyüme.....	74

4.3.1. Ticari Dışa Açıklık Etkisi.....	81
4.3.2. Finansal Dışa Açıklık Etkisi.....	82
4.3.3. Makro Ekonomik Politikaların Etkileri.....	83

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İKİZ AÇIKLAR VE EKONOMİK

BÜYÜME İLİŞİKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ	93
5.1. İkiz Açıklar ve GSYH Arasındaki İlişkilere Dair Bir Literatür Taraması	93
5.2. Veri Seti, Model ve Değişkenler	95
5.3. Metodoloji	95
5.3.1 Birim Kök Testleri	96
5.3.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi.....	97
5.3.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi.....	99
5.3.2 Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli	100
5.3.3. Tanımlayıcı İstatistikler	101
5.3.4 ARDL Sınır Testi Analizi	102
5.3.5. Granger Nedensellik Testi.....	104
5.3.6 Regresyon Analizi	105
5.4 Ampirik Bulgular	106
5.4.1 ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları	106
5.4.2 VAR Modeli Sonuçları	107
5.4.3 Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları	108
5.4.4 ARDL Sınır Testi Sonucu	109
5.4.5 Granger Nedensellik Testi Sonuçları	112
5.4.6 Regresyon Testi Sonuçları	114

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	116
------------------------------------	------------

KAYNAKÇA	121
-----------------------	------------

EKLER.....	138
-------------------	------------

Ek 1. 1980-1999 Yılları Türkiye Ekonomisi Genel Bütçe Görünümü	138
---	-----

Ek 2. Türkiye’de Ekonomisi Bütçe ve Faiz Dengesi (2000-2018)	139
---	-----

Ek 3. Türkiye Ekonomisi Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi.....	140
--	-----

Ek 4. Türkiye’de 2000-2017 Yılları Arası Cari İşlemler ve Dış Ticaret Dengesi	140
Ek 5. Türkiye Ekonomisi Cari İşlemler ve Bütçe Dengesi Oranları	141
Ek 6. Türkiye’de Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Oranları	142
Ek 7. Bütçe Açıkları ADF Testi Sonuçları	143
Ek 8. Cari Açıklar ADF Testi Sonuçları	144
Ek 9. Büyüme Oranı ADF Testi Sonuçları	145
Ek 10. Bütçe Açıkları PP Testi Sonuçları	146
Ek 11. Cari Açıklar PP Testi Sonuçları	147
Ek 12. Büyüme Oranı PP Testi Sonuçları	148
Ek 13. VAR Analizi Sonuçları	149
Ek 14. Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi Sonuçları	150
Ek 15. Otokorelasyon Testi Sonuçları	151
Ek 16. Değişen Varyans Testi Sonuçları	152
Ek 17. Gecikme Uzunluğu	153
Ek 18. ARDL Sınır Testi Sonuçları	154
Ek 19. ARDL Kısa ve Uzun Dönem Test Sonuçları	156
Ek 20. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları	157
Ek 21. Regresyon Analizi Sonuçları	158

TABLolar LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1. 2010-2016 Yılları Arasında Ülkelerin Cari İşlemler Dengesi (Milyon\$).....	12
Tablo 2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç/GSYH (%)	30
Tablo 3. İkiz Açık Veren Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri.....	32
Tablo 4. 1990-2017 Yılları Arasında ABD Ekonomisi Göstergeleri	34
Tablo 5. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları ve Dış Borç/GSYH Oranı.....	41
Tablo 6. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Enflasyon.....	44
Tablo 7. Kapsayıcı ve Dışlayıcı Kurumlara Sahip Ülkeler	49
Tablo 8. Brezilya Ekonomisi Göstergeleri	55
Tablo 9. Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Oranları (1997-2011)	71
Tablo 10. Türkiye Ekonomisinde Vergilerin Dağılımı	73
Tablo 11. İkiz Açıkla Büyüme Sağlayan Ülkelerde Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Oranları.....	80
Tablo 12. Türkiye Ekonomisi 2009-2018 Yılları Arası Hazine Garantili Borç ve Krediler ...	91
Tablo 13. Birim Kök Testi Tablo Değerleri	106
Tablo 15. VAR Analizi Gecikme Uzunluğu	107
Tablo 15. Çoklu Doğrusal Bağlantı Sonucu.....	108
Tablo 16. Değişen Varyans Test Sonucu.....	109
Tablo 17. Uygun Gecikme Uzunluğu.....	109
Tablo 18. ARDL Eş bütünleşme Testi Sonuçları	110
Tablo 19. Uzun Dönem ARDL Eş bütünleşme ve Uzun Dönem Katsayıları	110
Tablo 20. ARDL Kısa Dönem Katsayı Sonuçları	111
Tablo 21. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları.....	113
Tablo 22. Granger Nedensellik Karar Tablosu.....	114
Tablo 23. Bağımlı Değişken <i>GDP</i> , Regresyon Sonuçları	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1. 1980-2009 Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akımı (Milyar ABD \$)	28
Şekil 2. 1980-2015 Yılları Arasında Hindistan Ekonomisi Göstergeleri.....	35
Şekil 3. 1993-2017 Yılları Arasında Arjantin Ekonomisi.....	37
Şekil 4. 1990-2017 Yılları Arasında Pakistan Ekonomisi	38
Şekil 5. 1990-2017 Yılları Arasında Güney Afrika Ekonomisi.....	40
Şekil 6. 1993-2013 Yılları Arasında Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ülkelere Sermaye Girişi .	43
Şekil 7. Çin-Japonya-Güney Kore-Singapur'da AR-GE ve Büyüme (%).....	48
Şekil 8. Avrupa ve Asya Ülkelerinde Toplam GSYH ve Tüketim	53
Şekil 9. 1990-2018 İngiltere Ekonomik Göstergeleri	56
Şekil 10. 1990-2018 Yılları Arası Fransa Ekonomik Göstergeleri	58
Şekil 11. 1923-2018 Yılları Arasında Türkiye'de GSYH ve Büyüme Oranı	61
Şekil 12. 1923-2018 Türkiye Ekonomisinde Sektörlerin Büyüme Hızı	62
Şekil 13. Türkiye Ekonomisinde Bütçe Harcama-Gelir ve Borçlanma	66
Şekil 14. Türkiye Ekonomisi 1980-2018 Yılları Arası Bütçe Oranı (%).....	68
Şekil 15. Türkiye Ekonomisi Bütçe Açığı, Cari Açık ve GSYH.....	72
Şekil 16. 1980 ve Sonrası Türkiye Ekonomisi Dış Ticaret Göstergeleri	74
Şekil 17. 1980 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisi Görünümü.....	75
Şekil 18. Türkiye Ekonomisi'nde 1980 Sonrası Enflasyon ve İşsizlik Oranları	76
Şekil 19. 2000 Yılı ve Sonrası Cari İşlemler Dengesi ve GSYH.....	79
Şekil 20. Türkiye Ekonomisinde Dışa Açıklık ve GSYH Artış Oranı Değişimi.....	81
Şekil 21. 1980-2017 Yılları Arası İmalat Sanayii İhracatı ile Aramalı İthalatı	84
Şekil 22. Türkiye'de 1980-2017 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi (Milyon ABD Doları).....	87
Şekil 23. 2001 Yılı Sonrasında Türkiye'de Enflasyon ve TÜFE Oranları	89
Şekil 24. Parametre İstikrar.....	108
Şekil 25. Cusum ve Cusum Q	112

KISALTMALAR LİSTESİ

ADF	:	Augmented Dickey-Fuller
ARDL	:	Autoregressive Distributed Lag Testi
AR-GE	:	Araştırma Geliştirme
BKZ	:	Bakınız
BUMKO	:	Bütçe ve Mali Kontrol Müdürlüğü
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
GSYH	:	Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
IMF	:	International Monetary Fund
OECD	:	Organisation for Economic Co-operation and Development
PP	:	Philips-Peron
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TÜİK	:	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	:	Vektör Otoregresif Modeli
vb.	:	ve benzeri
vd.	:	ve diğerleri

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

Ülkeler açısından ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemi giderek artmakta ve ülkeler arası üretim yarışı haline gelmektedir. Ülkeler, ekonomik büyümeyi artırmak için çeşitli yöntemlere başvurmaktadır. Yeterli tasarruflara sahip olmayan ülkelerin büyümenin finansmanında yaşadığı zorluklar, beraberinde, kamu ve dış ticaret açıklarının artmasına yol açmaktadır. Bu durumun vardığı nihai nokta, ülke ekonomilerinde bütçe açığı ve cari açık sorunun ortaya çıkmasıdır. Bu durumda hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, ikiz açıklarla büyümeyi idame ettirmeye çalışmaktadırlar.

2000’li yılların başından itibaren küresel sermayenin yönünü geliştirmekte olan ülkelere çevirilmiştir. Bu durum finansman sıkıntısı çeken bu ülkelerde borçlanma maliyetlerinin düşmesine yol açmıştır. Böylece bu ülkeler, ekonomik büyümenin finansmanını daha ucuz maliyetle karşılamaya başlamışlardır. Gelişmekte olan ülkelerde üretim için gerekli olan hammadde ve enerji ithalatının kolaylaşmasıyla birlikte üretim ithalata bağımlı hale gelmiştir. Bu ise yüksek cari açıkları beraberinde getirmiştir. Ulusal ve uluslararası düzeylerde finansman kolaylığı, aynı zamanda bütçe açıklarının da artmasına yol açmıştır. İkiz açıklarda yaşanan artışa rağmen birçok ülkede yüksek büyüme oranları elde etmiştir. Ancak dış kaynaklar ve ikiz açıklarla sağlanan büyümenin ne kadar sağlıklı olacağı ve sürdürülebileceği tartışma konusu olmuştur. Kısacası, bu tezin anlamaya çalıştığı temel problem, ikiz açıklarla iktisadi büyümenin sürdürülebilir olup olmadığı ve bu açıklarla iktisadi büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesidir.

1.2.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Büyümenin finansmanının cari açık ve bütçe açığı vererek sağlamaya çalışılması ekonominin kırılgan hale getirmiştir. Yüksek büyüme oranlarına sahip ülkeler içsel ve dışsal şoklardan etkilenerek büyümenin istikrarlı olamaması sorunuyla karşılaşmaktadırlar. Öyle ki, ikiz açık göstergeleri ülkelerin makroekonomik göstergesi ve krizler hakkında öngörü sunmaktadır. İkiz açıkla büyüyen ekonomiler, büyümelerini sürdürebilmek için ikiz açığı sürdürme zorunluluğu ile karşı karşıya gelmektedirler.

Bu çalışmanın amacı; cari açık ve bütçe açığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin Türkiye Ekonomisi için analiz etmektir. Ekonomik büyüme ve ikiz açıklar arasındaki ilişkiler ve bu açıklarla ekonomik büyümelerini sürdüren ülkelerin tecrübeleri incelendikten sonra, Türkiye Ekonomisi’nde ikiz açıklar ve ekonomik büyüme özetlenecek ve son olarak Türkiye

Ekonomisi'nde ikiz açık ve büyüme arasındaki ilişkiler ekonometrik yöntemlerle analiz edilecektir.

Tezde cevabı aranan sorular aşağıdaki gibidir:

- İkiz açık hipotezi Türkiye Ekonomisi için geçerli midir?
- Türkiye Ekonomisi'nde bütçe açığı ile ekonomik büyüme arasında ilişki var mıdır?
- Türkiye Ekonomisi'nde cari açık ile ekonomik büyüme arasında ilişki var mıdır?

1.3 Araştırmanın Varsayımları

Bu çalışmada aşağıda yer alan varsayımların sınaması yapılacaktır.

- Bütçe açıkları ile cari açıklar arasında ilişki mevcut mudur?
- İkiz açıklarla ekonomik büyüme arasında ilişki mevcuttur.
- Gelişmekte olan ülkelerde ikiz açıkların sürdürülebilirliği büyümenin sürdürülebilirliği açısından önem arz etmektedir.
- Türkiye Ekonomisi'nde ikiz açıklar ekonomik büyümeyi etkilemektedir.

1.4 Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada ikiz açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki zaman serileri kullanılarak analiz edilecektir. Bu kapsamda, Türkiye Ekonomisi'ne ait 1998Q2-2018Q4 dönemine ait ekonomik büyüme, bütçe açığı ve cari açık değişkenleri arasında nedensellik olup olmadığı araştırılacaktır. Analiz öncesinde serilerin durağanlığı Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Phillips Peron (PP) birim kök testleri kullanılarak tespit edilecektir. Durağanlık testi sonrasında seriler arasındaki kısa ve uzun dönemli ilişkileri belirlemek üzere ARDL eş bütünleşme testi uygulanacaktır. Daha sonra, değişkenler arasındaki nedensellik ilişkilerini tespit etmek amacıyla Granger nedensellik testi uygulanacaktır. Nedensellik testi ilişkinin yönü hakkında bilgi verirken, şiddeti ve yönü hakkında bir şey söylememektedir. Bu sebeple regresyon analizi ile değişkenlerin birbiri üzerindeki pozitif-negatif etkilerinin büyüklükleri belirlenecek ve yorumlanacaktır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışma, *sadece Türkiye Ekonomisi'nin* büyüme, bütçe açığı ve cari açık üzerine gerçekleştirilmiştir. Çalışmada Türkiye Ekonomisi'ne ait verilerden bütçe açığı Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ile TCMB veri tabanından derlenmiş, cari açık ve büyüme verileri OECD veri tabanından elde edilmiştir. Veri kısıtı sorunundan dolayı, 1998 ikinci çeyrek – 2018 dördüncü çeyrek dönemini kapsayan veriler analize konu edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIĞI, CARİ AÇIK VE İKİZ AÇIK HİPOTEZİ

Bu bölümde, bütçe açığı, cari açık ve ikiz açık kavramları nedenleri ile birlikte incelenmektedir. Bu kavramlar, ilgili teorik yaklaşımlardan *Keynesyen Yaklaşım* ve *Ricardion Denklik Hipotezi* çerçevesinde ele alınmaktadır.

2.1. Bütçe Açıkları

Devletin gelir ve giderlerinin bir arada gösterildiği bir belge olan bütçe, makroekonomik çerçevede, ekonomideki pek çok değişkeni etkileyen bir politika aracıdır. Bütçe aracılığı ile yürütülen bu politika aracı maliye politikası olarak bilinir. Bütçe, fonksiyonlarını, büyüklüğü, gelir ve giderlerinin bileşimi, gelirlerle giderlerin dengeliği ya da açık ve fazlaları ile yerine getirir. Ancak, zaman zaman bütçeler kontrol edilebilir olmaktan çıkmakta ve bütçe açıkları ciddi bir ekonomik sorun haline gelmektedir. Bütçe açıklarının etkileri ve bunların yol açtığı sorunlar makro iktisadın önemli bir inceleme alanını oluşturmaktadır (Yıldırım, 2014: 107). Günümüzde birçok ülke bütçe açıklarının yol açtığı sorunlarla karşı karşıya kalmakta ve bu sorunlara etkin çözümler aramaktadır.

Bütçe açığı meselesi ilk zamanlardan beri Klasik ve Keynesgil görüşler ile bunların çizgilerini devam ettiren iktisatçılar arasında hep tartışma konusu olmuştur. Klasik görüşe göre, bütçe her zaman sınırlı ve denk olmalıdır. Çünkü bütçe açıkları mali ve parasal disiplini bozmaktadır. Bütçe ancak ülke açısından faydalı bir yatırımın finansmanını karşılamak için açık verebilir. Bu şekilde verimli ve faydalı işler için kullanılan kaynaklar, uzun vadede kendi maliyetlerini karşılayarak bütçe açığını kapatabilir.

Keynesgil görüşe göre ise, devletin sosyal ve ekonomik anlamda birçok görevi vardır. Ayrıca ekonomi eksik istihdamda da dengeye gelebilir. Böyle zamanlarda devletin ekonomiye müdahale etmesi sebebiyle bütçenin açık vermesi olağandır.

Basit anlamda, bütçe açığı, bir dönemde toplam kamu harcamasının toplam kamu gelirinden fazla olması durumudur. İktisatçılar, bütçe açıklarını aşağıda yer alan bütçe özdeşliği şeklinde ifade ederler:

$$\text{Bütçe Özdeşliği} = (G+TR-T)$$

Denklemden yer alan G devletin mal ve hizmet satın alımlarını, TR transfer ödemelerini ve T vergi gelirleri toplamını. Eğer $(G+TR) > T$ ise bir bütçe açığı var, $(G+TR) < T$ ise bir bütçe açığı yok demektir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 47).

2.1.1. Alternatif Bütçe Açığı Tanımları

Literatürde farklı ekonomik bileşenleri içeren farklı bütçe açığı tanımları bulunmaktadır. Bunlardan hangisinin kullanılacağı, mali otoritenin bütçe açığı ölçümünden ne beklediğine bağlıdır. Bütçe açığı ölçümünün tam ve sağlıklı olması, nasıl bir mali politikanın uygulanacağına karar verilmesinde önemlidir.

2.1.1.1. Geleneksel Açık

Geleneksel açık; kamu kesiminin gelirinden daha fazlasını harcaması durumunda ortaya çıkar ve borçlardaki değişimler dışarıda tutulduğunda, toplam hükümet gelirleri ile giderleri arasındaki farkı ölçer ve *genel* veya *toplam açık* olarak da ifade edilir. Geleneksel açık tamamen nakit bazda ölçüldüğünde “kamu kesimi net borçlanma gereği” şekline dönüşür (Egeli, 2002: 30).

Geleneksel açık, devletin borçlarını, bunların boyutlarını ve artışını izlemede en doğru sonuçları veren alternatif bütçe açığı ölçüsüdür. Geleneksel açık tanımlanırken kamu giderlerine *faiz ödemeleri* dâhil edilirken *borç geri ödemeleri* dâhil edilmez. Diğer yandan, kamu gelirleri içerisinde *borçlanma hasılatı* yer almazken *bağışlar* yer alır.

Geleneksel açık toplam talep üzerinde genişletici veya daraltıcı etkiye sahiptir (Aslan, 2008: 411). Mesela, enflasyonist bir dönemde, bütçe açığı, kamu gelirleri artırılarak ve kamu harcamaları azaltılarak dengelenebilir. Burada vurgulanması gereken bir husus, geleneksel açığın, enflasyondan etkilenmesinden dolayı yanlış yorum ve analizlere yol açabilmesidir.

Sadece yurtiçi borcun olduğu varsayımı altında, geleneksel açığın artması, halkın hükümetten alacaklarının artmasına yol açar. Bütçe açığının büyüklüğü, hükümetin gelecek yılki toplam borçlanma ihtiyacını gösterir. Diğer yandan, geleneksel açık, kamu borcundaki veya hükümetin gayri safi yükümlülüklerindeki artışın boyutunun bilinmesi açısından da önemlidir (Aslan, 1997: 17).

Hükümet borcundaki değişme aşağıdaki denklemle ifade edilebilir:

$$D^g - D_{-1}^g = P(G + I^g - T) + iD_{-1}^g$$

Denklemin sol tarafındaki $(D^g - D_{-1}^g)$ ifadesi, bir yıldan diğerine hükümet borcundaki değişmeyi gösterir. Bu, aynı zamanda, gelirleri aşan harcamaların finansmanı için satılması gereken hazine bonosu miktarını da göstermektedir. Denklemin sağında yer alan P fiyatlar genel düzeyini, G hükümetin cari mal ve hizmet satın alımlarını, I^g yatırım harcamalarını, T vergi gelirlerini ve i nominal faiz oranını ifade etmektedir.

Hazine bonoları yerli ve yabancı halk ile merkez bankası tarafından tutulabileceğinden, hükümet borcundaki artışın $(D^g - D_{-1}^g)$ iki unsuru vardır. İlki, hazinenin halka olan borcundaki

artış ($D_p^g - D_{p-1}^g$), ikincisi ise hazinenin merkez bankasına olan borcundaki artıştır (Aslan, 1997: 34).

2.1.1.2. Cari Açık ve Sermaye Açığı

Cari açık, cari kamu harcamalarından cari gelirlerin çıkarılması ile elde edilir. Diğer bir deyişle, cari açık, geleneksel açıktan yatırım harcamaları ile sermaye gelirlerinin çıkarılması ile hesaplanır. Cari harcamalar, harcamanın yapıldığı dönemde tüketildiği için herhangi bir getiri sağlamaz. Diğer taraftan, yatırım harcamaları ve sermaye gelirleri birden çok yıla yayıldığı ve bu harcamaların getirileri gelecek yıllarda gerçekleşeceği için, cari açık içerisinde yer almazlar.

Cari açık aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir:

$$\text{Cari Açık} = \text{Geleneksel Açık} - (\text{Sermaye Gelirleri} + \text{Yatırım Harcamaları})$$

Sermaye açığı ise; sermaye harcamaları ile sermaye gelirleri arasındaki sermaye harcamaları lehine olan farktır. Sermaye açığında, cari harcamalar ile cari gelirler bu tanımın dışında tutulurlar. Sermaye açığı aşağıdaki şekilde formüle edilmektedir (Günay, 2007: 52-23):

$$\text{Sermaye Açığı} = \text{Sermaye Harcamaları} - \text{Sermaye Gelirleri}$$

2.1.1.3. Birincil Açık

Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin sürdürülebilmesi için gerekli olan harcamalar (birincil harcama) ile daha önceki açıkların finansmanı için alınmış olan borçların faizlerinden (ikincil harcama) oluşur. Birinci grup harcamalar olağan olduğu halde, faiz harcamaları önceki döneme ait açıkların finansmanı nedeniyle gelecek yıllara *devredilmiş bir yük* niteliğindedir. Dolayısıyla, ikinci grup harcamalar kamu otoritelerinin karar yetkisi dâhilinde olmayan harcamalardır. İşte bu ayırmadan hareketle, toplam kamu harcamalarından faiz harcamalarının çıkarılması sonucu hesaplanan açığa “birincil açık,” fazlaya da “birincil fazla” denir (Saatçi,2007: 92). Birincil açık aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$\text{Birincil Açık} = \text{Bütçe Açığı} - \text{Faiz Harcamaları}$$

Birincil açık, ayrıca bütçenin hükümet tarafından bütçenin kontrol edilebilen kısmını gösterdiği için, bütçe açıkları ve maliye politikalarının sürdürülebilirliği hakkında fikir verir (Aslan,1997: 20).

Birincil açık, Uluslararası Para Fonu (IMF) tipi istikrar programları uygulayan ülkeler açısından önemli bir göstergedir. Borçların sürdürülemez hale geldiği ülkelerde, sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için uygulanan politikaların gözlenmesi açısından temel gösterge niteliğindedir.

2.1.1.4. Operasyonel Açık

Operasyonel açık, borç faiz ödemelerinin, anaparanın enflasyon nedeniyle aşınan kısmının tazmini için yapılan kısmının genel bütçe açığından çıkarılması sonucu ortaya çıkan farktır. Başka bir ifadeyle, operasyonel açık, birincil açık ile faiz ödemelerinin reel kısmının toplamından oluşur:

$$\text{Operasyonel Açık} = \text{Birincil Açık} + \text{Reel faiz Ödemeleri}$$

Operasyonel açık, yüksek enflasyon oranları ile karşı karşıya kalan ekonomilerde uygulanan maliye politikalarının kamu borçları üzerindeki etkisini görebilmek açısından önemlidir. Kamu borçlarının faiz oranları enflasyon oranı düzeyinde ise, anaparada aşınma söz konusu olmayacağı için, operasyonel açık meydana gelmeyecektir. Fakat kamu borç senetlerinin faiz oranı enflasyon oranının üzerinde ise, kamudan bireylere veya kuruluşlara reel kaynak transferi meydana gelecek ve kamu açığı daha fazla artacağı için operasyonel açık meydana gelecektir (Gümüş, 2008: 19).

2.1.1.5. Yurtiçi-Yurtdışı Açık

Bütçe açığının dışa açık bir ekonomide yurtiçi ve yurtdışı açık olarak ikiye ayrılarak hesaplanmasının sebebi, hükümet eylemlerinin toplam talep üzerindeki etkisini belirleyebilmektir. *Yurt içi açık*, yurt içi ekonomik faaliyetleri dikkate alırken, ödemeler bilançosunu doğrudan etkileyen işlemleri dikkate almaz. Yurt içi açık, hükümetin yurtiçi ekonomi üzerindeki genişletici etkilerini tespit etmeyi amaçlar. Mesela, yurt dışından sağlanan bağışlarla yurtiçi mallara yapılan harcamalar toplam talebi artırırken, yurtiçi tasarruflarla yurtdışı mallara yapılan harcamalar toplam talebi azaltır (Aslan, 1997: 21).

Yurtdışı açık ise, bütçenin sadece dış âlemle doğrudan bağlantılı olan kalemleri dikkate alınarak hesaplanan açıktır. Bu, aynı zamanda, bütçenin ödemeler bilançosu üzerinde oluşan etkisini ortaya koyan bütçe açığı tanımıdır. Basit bir şekilde özetlemek gerekirse, yurtiçi açık yurtiçi ekonomi üzerinde etki sağlayan, yurtdışı açık ise dış âlemle bağlantılı bütçe unsurlarını kapsamaktadır.

2.1.1.6. Yapısal Bütçe Açığı ve Konjonktürel Bütçe Açığı

Yapısal açık, tam istihdam düzeyinde ortaya çıkması tahmin edilen bütçe açığıdır. Bu tanım, politika değişikliklerinin bütçe dengesi üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesini sağlayarak uygulanan maliye politikalarının etkisi konusunda fikir vermektedir.

Konjonktürel bütçe açığı ise, ekonomik dalgalanmalar sonucu ortaya çıkmaktadır. Ekonomi durgun ise, ekonomiyi canlandırmak için kamu harcamaları artacak, kamu gelirleri azalacaktır; genişleme döneminde ise, kamu gelirleri artacak, kamu harcamaları azalacaktır. Durgunluk dönemlerinde azalan kamu geliri ve artan kamu harcaması nedeniyle bütçe açıkları

artarken, genişleme döneminde tam tersine bütçe açığı azalacaktır. Sonuç olarak, bütçe konjonktürle duruma göre şekil alacaktır.

2.1.2. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açıklarının ortaya çıkmasının nedenleri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından farklılık göstermektedir. Klasik iktisatçılara göre bazı temel görevleri (savunma, iç güvenlik, adalet) yerine getirmesi gerektiği belirtilen devlet, zaman içerisinde Keynesgil iktisadın da etkisiyle yerini sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır. Bu değişimle birlikte, devlet, toplumun sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılama ve bu ihtiyaçların finansmanını sağlama yükümlülüğü karşı karşıya kalmıştır. Artan kamu harcamaları karşısında kamu gelirlerinin aynı oranda artmaması bütçe açıklarına sebep olmuştur. Bu görüşü ilk olarak tespit eden iktisatçı Aldolph Wagner'dir (Sarı, 2003: 27).

Wagner, kamu harcamalarındaki artışın milli gelirdeki artıştan daha fazla olduğunu ve bunun da devlet faaliyetlerindeki artışın sonucu olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür. Wagner, kamu harcamalarındaki artışı, devletin idari, savunma, eğitim, gelir dağılımı vb. fonksiyonlarının artmasına, aynı zamanda sanayileşme ile birlikte artan sermaye ihtiyacını karşılama maksadıyla doğrudan yatırım yapmasına bağlamaktadır.

Buna karşılık, Keynes ve Keynesgil iktisatçılara göre, kamu harcamaları, ekonomideki dalgalanmaları düzeltmek ve ekonomik büyümeyi etkilemek için kullanılacak dışsal bir etkidir. Kamu harcamalarındaki artış ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır. Wagner'e göre ise, kamu harcamaları içsel bir etken olup, ekonomik büyümedeki hızlanma kamu harcamalarında artışa yol açmaktadır (Arısoy, 2005: 64).

Ülke ekonomisinin konjonktürel durumu da bütçe açıklarına neden olabilmektedir. Ekonominin daraldığı dönemlerde yatırım, istihdam ve üretim düşük seviyelerde olur ve bütçe giderleri gelirlerden fazla olur. Konjonktürün daralma dönemlerinde devletin ekonomiye müdahale etmesi ile artan kamu harcamaları bütçe açıklarını artırır (Bayrak, 2013: 24). Bütçe açıkları toplam talebi artırır. Bu, ekonomide enflasyonist baskı oluşturarak ulusal paranın değer kaybetmesine yol açar ve vergilendirilebilir kazancı azaltır. Ekonominin genişleme dönemlerinde ise tam tersi bir durum oluşur: artan üretim ve yatırım ile birlikte vergi gelirleri artar ve bütçe fazla verir.

Kamu harcamalarının en temel finansman kaynağı vergi gelirleridir. Ancak vergi gelirlerinin elde edilmesi sürecinde gelir kaybı yaşanabilir. Vergiye karşı direnme, vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonomi kamu gelirlerinde azalışlara sebep olur (Soyu, 2012: 15). Böylece, artan kamu harcamalarına rağmen vergi gelirlerinde oluşan kayıplar bütçe açıklarına neden olmaktadır. Bunların yanı sıra devletin vergi üzerindeki muafiyet ve istisna gibi

yetkilerini gereğinden fazla kullanarak aşırıya kaçması da vergi gelirlerinde azalmaya neden olmaktadır. Ayrıca, seçim öncesi dönemlerde hükümetlerin seçime yönelik olarak yaptıkları harcamalar kamu harcamalarını artırarak bütçe açıklarına yol açar.

Bütçe açıklarının bir başka sebebi de, kamu ve özel sektör arasındaki verimlilik farklarıdır. Özel sektör, maliyetleri düşürerek verimliliği artırmaya yönelik çalışmalar yaparken, kamu sektörü için durum tam tersidir. Özel sektör kamu sektöründen daha verimlidir. Çünkü kamuya ait firmalar açısından kâr ve zarar firmanın yöneticilerini etkilemezken, bu firmaları zararları devlet bütçesinden karşılanmaktadır (Gürel, 2011: 53).

Bütün bunların yanısıra, bütçe açıklarına sebep olan başka durumlar da söz konusudur. Mesela gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresinin uzaması sonucu artan sosyal güvenlik harcamaları kamu harcamalarını artırır. AR-GE faaliyetlerine önem verilmesi gibi farklı nedenler de kamu harcamalarında artışa neden olur. Gelişmekte olan ülkelerde ise, dengesiz büyüme, kamu gelirlerindeki istikrarsızlık, bürokrasi, mali disiplinsizlik vb. nedenlerden dolayı kamu harcamaları artış göstermektedir (Yılmaz, 2015: 20).

2.2. Cari Açık

Cari açık, cari işlemler dengesini hesap bakiyesinin negatif olması durumunu ifade etmektedir. Cari işlemler dengesini oluşturan kalemlerdeki negatif değişiklikler cari açığın ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Mal ve hizmet dengesi kaleminde; bir ülkenin belirli dönemde ithal ettiği mallara ödediği döviz bedelinin, ihraç ettiği mallardan elde ettiği döviz gelirinden fazla olması, yani dış ticaretinin açık vermesi sonucunda cari açık oluşmaktadır. Hizmet dengesi için de benzer bir durum söz konusudur. Bir diğer durum ise, yurtdışında çalışan ülke vatandaşlarının ülkeye yaptıkları döviz transferleri ile ülkede çalışan yabancıların dışarıya yaptıkları döviz transferleri sonucu transfer hesabı dengesinin negatif olmasıdır. Özetle, ülkeye giren dövizin ülkeden çıkan dövizden az olması durumunu ifade etmektedir.

Bir ülkenin belirli bir dönem içerisinde yabancı ülkelerle olan tüm ekonomik ilişkilerini sistematik şekilde göstermek için tutulan kayıtlarını gösteren ödemeler bilançosu, cari işlemler dengesi ve sermaye hesabı olmak üzere iki ana hesap grubundan oluşur. Ödemeler bilançosu hesap grupları içerisinde cari işlemler dengesi önemli bir yer tutmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 401). *Cari işlemler dengesi*; mal ve hizmet ticareti ile transfer ödemelerinin kaydedildiği hesaptır. Eğer ülkenin dış ticaret açığı transfer yoluyla elde edilen gelirleri aşıyorsa, cari işlemler dengesi açık vermektedir (Dornbusch ve Fisher, 1998: 151).

Bir ekonominin cari işlemler dengesi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Cari Denge = Mal Dengesi + Hizmet Dengesi + Yatırım Gelirleri Dengesi + Cari Transferler

Mal dengesi, ülkenin yurtdışına sattığı malların değeri ile yurtdışından aldığı malların değeri arasındaki farkı ifade etmektedir. Mal ihracatı ile ithalatının toplam tutarı *dış ticaret dengesini* oluşturmaktadır. İhracatın ithalattan fazla olması durumunda dış ticaret fazla verdiği için dış ticaret dengesi pozitif olmaktadır. İthalatın ihracattan fazla olduğu durumda ise dış ticaret açık verdiği için dış ticaret dengesi negatif değer almaktadır (Şentürk, 2014: 5). Bunun yanı sıra mal dengesi; bavul ticareti, transit ticaret, işlem görme ve onarıma amaçlı yapılan ülkeler arası işlemleri de kapsar. Bu işlemler de ülkenin ihracatı/ithalatı içerisinde yer almaktadır.

Hizmet dengesi, ülkeler arasındaki sigorta, turizm, müteahhitlik, eğitim, bankacılık gibi hizmetlerin alışverişini kapsar. Dış ticaret dengesi ile hizmet dengesi bir arada *mal ve hizmet dengesini* göstermektedir. Mal dengesinin açık verdiği bir durumda mal ve hizmet dengesi fazla verebilir.

Sermaye hesabı, sermaye transferleri (borç affı, göçmen transferleri ve diğer sermaye transferleri), üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklardaki (kara parçası gibi maddi olmayan varlıklar ile bayilikler, ticari marka, kira ve lisans gibi transfer edilebilir sözleşmeler gibi maddi olmayan varlıklar) değişimler bu hesapta incelenmektedir. Ülke vatandaşları ve firmaların yurtdışındaki yabancı varlıkları satın almaları sebebiyle dış ülkelere faiz ve kâr payı geliri sağlarlar. Aynı zamanda, yabancı ülkelerin vatandaşları ve firmaları da bahsi geçen ülkede sahip olduğu varlıklar için o ülkeden faiz ve kâr payı elde ederler. Yatırım geliri pozitif ise ülkenin sahip olduğu yabancı varlıklardan elde ettiği gelir, dış ülkenin o ülkede sahip olduğu varlıklardan elde ettiği gelirden büyük demektir. Yatırım geliri negatif ise dış ülkelerin elde ettiği gelir büyük demektir (Şentürk, 2014: 5).

Cari transferler, ülkeler arasında gerçekleşen karşılıksız transferlerdir. Ekonomiye para girişi olmasına rağmen karşılığında bir kaynak transferi gerçekleşmeyen işlemleri kapsar. Dış ülkelere devlete yapılan ya da devletin diğer ülkelere yaptığı hibeler ile yurt dışında yaşayan işçilerin gerçekleştirdiği havaleler bu kalemde gösterilmektedir. Dış ülkelere yapılan transferler negatif değer olarak hesaplara yansıtılırken, dış ülkelere gelen transferler hesaplarda pozitif değer olarak yer almaktadır.

2.2.1. Cari Açığın Alternatif İfadeleri

Cari açık birden farklı şekilde tanımlanabilir. İlk olarak, cari açık ekonomideki tasarruflarla yatırımlar arasındaki fark ($S-I$) olarak tanımlanabilir. Kapalı bir ekonomide tasarruflar yatırımlara eşit olmalıdır. Yatırım miktarı, yatırımın finansmanı olan tasarrufların maliyetini gösteren yurt içi faiz oranına bağlıdır. Diğer şeyler sabitken (cari ve beklenen gelir, kârlılık) tasarruflar faiz oranının artan fonksiyonudur. Sonuç olarak, kapalı ekonomide yurtiçi

faiz oranı yurtiçi yatırım ve yurtiçi tasarrufa eşit olacak şekilde ayarlanır (Mankiw, 2010: 72-74).

Bununla birlikte, açık ekonomilerde hane halkları yurtiçi yatırımlar için talep edilen miktardan daha fazla tasarruf edebilir. Yine yatırımcılar yurtiçi tasarruf miktarını aşacak şekilde yatırımlarını artırabilirler. Ekonominin dışa açık olduğu ülkelerde yurtiçinde yaşayanlar yurtdışına ödünç verebilmekte ve yurtdışından ödünç alabilmektedirler. Bu sebeple yurtiçi tasarruflar ve yatırımların eşit olmaları zorunlu değildir. Açık ekonomilerde tasarruf yurtiçi yatırımları finanse etmek ve net sermaye çıkışını finanse etmek için kullanılır. Açık ekonomide ülke sakinleri dünya faiz oranından serbestçe yurtdışına ödünç verebilmekte ve oradan ödünç alabilmektedirler (Mankiw,2010: 137-139).

Yurtiçi faiz oranı dünya faiz oranından daha yüksek ise, yurtiçi tasarruf yurtiçi yatırımları aşacak ve ülke ekonomisi cari hesap fazlası verecektir. Dünya faiz oranı yurtiçi faiz oranından yüksek olduğu durumda ise yurtiçi yatırımlar yurtiçi tasarrufları aşacak ve ülke ekonomisi cari açık verecektir. Yatırımın tasarruflardan yüksek olduğu ülkeler cari işlemler açığı sorunu ile karşı karşıya kalabilirler. Bu durumu çözmek için yatırımları azaltmaya ya da tasarrufları arttırmaya ihtiyaç duyulur (Mankiw, 2010:137-139). Özetle, yurtiçinde yaşayanlar yurtdışından aldıkları ödünçlerden daha fazla kredi verdiklerinde ülke cari hesap fazlası vermektedir. Tersisi durumda ise cari hesap açığı söz konusu olmaktadır.

Massetme yaklaşımına göre; ekonomide reel milli gelir (Y) ile toplam harcamalar (AE) arasındaki fark ihracat ile ithalat arasındaki farka eşittir. Bu, toplam harcanabilir gelir ile toplam harcama arasında oluşan farktır. Ülkedeki toplam harcama, toplam üretimden fazla olduğu zaman ülke cari açıkla karşılaşır. Ülke harcama fazlasını ancak ithalat ile karşılayabilir. Bu durumda ülkenin ithalatı ihracatını aşmaktadır ve ülke ithalatı karşılamak için yurtdışından ödünç almaktadır (Ökte,2011: 224) .

$Y = C + I + G + NX$ milli gelir özdeşliğinden hareketle, ihracat ve ithalat arasındaki fark olan net ihracatı aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$NX = Y - (C + I + G)$$

Buna göre, net ihracat hâsıla ile yurtiçi toplam harcama arasındaki farka eşittir. Yurt içi harcamaların, çıktıdan fazla olması dış ticaret açığı üzerinden cari açığa yol açmaktadır.

Bunlara ek olarak cari işlemler dengesi net sermaye çıkışı ve dış ticaret dengesi ile de ilgilidir. Ulusal gelir özdeşliği her zaman net sermaye çıkışının ticaret dengesine eşit olduğunu göstermektedir:

$$Y = C + I + G + NX$$

$$Y - C - G = I + NX$$

$$Y - C - G = S$$

Ulusal tasarruf olmak üzere, aşağıdaki ifadeleri yazabiliriz:

$$S = I + NX$$

$$S - I = NX$$

$S - I$, ulusal tasarruf ile ulusal yatırım arasındaki fark olan net sermaye çıkışını, NX ise net ihracatı (dış ticaret dengesi) göstermektedir. Bir ülkenin dış ticaret fazlası vermesi durumunda $S - I$ ve NX pozitifdir ve ülke dış dünyaya borç verir. Ekonomi cari fazla vermektedir. Ancak ekonominin dış ticaret açığı vermesi durumunda $S - I$ ve NX negatiftir ve ülke dış dünyadan borç alır durumdadır. Dolayısı ülke cari açığı karşı karşıyadır (Mankiw, 2010: 130-131).

Özetle, cari açık geniş bir kavramdır ve sadece ülkedeki ithalat ile ihracat arasındaki farkı gösteren dış ticaret açığı kavramı ile sınırlandırılmamalıdır. Ancak günümüzde ülke ekonomileri dış ticaret açık verdiklerinde genelde cari açık da verdiklerinden, iki kavram yaklaşık olarak birbirlerinin yerine kullanılmaktadır.

2.2.2. Cari Açığın Nedenleri

Cari açığın birden fazla nedeni vardır ve bunlar ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir. Yurtiçi tasarruflardan daha hızlı olmak üzere yurtiçi yatırımlardaki artış cari açığın temel nedenleri arasında bulunmaktadır. Yurtiçi yatırım artışlarının birçok nedeni olabilir. Bunlar arasında ekonomide yapılan reformlar, AR-GE faaliyetleri ve teknolojik yenilikler, devletin ekonomideki payının genişlemesi, ticaretin serbestleşmesi, sermaye piyasasının gelişmesi ve vergi indirimleri sayılabilir. Bütün bunlar, ekonomiyi gelecekte daha yüksek büyüme beklentisi içerisine sokarak yatırım talebini artırmakta ve cari açığa neden olmaktadır (Roubini ve Backus, 1998: 18-19). Yatırımları finanse eden yurtiçi tasarruflar artan yatırımlar karşısında yetersiz kaldığında, yurtiçi ekonomideki yatırımları finanse etmek için yabancı kaynaklarla başvurulmaktadır.

Bir diğer temel neden ise ülkede toplam tasarrufların yetersiz olmasıdır. Bunun nedeni ise, kamu tasarrufları ile özel tasarrufların düşük olmasıdır. Özel tasarruflar; harcanabilir gelirdeki azalış, vergi artışı ve artan tüketim harcamaları gibi nedenlerden dolayı azalırken, kamu tasarrufu artan kamu yatırımları ve azalan vergi gelirleri gibi nedenlerden dolayı azalabilmektedir.

Ülkedeki tasarruf miktarının yatırımları karşılayacak düzeyde olmaması nedeniyle cari açık sorunu ortaya çıkmakta ve ülke yurtdışından borçlanmak zorunda kalmaktadır. Akabinde ülkeye döviz girişi olmakta ve ulusal para değerli hale gelmektedir. Neticede ithalat ihracata

göre ucuzlamakta, ithalat artarken ihracat azalmakta, sonuç olarak cari açık oluşmaktadır (Kesikoğlu ve Yıldırım vd., 2013:17).

Yine ülkede tüketim düzeyinin ülke ekonomisindeki üretim miktarından fazla olması bireyleri ithal mallara yöneltebilir bu durum dış ticaret dengesinin bozulmasına yol açarak cari açığa neden olmaktadır (Kaya, 2016: 53).

Ayrıca, ülkedeki büyüme ve kalkınma çabaları da cari işlemler açığına sebep olabilir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler sermaye birikimini kendi tasarrufları ile oluşturamaz veya bu yetersiz kalabilir. Bu sebeple, kalkınma ve büyüme aşamasında, zorunlu sermaye mallarının ithalatının finansmanı cari açıkla sonuçlanabilir (Bayrak, 2013: 1). Asya ülkelerinden bazıları bu duruma örnek olarak verilebilir. Çin ve Güney Kore, kalkınma aşamasında gerekli olan hammadde ve sermayeyi karşılamak için cari açıkla karşı karşıya kalmışlardır. Kalkınma aşaması sonrasında ise hammadde ve enerji ithalatına rağmen cari fazla veren ülkeler arasında olmuşlardır (Mızrak, 2017: 47-63). Tablo 1’de birkaç ülkenin cari dengeleri gösterilmektedir.

Tablo 1. 2010-2016 Yılları Arasında Ülkelerin Cari İşlemler Dengesi (Milyon\$)

Yıllar	Güney Kore	Hindistan	Çin	Türkiye
2010	27.951	-54.510	237.810	-44.616
2011	16.638	-62.518	136.097	-74.402
2012	48.791	-91.471	215.392	-47.963
2013	77.259	-49.123	148.204	-63.642
2014	83.030	-27.314	236.047	-43.610
2015	105.119	-22.457	304.164	-32.145
2016	97.924	-12.114	202.203	-33.139

Kaynak: www.wordbank.org sitesi verileri ile hazırlanmıştır. (Erişim:13.02.2020).

Türkiye Ekonomisi’nde cari açığa neden olan en önemli faktör ham madde ve enerji ithalatıdır. Oysa Güney Kore de Türkiye gibi ham madde ve enerji ithalatı yüksek olan bir ülke olduğu halde, yeterli tasarruf oranına sahip olmasının yanı sıra ihracatı da ithalatından fazla olduğu için cari dengesi fazla vermektedir. Güney Kore, 2015-2016 yıllarında sırasıyla 105.119 ve 97.924 milyon ABD doları dış ticaret fazlası vermiştir. Hindistan ekonomisindeki cari açığın nedeni ise altın ithalatıdır. Diğer taraftan Çin, dünyanın en büyük altın ithalatçısı olmasına rağmen ekonomisi cari fazla vermektedir (Eğilmez, 2017).

Son olarak, küreselleşme ekonomilerin yabancı sermayeye erişimini kolaylaştırmaktadır. Ekonomiler ihtiyaç duydukları fonları yabancı sermaye ile

karşılayabilmektedirler. Ancak, ekonomiye sermaye girişi döviz arzının artmasına ve ulusal paranın değerlenmesine neden olmaktadır. Ulusal paranın değer kazanması ithal malların yurt içi mallara göre ucuz hale gelmesine yol açarak ithalata olan talebi yükseltmekte ve neticede ithalatın artması ve ihracatın azalmasıyla cari açık artmaktadır (Dineri, 2019: 43).

2.3. İkiz Açık Hipotezi

İkiz açık hipotezi, bir ekonomide cari işlemler açığı ile bütçe açığı arasında pozitif bir ilişki olduğunu ileri süren bir hipotezdir. 1980’li yılların başında ABD ekonomisinde yaşanan bütçe açıklarına aynı zamanda yüksek cari açıklar eşlik etmiştir.¹ Bu durumun ortaya çıkması, bu iki açığın birbirlerini etkileyip etkilemediği sorusunu gündeme getirerek ikiz açık tartışmasını başlatmıştır. 1980’li yılların başından itibaren bu yöndeki araştırmalar yoğunlaşmış, fakat bu araştırmalarda çok farklı sonuçlar elde edilmiştir. Bazı araştırmacılar bütçe açığı ile cari açık arasında pozitif yönlü ilişki olduğunu ortaya koyarken, bazıları, iki açık arasında bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır. Farklı sonuçların ortaya çıkmasındaki en büyük etken ekonomilerin içinde buldukları koşullardır.

Makroekonomik denge açısından önemli iki gösterge olan bütçe açığı ve cari açık arasında ilişki olduğunu ileri süren ikiz açık hipotezinin izahıyla ilgili iki temel görüş mevcuttur. *Keynesgil görüş*, bütçe açığı ile cari açık arasında bağlantı olduğunu savunurken, *Ricardo denkliği* teorisine göre bütçe açıkları ile cari açıklar arasında hiç bir ilişki mevcut değildir (Berke vd., 2015: 68). İkiz açıklar olgusu üzerindeki tartışmalar bu teoriler üzerinden yürütülmektedir.

İkiz açık hipotezinin teorik çerçevesi milli gelir muhasebesi üzerinden kurulmaktadır. Ekonominin iç ve dış dengesini şöyle gösterebiliriz:

$$(S - I) + (T - G) = (X - M) \quad (1)$$

$(S-I)$ özel kesim tasarruf-yatırım dengesini, $(T-G)$ de kamu kesimi bütçe dengesini göstermektedir. $(S-I) + (T-G)$ iç ekonomik dengeyi ifade ederken, $(X-M)$ dış veya cari dengeyi göstermektedir. (1) denkleminin her iki tarafının birbirine eşit olması ekonominin dengede olduğunu göstermektedir. Eğer iç ekonomik denge açık veriyor ve buna dış ekonomik denge de açık vererek eşlik ediyorsa, ikiz açık söz konusudur. Bu durumda, $(T-G)$ ifadesinde $T < G$ ise $(X-M)$ ’de de $X < M$ olacaktır. Bu, ikiz açığın söz konusu olması demektir.²

¹ İkiz Açıklar Teoremi ABD ekonomisinde “Reagan’ın Mali Denemesi” sırasında gözlenmiştir.

² Bütçe dengesi ve cari denge aynı anda açık veriyorken, özel sektör tasarrufları da bunlar kadar açık veriyorsa, o zaman “üçüz açık” söz konusudur.

Denklemdaki özel kesim tasarruf–yatırım dengesi, tam olarak, dönem bittikten bir süre sonra hesaplanabilmekte, cari denge ile bütçe dengesi ise aylık olarak takip edilebilmektedir. Bu sebeple, ekonominin analizinde bütçe dengesi ile cari dengeye bakılarak yılsonu tahmini yapılmaktadır (Eğilmez, 2010).

İkiz açık tanımlanmasında cari işlemler dengesi ile bütçe denge arasında dört farklı nedensellik ilişkisi mevcuttur:

1. Cari açıktan bütçe açığına doğru pozitif nedensellik,
2. Bütçe açığından cari açığa doğru pozitif nedensellik,
3. Cari açık ve bütçe açığı arasında çift yönlü pozitif nedensellik,
4. Bu değişkenler arasında nedenselliğin bulunmaması.

Bunlardan mali açıktan cari açığa doğru olan nedensellik Keynesyen görüş, hiçbir nedenselliğin bulunmaması da Ricardian denklik hipoteziyle uyumludur (Mitra ve Khan 2014: 1).

2.3.1. İkiz Açığa Yönelik Yaklaşımlar

Yukarıda da belirtildiği gibi, ikiz açık hipotezini açıklamaya yönelik iki temel görüş vardır: Keynesgil yaklaşım ve Ricardian denklik yaklaşımıdır.

2.3.1.1. Keynesgil Yaklaşımlar

Keynesgil görüşe göre, bütçe açıkları ile cari açık arsında pozitif yönlü ve kuvvetli bir ilişki söz konusudur. Bütçe açıkları cari açıklara neden olmaktadır; yani ilişkinin yönü bütçe açıklarından cari açığa doğrudur. Bu, ikiz açık hipotezinin geçerli olması demektir (Ravinthirakumaran vd., 2015: 77). Kamu harcamaları doğrudan ya da dolaylı olarak cari dengeyi etkilemektedir. İkiz açık hipotezinde Keynesgil görüş aşağıda açıklandığı gibi farklı modellerle ifade edilmektedir.

2.3.1.1.1. Gelir-Harcama Yaklaşımı

İkiz açıkların oluşumunu basit şekilde ifade eden gelir-harcama modeline göre, tasarruflar gelire bağlıdır ve faiz oranlarına karşı duyarsızdır. Bu nedenle, devletin genişletici maliye politikası uygulaması harcamaları arttırıp yurtiçi toplam tasarrufu düşürür. Tasarruftaki bu düşüşe karşı, ekonominin dengede olması için düşen tasarruf miktarı kadar cari açık ortaya çıkar. Görüldüğü gibi, bütçe açığından cari açığa doğru bir nedensellik söz konusudur ve geri besleme etkisi yoktur (Özdamar, 2015: 171).

Aynı şekilde vergi gelirlerinin azalması da ulusal tasarruflarının azalmasına neden olur. Gelir-harcama yaklaşımına göre, vergilerde bir azalma kamusal tasarrufları azaltacağı için yurtiçi toplam tasarruf azalacaktır. Azalan tasarruf, yatırımların yurtdışı kaynaklarla finanse edilmesine yol açacak ve cari açık oluşacaktır. Ayrıca, vergilerde bir azalmayla birlikte, artan

harcanabilir gelirin bir kısmı ithalata harcanmaktadır. Artan ithalat talebi de cari açığa neden olur (Şahin, 2015: 51). Özetle, kamu harcamalarının artırılması veya vergi gelirlerinin azaltılması bütçe açıklarında artışa neden olmaktadır. Ortaya çıkan bütçe açığı, milli geliri artırmakta ve ulusal gelirdeki artış da ithalatta yükselişe neden olarak cari açığı artırmaktadır (Varol ve Erkam, 2013: 40).

2.3.1.1.2. Mundell-Fleming Yaklaşımı

R. Mundell ve J. M. Fleming tarafından 1962 yılında geliştirilen model, sabit ve esnek döviz kuru varsayımı altında, dışa açık küçük bir ekonomiyi esas almaktadır. Mundell-Fleming, kapalı ekonomideki IS-LM modeline ödemeler dengesi eğrisini ekleyerek iç ve dış, dolayısıyla da genel dengeyi açıklamaya çalışmaktadır. Model, iç ve dış ekonomik dengeyi uluslararası sermaye hareketliliğinin tam olduğu sabit ve esnek kur sistemi içerisinde ayrı ayrı incelemektedir. Model, tam sermaye hareketliliği altında sabit ve esnek döviz kuru çerçevesinde uygulanan para ve maliye politikaların ekonomi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır (Dornbusch ve Fisher, 1998: 168).

Tam sermaye hareketliliğinin olduğu küçük açık ekonomide kamu harcamalarının artması toplam harcamaları artırır. Yurtiçi ve yurt dışındaki mallara yönelik talep artar. Cari denge ithal mallara olan talep artışı nedeniyle bozulur. Bütçe açığı devlet tarafından tahvil ihraç edilerek finanse edilirse, tahvil arzındaki artış tahvil fiyatlarının düşmesine ve yurtiçi faiz oranının artmasına sebep olur. Yükselen faiz oranları yurtiçine yabancı sermaye girişine ve ülke parasının değerlenmesine sebep olur. Değerlenen ulusal para, ihracatı olumsuz etkileyerek ithalatı cazip hale getirir. Sonuç olarak cari işlemler dengesi bozulur (Banjay ve Aneja, 2016: 238).

Tam sermaye hareketliliğine sahip büyük açık ekonomilerde ise; kamu harcamaları değişmezken vergi gelirleri azaltılırsa, hane halklarının tüketimi artacaktır. Eğer ekonomi başlangıçta tam istihdamda ise artan tüketim ile birlikte yurtiçi tasarruflar azalır. Azalan tasarruf miktarı yatırımları karşılamaz ve reel faiz oranı yükselir. Aynı zamanda yüksek faiz oranları nedeniyle yurtiçine yabancı sermaye girişi olur. Ülkeye giren yabancı parayla değiştirilmek üzere arz edilen ulusal para miktarı azalır ve ülke parası değer kazanır. Ulusal paranın değerindeki artış da ithalatı artırıp ihracatı azaltarak cari açığa neden olacaktır (Mankiw 2010: 169-170).

Bütün bunlara karşılık ekonomi eksik istihdamda olduğunda, yapılan vergi indiriminin bir kısmının toplam talebi artırarak üretimi ve istihdamı artıracığı düşünülerek milli gelir ve tasarruflarda artış olacağı ve dış ticaret açığının etkisinin küçük olacağı varsayılabilir (Bilman, 2004: 17).

Esnek döviz kuru ve tam sermaye hareketliliği altında, genişletici bir maliye politikası dış ticaret açığı sonucu cari açığa neden olur. Oysa para politikası durumunda bunun tersi olur. Genişletici bir para politikası faiz oranlarını düşürerek yurtdışına sermaye çıkışına neden olur ve ulusal para değer kaybeder. Ulusal paranın değer kaybetmesi ile birlikte yurtiçi mallara olan talep artarken ithalata olan talep azalır. Ayrıca ulusal paranın değer kaybetmesi uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırarak net ihracatın artmasına yol açar. İthalatın azalması, ihracatın artması dış ticareti ve dolayısıyla cari dengeyi olumlu etkiler (Dornbusch ve Fisher,1998:173).

Sabit döviz kuru sisteminde ve sermaye hareketliliğinin tam olduğu durumda ise para politikaları etkin değildir. Merkez bankası kuru sabit tutmak zorunda olduğu için bağımsız bir para politikası yürütülemez. Genişletici para politikası durumunda ulusal para değer kaybetme eğilimine girer. Döviz kurunu sabit tutmak zorunda olan merkez bankası, yabancı para satarak ulusal para satın alır ve ekonomi eski dengesine ulaşır.

Sabit döviz kuru ve sermaye hareketliliği durumunda, para politikasının aksine maliye politikası etkindir. Genişletici maliye politikası faiz oranlarının artmasına yol açarak sermaye girişine ve ülke parasının değerlendirilmesine yol açar. Döviz kurunu sabit tutmak zorunda olan merkez bankası, bunu, parasal genişleme yardımıyla yapar. Ancak döviz kuru sabit olsa da gelir düzeyi artar (Dornbusch ve Fisher, 1998: 170-171).

2.3.1.1.3. Feldstein Zinciri Yaklaşımı

Feldstein zinciri yaklaşımı, Mundell-Fleming modelinin sonuçlarını faiz aracılığı ve esnek döviz kuru sistemi varsayımı altında inceler. Bu yaklaşıma göre, bütçe açıklarının sonucunda faiz oranları yükselişe geçmekte, yurtiçi tasarruf miktarı artarken yatırımlar azalmaktadır. Yükselen faiz oranları yurtiçine sermaye girişine neden olmakta, bu da ulusal paranın değerini artırmaktadır. Değerlenen ulusal para, ithalatı cazip hale getirip ihracatı da azaltarak cari açık oluşturmaktadır (Dineri, 2016: 49).

Bu teoriye göre, faiz oranlarının artması ile yurtiçine doğru sermaye akışı yaşanacaktır. Artan sermaye girişiyle ulusal para talebi artacaktır. Başka bir deyişle, sermaye hareketliliğinin yüksek olduğu ekonomilerde yatırımlarla tasarruflar birbirleri ile ilişkili olmamakla birlikte bütçe açığı ile cari açık birlikte hareket etmektedir (Berke ve Temiz vd. 2015: 70).

Feldstein zinciri yaklaşımı, ikiz açık hipotezine farklı bir boyut kazandırarak hipotezin analiz alanını genişletmiştir.

2.3.1.2. Ricardian Denklik Yaklaşımı

Ricardo tarafından ileri sürülen, R. Barro tarafından geliştirilen ve bundan sonra *Ricardo-Barro denkliği* olarak anılan yaklaşım, bütçe açıkları ile cari açık arasında hiç bir ilişki olmadığını savunmaktadır. İki değişken arasında Keynesgil görüşün ortaya koyduğu türden bir bağlantı yoktur. Yani, bütçe açığı cari açığı etkilememekte olup, ikiz açık hipotezi geçersizdir.

Yaklaşımına göre, bir vergi indirimi ile bütçe açığı oluşur. Rasyonel olan bireyler devletin ileriki zamanlarda bu bütçe açığını kapatmak için vergi artırımını ya da borçlanma yoluna gidebileceğini öngörebilirler. Rasyonel bireyler bugün oluşan bütçe açığını gelecekte kendisinin veya çocuklarının ödeyeceği bir yük olduğunu bilir. Bu yüzden, vergi indirimi nedeniyle kullanılabilir gelirinde meydana gelen artışı tüketime harcamak yerine tasarruf etmeye başlar. Artan özel tasarruflar kamu tasarruflarındaki azalmaları dengeler ve toplam tasarruf miktarı değişmez (Banjay ve Aneja, 2016: 241). Bu durumda, ülke dış borçlanmaya ihtiyaç duymayacaktır. Ayrıca, faizler de değişmediği için yatırım-tasarruf dengesi de bozulmayacak, ekonomi de dengede kalacaktır.

Bu yaklaşıma göre, bireylerin tüketimleri gelirlerine değil servetlerine bağlıdır. Çünkü bireyler ömürleri boyunca yapacakları tüketimi, bugünkü ve gelecekteki gelirlerine göre ayarlarlar. Bu yüzden gelirden cari dönemde oluşan artış ve azalışlar bireylerin tüketimini etkilemez (Kılınç, 2013).

Sonuç olarak, Ricardo-Barro denkliği, bütçe açığı ve cari açık birbirleriyle bağlantılı değildir ve iki değişken birbirlerini etkilememektedir.

2.3.2. İkiz Açıkların Finansmanı, Etkileri ve Sürdürülebilirliği

Bütçe açığı ve cari açığın aynı anda ortaya çıkması sonucunda oluşan ikiz açıkların büyüklüğü ve finansmanı ekonomiler üzerinde önemli etkilere sebep olmaktadır. İkiz açığın en önemli finansman kaynağı iç tasarruftur (Güder ve Kılıç 2016: 48). İç tasarruflarda oluşacak bir artış yatırım ve harcamalar için gerekli kaynağı oluşturduğu gibi bütçe ve cari açık üzerinde olumlu etkiye neden olur. Ancak gelişmekte olan ülkelerde genellikle iç tasarruf oranları düşüktür. Bu yüzden birçok ülke ikiz açıkların finansmanını farklı kaynaklardan sağlamaktadır.

Bütçe açıklarının başlıca finansman kaynakları, para basma, vergi ve borçlanmadır. Bütçe açığının finansmanı için para basıldığında ekonomide parasal genişleme meydana gelir. Para arzının artması ise ödünç verilebilir fonların artmasına ve faizlerin düşmesine yol açar. Düşen faiz oranları sebebiyle tasarrufların faiz getirisi azalır ve tüketim artar. Tüketimdeki artış ile birlikte fiyatlar artar, böylece genişleyen parasal taban ekonomide enflasyona yol açar. Enflasyon oranının yüksek olduğu ülkelerin büyümesi ise zamanla yavaşlamaktadır (Eğilmez: 2013). Ayrıca, bu finansman şekli enflasyonu artırarak tekrar bütçe açıklarının artmasına yol

açabilir. Enflasyon oranının beklenenden yüksek olması faiz oranlarının artmasına yol açarak faiz ödemelerinde, dolayısıyla da bütçe açığında artış meydana getirir. Ancak, bütün bunlar merkez bankalarının bağımsız olmaması durumunda gerçekleşir (Aslan, 1997: 24).

Bütçe açığı devlet tarafından tahvil ihraç edilerek finanse edilirse, tahvil arzındaki artış tahvil fiyatlarının düşmesine ve faiz oranının artmasına sebep olacaktır. Yükselen faiz oranları ülkeye yabancı sermaye girişine ve ulusal paranın değerlenmesine sebep olur. Bu ise ihracatı olumsuz etkiler ve ithalatı cazip hale getirir. Sonuç olarak cari işlemler dengesi bozulur. Ayrıca, yükselen faiz oranları özel yatırımların azalmasına (dışlama etkisi) neden olur (Mankiw, 2010).

Cari açığın yabancı kaynaklarla finanse edilmesi de ekonomi üzerinde önemli etkilere sahip olacaktır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, yeterli tasarruf ve döviz rezervine sahip olmamaları nedeniyle yabancı kaynak talep ederler. Ancak bu kaynaklar, yeri geldiğinde ülkeyi çabucak terk edebilir. Yabancı finansman ihtiyacı olan ülkelerde, sermaye çıkışını kontrol altına almak ve yurtdışından sürekli bir sermaye akışını garanti etmek için yüksek reel faiz (kur dengelenerek) ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Böylece ülke yabancı yatırımcılar için avantajlı hale gelmektedir. Yatırımcılar tarafından ülkeye sermaye transferi artmakta ve artan sermaye girişi ülke parasının değer kazanmasına yol açmaktadır. Değerlenen ulusal para, dış ticaret açıklarına, dolayısıyla cari açıklara yol açmaktadır. Ancak, yüksek faiz oranları kamu borç yükünü artırmaktadır. Borç yükünün artması bütçe açıklarının yükselmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla cari açıklar bütçe açıklarına neden olmaktadır. Ayrıca, cari açığın yabancı kaynaklarla finanse edilmesi, ekonomileri finansal krizlere açık hale getirmektedir. Yabancı kaynakların ülkeyi terk etmesi ile krizle karşı karşıya kalan hükümet, cari açığın finansmanında yetersiz kaldığından, genişletici maliye politikalarını tercih ederek krizin etkisini tersine çevirmektedir (Mitra ve Khan, 2014: 11).

Buna karşılık, cari açıkların doğrudan yabancı yatırımlarla finansmanı ise ekonomi üzerinde olumlu etki yaratabilir. Çünkü doğrudan yatırımlarla, yatırım yapılan ülkeye sermaye ve teknoloji götürülmektedir. Böylece, yatırım alan ülkede istihdam, üretimde kalite ve çeşitliliğin artması sağlanmaktadır (Keskingöz ve Karataş, 2016: 599). Artan kalite ve çeşitlilik uluslararası piyasalarda rekabet gücünün artmasına yol açarak dış ticaret üzerinde olumlu etkiler meydana getirir. Dış ticaretin fazla vermesi cari açığı azaltır (Akbaş vd., 2013: 792).

İkiz açık veren ekonomiler dışarıdan gelebilecek her türlü şoka açık hale gelmektedirler. Çünkü böyle bir ülke, hem bütçe açığını hem de cari açığı kontrol altında tutarak ikiz açığı sürdürebilme çabası içindedir. Yurtiçi tasarruf oranının yetersiz olması nedeniyle içeriye giren yabancı sermayenin verimli şekilde kullanılmaması tekrar sermaye ihtiyacı doğurarak ilave dış borçlanmaya yol açar. Ekonomi her seferinde daha yüksek miktarda ve daha yüksek faiz oranı

ile borçlanmak zorunda kalır (Barışık ve Kesikoğlu, 2010: 106). Dış kaynaklara olan bu bağımlılık, yurtiçi ekonomiyi, dış ekonomik tehditlere daha fazla açık hale getirir. Uzun dönemde ülke ekonomisinin kırılganlığı artmaktadır. Ayrıca, ülkenin yabancı kaynak çekmek için faiz oranlarını artırması ekonomiyi olumsuz etkiler. Bu durumda ülkenin büyüme, işsizlik, faiz oranı vb. makroekonomik değişkenleri baskı altında kalmaktadır. Genellikle yüksek faiz oranları yurtiçi yatırımları baskı altına almakta ve uluslararası alanda rekabet gücünü kırmaktadır. Bu da, ticari dengeyi olumsuz etkilemektedir (Biil, 2013). Sonuç olarak yüksek faiz oranları ekonomik büyümeyi azaltacaktır.

Bu durumda, devletin, cari açığı ve bütçe açığını finanse ederken, öncelikle hangisini kontrol mekanizması olarak kullanacağını belirlemesi gerekir. Seçimi hangi yönde olursa olsun, bunun ekonomi üzerinde etkileri söz konusu olacaktır. Bütçe açığını kontrol altına almak isteyen bir hükümet daha büyük bir cari açığa yol açabilmektedir. Benzer durum cari açığın kontrol altına alınmasında bütçe açığı için de geçerlidir. Hükümet, ikiz açıkla mücadele edebileceği gibi ekonomisini ikiz açıkla devam ettirme yolunu da seçebilir.

İkiz açığın sürdürülebilmesi, ekonomilerin bütçe ve cari açığı sürdürülebilmeleri demektir. Bunun için de açıkların finansmanının sürdürülebilir olması zorunludur. Bütçe açığı veren ülkeler, kamu harcamalarının finansmanında genelde borçlanma yoluna başvurmuşlardır. Borçlanmada dikkat edilmesi gereken husus, kamu kesimi borçlanma gereğinin (KKBG) GSYH içerisindeki payıdır. Maastricht Kriterlerine göre, kamu borçlarının GSYH'nin %60'ını geçmemesi ve bütçe açıklarının GSYH içerisindeki payının en fazla %3 olması şarttır (Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2011). KKBG'nde artış olması, ödünç verilebilir fonlar piyasasında talebin artmasına yol açarak faiz oranlarını yükseltir. Yüksek faiz oranları nedeniyle bütçe açıklarının sürdürülmesi imkânsız hale gelebilir.

Daha önce de belirtildiği gibi, birincil açık/fazla bütçe açıklarının sürdürülmesinde önemlidir. Çünkü bununla borç faiz ödemelerinin bütçe dışında tutulması ile bütçenin faiz dışı giderleri ile gelirlerinin birbirlerini karşılayıp karşılamadığı görülebilmektedir. Eğer bu denge sağlanıyor ise, bu, bütçe açıklarının sürdürülebilir olduğu anlamına gelmektedir (Eğilmez, 2009).

Cari açığın sürdürülebilir olması da ikiz açıkların sürdürülebilirliği konusunda önemlidir. Bunun için de, cari açığın milli gelire olan oranı önemlidir. Cari denge için R. Dornbusch %4 oranını *sürdürülemez eşik değer* olarak hesaplamış iken, Freund (2000) sanayileşmiş ülkeler için bu oranı %5 olarak hesaplamıştır. Ekonomilerin bu eşğin üzerine çıkmaları halinde cari açıklarının finansmanında zorluklar yaşayacakları ve krizle karşı karşıya kalabilecekleri beklenmektedir. Günümüz ekonomilerine bakıldığında bu oran ülkeden ülkeye

farklılık göstermektedir. Meksika ve Tayland, cari açık/milli gelir oranı %7'ye ulaştığında ekonomileri krize girerken, Türkiye ekonomisi son yıllarda %7'nin üzerini görmesine rağmen cari açığı sürdürebilmiştir (Babaoğlu, 2005: 11). Bu durum ülkeye giriş yapan sermaye ve cari açığın finansmanı ile alakalıdır.

Çoğu ülke yabancı sermaye çekmek için faiz oranlarını yükseltme yoluna başvurmaktadır. Ancak yabancı sermaye sahipleri ülkeye açığı kapatmak için borç vermektedirler. Dolayısıyla ülkeye giren döviz bütçe ve cari açığın finansmanında kullanılıyorsa, bu, uzun vadede büyümeye katkıda bulunmayacak demektir. Ekonomi bu şekilde sağlıklı olarak sürdürülemez. Ayrıca, artan faiz oranları nedeniyle yurtiçi yatırımcıların borçlanma maliyetleri artmakta ve böylece özel sektör yatırımları dışlama etkisi ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu suretle azalan yatırımlar işsizliğin artmasına yol açacak ve ülkede istihdam azalacaktır. Yine ülkeye giren sıcak para yerli paranın değer kazanmasına sebep olacaktır. Böylece ihracat pahalı hale gelecek ve ithalat ucuzlayacak ve cari denge kötüleşecektir. Bu nedenle, ülke yurtiçi tasarruf miktarını yükseltecek tedbirler almalı ya da açıklar azaltılmalıdır (Wray, 2006). Ülkeye giren yabancı sermaye verimli alanlarda kullanılmalıdır. Aksi takdirde ikiz açıklar kartopu halinde büyümeye devam edecektir. Bu şekilde ikiz açıkların sürdürülmesi oldukça zor olmaktadır. Sonuç olarak, ekonomilerinde ikiz açıklarla karşılaşan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ikiz açıklara neden olan sebepleri tespit etmeli ve doğru ekonomik adımlarla bunları ortadan kaldırmalıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKİZ AÇIK VE İKTİSADİ BÜYÜME

3.1 Büyümenin Kısa Ve Uzun Dönem Belirleyicileri

Ülkeler, ister benzer şartlara sahip olsunlar isterse olmasınlar, aynı büyüme performansını gösterememektedirler. Büyüme sağlayan dinamikler, ancak doğru ekonomik politikalarla işler hale gelmektedir. Ekonomideki bu dinamiklerin harekete geçirilmesi ve itici güç olarak kullanılması büyüme ve kalkınma açısından olumlu etkiler yaratır. Bu bölümün ilk kısmında büyümenin kısa ve uzun dönemdeki belirleyicileri incelenmeye çalışılacaktır.

3.1.1 Üretim Faktörleri

İktisadi büyümenin en önemli belirleyicisi olan üretim faktörleri, ekonomilerde mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan girdilerdir. Emek (L) ve sermaye (K) en önemli üretim faktörleridir. Kısa dönemde sermaye sabit olduğundan ve sadece emek girdisi değişebileceğinden, çıktıyı işgücündeki artış belirler. Emegin çıktı üzerindeki etkisi emegin marjinal verimliliği (MPL) yoluyla ortaya çıkar. Emegin marjinal verimliliği, emek miktarında bir birim artış karşısında çıktı miktarının ne kadar artacağını gösterdiğinden, işgücü miktarı ΔL kadar arttığında çıktı da $MPL \times \Delta L$ kadar artacaktır.

Genel bir üretim fonksiyonu aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y = F(K, L)$$

Emegin marjinal verimliliği ise, L kadar emek istihdamı ile üretilen hasıla ile $L+1$ kadar emek istihdamı ile üretilen hasıla arasındaki farkı ifade eder:

$$MPL = F(K, L+1) - F(K, L)$$

Kısa dönemde ekonomiler azalan verimlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Sermaye sabitken emek miktarının artırılması belli bir emek miktarından sonra emegin marjinal ürününü azaltmaktadır. Tabii ki aynı durum sermaye için de geçerlidir (Mankiw, 2010: 279-280). Bununla birlikte, neoklasik düşüncenin aksine, içsel büyüme teorileri sermayenin azalan değil artan ya da sabit verimli olduğunu varsayar.

Beşeri ve fiziki sermaye birikimi büyüme açısından önemli itici bir güçtür. Hem beşeri hem de fiziki sermaye birikiminin artırılması üretimin ve iş gücü verimliliğinin artmasını sağlamaktadır. Eğitimli işgücü, üretim araç ve gereçlerini daha bilgili şekilde kullanarak üretilen çıktı miktarında artış sağlamaktadır. Okullaşma oranının artırılması ve eğitimli bireyler yetiştirilmesi, gelecekte beşeri sermayenin artırılmasında büyük önem taşımaktadır. Özetle, eğitimli işgücü ve fiziki sermayenin birleşmesi ekonomide verimliliğin artmasını sağlamakta ve üretime pozitif katkı yapmaktadır (Becker ve Murphy vd., 1990: 1-3).

Doğal kaynaklar da büyüme açısından önemli bir dinamizm kaynağıdır. Sanayileşmenin artması ile birlikte artan hammadde ihtiyacı doğal kaynaklara olan talebi arttırmıştır. Başta enerji olmak üzere ağır sanayilerde kullanılacak birçok doğal kaynağa ihtiyaç vardır. Bununla birlikte, doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkeler bu yönleri ile ne kadar avantajlı görünseler de ekonomik açıdan bu avantajı değerlendiremeyebilmektedirler. Mesela zengin kaynaklara sahip olmalarına rağmen Afrika ülkeleri ekonomik açıdan gelişmemişlerdir ve düşük GSYH'ye sahiplerdir. Bunun yanı sıra Japonya gibi doğal kaynaklara sahip olmayan bir ülke gelişmiş ülkelerin başında gelmektedir. Bu, bir açıdan ekonomi politikalarının etkinliği ile ilgilidir. Hiç doğal kaynağa sahip olmayan bir ülke, doğru ekonomik politikalar yardımıyla ithal edilen hammaddeleri gelişmiş sanayilerinde işleyerek katma değeri yüksek ürünler elde edebilmektedir. Bu nedenle, ülkelerin doğal kaynaklar açısından zengin veya fakir olmasından ziyade doğal kaynakların etkin kullanılması daha önemlidir. Etkin kullanılan kaynaklar ekonomide daha fazla çıktı üretimine yardımcı olmaktadır. Ancak, kaynakların etkin kullanılması yalnız başına ülkede uygulanan iktisat politikalarına değil, başka birçok başka faktöre de bağlıdır.

3.1.2. Nüfus

Nüfus, ekonomik büyümeye dinamizm kazandıran başka bir faktördür. Nüfus artış hızının yüksek veya düşük olmasının ekonomiyi nasıl etkilediği konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bir kere, nüfus, temel üretim faktörü olan işgücünün kaynağıdır. Gelişmiş ülkelerde nüfus artışı, doğum oranındaki düşüş sebebiyle yavaşlamıştır. Yüksek nüfus, özellikle genç nüfus, ekonomilerin büyümesinde önemli bir dinamizm kaynağı olmakla beraber, bazı ülkelerde nüfus artış oranının yüksek olması sermaye stoku ve doğal kaynakların yetersiz olması durumunda bazı problemlere neden olabilmektedir.

Nüfus, ekonomik büyüme ve kalkınma meselesi eskiden beri iktisatçıların gündeminde olan bir konudur. Ragnar Nurkse'a (1953) göre, az gelişmiş ülkelerde eğitim seviyesi, gelir düzeyi ve sermaye birikimi düşük olduğundan dolayı, ücretler de düşüktür. Düşük ücretler yetersiz tasarrufa, bu da yatırımların yetersiz olmasına neden olur. Bunun sonucu ise üretim düzeyinin ve kişi başına gelirin düşük olmasıdır. Kişi başına gelir düzeyinin düşük olması, düşük tasarruf yoluyla yukarıda açıklanan olayları bir kısır döngüye dönüştürmüştür. Nurkse, bu kısır döngüyü, "*bir ülke yoksul olduğu için yoksuldur*" şeklinde ifade etmiştir. Nurkse, ülkelerin bu kısır döngüden çıkmaları için *dengeli büyümenin* şart olduğunu iddia etmiştir. Bu ülkelerde, tarım ve sanayi sektörlerine dengeli bir şekilde müdahalelerle, iç talebin ve verimliliğin artırılması suretiyle büyüme sağlanabilir (Mızrak, 2017: 26).

W. A. Lewis (1966) ise, tarım sektöründeki aşırı nüfus yoğunluğu sebebiyle emek arzının emek talebini aşmakta olduğunu varsayar. Lewis'e göre tarım sektöründe *sınırsız emek arzı* mevcuttur ve emeğin marjinal verimliliği sıfır, hatta negatiftir. Marjinal verimliliği düşük emek arzı, tarım sektöründe gizli işsiz olarak varlığını devam ettirir. Lewis, işgücü fazlasının sanayi sektörüne kaydırılması gerektiği söyler. Böylece, tarım sektöründeki emek arzı azalır ve emeğin marjinal verimliliği yükselir, üretim artar. Ayrıca, Lewis'e göre, sanayi sektöründe işgücüne tarım sektöründekinin %30 üzerinde ücret ödenmelidir. Buna rağmen üretim sonucu artacak olan kârlar ödenecek ücretlerin üzerinde kalacaktır. Böylece, artacak tasarruflar yoluyla ilave yatırımlar için kaynak oluşacaktır. Yatırımların artması işgücü talebini ve üretimi artırır. Artan işgücü talebi tarım sektöründeki gizli işsizliği ortadan kaldırır ve ücretler artar. Bu süreç devam ettikçe tarım kesiminin ekonomi içerisindeki payı azalırken sanayi kesiminin payı artar ve ülke az gelişmişlikten gelişmişlik kategorisine yükselir (Yavilioğlu, 2002: 54).

Nüfus ile ilgili bir diğer görüş de T. R. Malthus'a aittir. Malthus'un teorisi, temel olarak, besin miktarının aritmetik, nüfusun ise geometrik olarak artacağı ve gelecekte kıtlık yaşanacağı varsayımlarına dayanmaktadır. Bu nedenle, gelecekte insanlar fakirlik ve açlık içinde yaşayacaklardır. Bu yüzden, özellikle fakir ülkelerde nüfusun kontrol altına alınması gerekir. Bu iddialara karşılık, geçmişten günümüze, artan bilgi ve ilerleyen teknoloji sayesinde artan nüfusun ihtiyaçları karşılanabilmiş ve Malthus'un kehanetlerinin gerçekleşmediği görülmüştür.

Michael Kremer ise, nüfus artışını ekonomide bir itici güç olarak görmüştür. Kremer'e göre, artan nüfus sayesinde daha fazla yeni fikir ve buluş ortaya çıkacaktır. Böylece, yeni teknolojik gelişmeler ile ekonomiler büyüyeceklerdir (Mankiw, 2010: 239-243).

Solow büyüme modeline göre, nüfus artışı ile büyüme arasında aynı yönde bir ilişki mevcuttur. Solow, ekonominin durağan durum dengesi³ içerisinde olduğu varsayımı altında, nüfus ve büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Durağan durum dengesinde bulunan bir ekonomide nüfusun artması ile birlikte işçi başına sermaye (k), sabit olan sermaye stoku nedeniyle azalacaktır. Ekonomideki çıktı miktarı ($y = f(k)$), işçi başına sermaye düzeyi düştüğü için düşecektir. İşçi başına daha az bir üretim olduğundan gelir azalacaktır. Aynı zamanda kişi başına GSYH da azalacaktır. Sonuç olarak durağan durum noktasında toplam çıktının büyümesi nüfus artış hızına eşit olacaktır. Dünya ekonomisine bakıldığında düşük gelirli ülkelerin çoğunun yüksek nüfus artışına sahip olan ülkeler olduğu görülmektedir. Ancak ekonominin durağan durum noktasında olmadığı durumlar da mevcuttur. Eğer ekonomi durağan durum

³ Durağan Durum Dengesi; ekonomide işçi başına sermaye ve hasılanın değişmediği durumdur.

noktasının altında ise, yatırımlar aşınmayı geçecek ve işçi başına sermaye ve çıktı artacaktır. Ekonomi durağan durum noktasının üzerinde ise, aşınma tasarrufları aşacak ve işçi başına sermaye stoku ve çıktı azalacaktır. Her iki durumda da ekonomi uzun dönemde durağan durum noktasına varana kadar devam edecektir.

Tüm bu teorilerin yanı sıra, günümüz dünyasına, ülke nüfuslarının ekonomi üzerindeki etkilerinin ne durum da olduğu hususuna bakılması önemlidir. Nüfusun ekonomik büyümeye katkı sağlayacak şekilde üretim sürecine entegre edilmesi olumlu etkiler yaratmaktadır. Ülke nüfusu içinde, çalışanların bilgi ve teknoloji konularında eğitilmeleri ekonomi açısından olumlu etkiler meydana getirecektir. Bu sayede işçi başına verimlilik artışı ile çıktı düzeyi artacaktır.

Ayrıca, çalışma yaşına gelen bireylerin eğitilmesi, üretim sürecine yeni katılan bireylerin yeteneklerinin ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynar. Çeşitli endüstrilerde vasıflı çalışan sayısı arttıkça daha kaliteli mal ve hizmetler ortaya çıkacaktır. Yatırım, sermayenin iş gücüne oranını sabit tutmakta yeterli olduğu sürece, üretkenliğe sahip işgücünün, kişi başı geliri ve çıktıyı daha fazla arttırmaktadır. Çalışma çağındaki nüfus ne kadar fazla ise büyüme de o kadar fazla olmaktadır. Doğu Asya ülkelerinden Çin, Kore ve Japonya gibi ülkelere bakıldığında, yüksek nüfusa sahip olmalarının yanı sıra vasıflı nüfusa sahip olmaları, bu ekonomilerinin büyüme ve kalkınmalarında en önemli etken olduğu görülür. Okur-yazarlık oranının yüksek olması, yabancı dil konuşan ve aynı zamanda teknoloji ile bütünleşen genç nüfus, ülkelerin ekonomik büyümelerinde avantaj sağlamaktadır (Li ve Zhang, 2008: 1281-1282).

3.1.3. Teknoloji

Teknolojik ilerleme, büyümenin kaynaklarından biridir. Teknoloji üretimde zaman ve maliyetler açısından avantaj sağlamaktadır. Üreticiler teknoloji sayesinde daha az maliyetle ve daha kısa sürede daha fazla çıktı elde etmektedirler. Ayrıca gelişen teknoloji, doğal kaynakların etkin kullanılmasına ve yenilenebilir enerji kaynaklarının hayata geçirilmesine katkıda bulunmaktadır. Bu aynı zamanda ekonomilerin enerji bağımlılığını da düşürmektedir.

Asya Kaplanları olarak adlandırılan ülkelerinin ortak özelliği, teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmalarıdır. Bu ülkeler, dışarıdan aldıkları teknolojiyi “*yaparak öğrenme*” yolu ile önce içselleştirmiş, daha sonra da teknolojide uzmanlaşmaya başlamışlardır (Aydın, 2014).

Teknolojinin gelişmesi, nüfus olarak yaşlanan ekonomiler açısından avantaj sağlamaktadır. Ekonomide emeğin yerini alan robotlar ve makineler yardımı ile üretim ve büyüme sürdürülmektedir. Böylece nüfusun yaşlanmasının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bertaraf edilmiş olmaktadır (Acemoğlu ve Restrepo, 2017: 4-5).

Bu nedenle, birçok ülke AR-GE çalışmalarına önem vermekte, teknolojik gelişmelere yönelik teşviklerde bulunmaktadır. Patent ve mülkiyet hakkı gibi sınırlamalar teknolojinin taklit edilmesini sınırlandırmaktadır. Bu sebeple ülkeler kendi teknolojilerini oluşturmak için daha çok uğraşmaktadır.

3.1.4. Dış Ticaret

Artan nüfusla birlikte zaman içinde insanların ihtiyaç ve isteklerinin değişmesi ülkeleri dış ticarete sevk etmiştir. Dış ticaret yoluyla ülke, diğer ülkelerle etkileşime girerek ürettiği malları yalnızca iç piyasada değil dış piyasada satabilme fırsatı yakalamaktadır. Aynı zamanda, üretememesi, pahalıya mal etmesi ve başka nedenlerle diğer ülkelere de mal ve hizmet satın alabilmektedir. Ticaret arttıkça, ülkelerin üretimleri artmakta ve ihracata yönelik malların üretimi yurt içi ekonomiye bir nevi itici güç olmaktadır. İhracat, aynı zamanda vatandaşların ve devletin gelirlerini artırarak yeni yatırımlar için finansman kaynağı oluşturmaktadır. Özetle, ihracatın artması büyümenin hızlanmasına yol açar (Şerefli, 2016: 137).

Dış ticaret, 1960-1990 yılları arasında Güneydoğu Asya ülkelerinin büyümesinin başlıca kaynağı olmuştur. Bu ülkelerde, ihracata yönelik büyüme politikaları ile kalkınma ve büyüme yolunda önemli mesafeler alınmıştır. Mesela, 1960'lı yıllardan itibaren Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong Kong bu konuda önemli birer örnek sergilemişlerdir (Şen, 2007: 11).

3.2. Büyümenin Finansmanı ve İkiz Açıklar

Ekonomik büyüme, cari işlemler dengesi ve kamu bütçe dengesi gelecekte alınacak ekonomik kararların belirlenmesinde ve ekonominin durumu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Bütçe dengesinin ve cari hesap dengesinin sağlanması istihdam, ekonomik büyüme, enflasyon ve faiz oranı gibi makroekonomik değişkenlerdeki performans için önemlidir. Ülkeler iktisadi büyüme sürecinde çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadırlar; ikiz açıklar da bu sorunlardan biridir.

Cari açık konusu, özellikle üretim yapabilmek için ara malı ve ham madde ithalatı yapan ülkeler için en önemli sorunlardan biridir. Yeterli ara malı ve hammaddeye sahip olmayan ülkeler, üretim yapabilmek için bunları ithal etmek zorundadırlar. Bu şekilde üretim yapan ülke, ürettiği çıktıyı ihraç etmekte, bu da dönüp dolaşıp yeniden cari açığı etkilemektedir. Ülkenin ihracatının ithalatını karşılamaması durumunda dış ticaret açığı meydana getirmektedir. Yine, ülke parasının değer kazanması, ülkenin ithal ettiği ara malı ve hammadde fiyatlarında artmasına yol açarak dış ticaret dengesinin açık vermesine yol açmaktadır. Bu durum, ithalata bağımlı ihracat büyüme modelini kullanan ekonomilerde ortaya çıkmaktadır. İthal ikameci büyüme modelinde, ithal edilen malların ithalatı kısıtlanarak ya da yasaklanarak, bunların

yurtiçi üretimle ikamesi sağlanmaktadır. Bu şekilde ülkenin sanayileşmesi ve ekonominin büyümesi amaçlanmaktadır. Ancak bu modelin önemli bir zayıf yönü vardır: İthalatı kısıtlanan ve yurtiçinde üretilmeye başlanan malların üretiminde ithal ara malı ve girdiler kullanılıyorsa ithalat yine artacaktır! Böylece ödemeler dengesinde sorunlar ortaya çıkmaya devam edecektir.

Artan kamu açığına cari açığın ya da artan cari açığa kamu açığının eşlik ettiği büyüme durumunda büyümenin finansmanı önemli bir sorundur. Şüphesiz, büyümenin en önemli finansman kaynağı ekonomideki tasarruflardır. Ülkedeki tasarrufların yatırımları karşılama oranının yüksek olması ekonomi açısından olumlu sonuçlar içermektedir.

Solow'un *temel büyüme modelinde*, durağan durum sermaye stokunun⁴ ana belirleyicisi olarak tasarruflar gösterilmektedir. Durağan durumda olan ekonomide tasarruf oranı yükselirse daha büyük bir sermaye stoku ve çıktı düzeyi ortaya çıkar. Eğer tasarruf oranı azalırsa daha düşük bir sermaye stoku ve çıktı düzeyi ortaya çıkar. Özetle, ülke, gelirin büyük bir oranını tasarrufa ve yatırıma ayırırsa yüksek bir durağan durum sermaye stokuna ve gelire sahip olmaktadır. Hatta sermaye stokunun çoğunu kaybetmiş olan ekonomiler, yüksek tasarruf düzeylerini korudukları sürece büyüme sağlayacaklardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ekonomilerinin çökmesine rağmen yüksek tasarruf düzeyini sürdüren Almanya ve Japonya yüksek büyüme oranları kaydetmişlerdir; yüksek tasarruf oranı, yüksek oranda büyümeyi sağlamıştır (Mankiw, 2010: 224-227) .

Ülkelerin büyümesi için gerekli olan yatırımların yapılabilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların sağlanması önemlidir. Ülke içi tasarruflar yetersiz ise tasarrufları artırmaya yönelik adımlar atılabilir. Maliye politikaları yardımıyla tasarrufu artıracak teşvikler sağlanabilir. Ulusal tasarruf; kamu tasarrufu ve özel tasarruflardan oluşmaktadır. Kamu tasarrufu vergi gelirleri ile harcamalar arasındaki farktır. Kamu harcamaları gelirleri aştığında bütçe açıkları meydana gelir. Bütçe açığı ile birlikte faiz oranları yükselir ve artan faiz sebebiyle yatırımlar dışlanır. Ayrıca, artan faiz sebebiyle yabancı paralar karşısında ulusal para değer kazanır. Bunun sonucunda ithalat artarken ihracat azalır ve dış ticaret açığı oluşur. Bütçe fazlasının olduğu durumda ise kamu borçlarının bir kısmı ödenebilir ve yatırımı artırmaya yönelik teşvikler genişletilebilir.

Ekonomik büyüme ile birlikte hane halklarının hayat standartlarının artması, bunların beklentilerini de yükselmektedir. Yüksek beklentiler eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve alt yapı-

⁴ Ekonomik büyüme sermaye stokundaki değişimlerle sağlanmaktadır. Ekonomideki çıktı düzeyinin belirleyicisi durumundaki sermaye stoku, yatırım ve aşınma (yıpranma) tarafından etkilenecek şekilde değiştirilebilir. Yatırım ve aşınmanın eşit olduğu noktada sermaye stoku durağan durumdadır.

ulaşım vb. ihtiyaçların daha kaliteli bir şekilde karşılanması ile ilgilidir. Bu beklentilerin karşılanması ise devlet harcamalarını arttıracaktır. Artan harcamalara karşılık kamu gelirleri yetersiz kalırsa kamu açığı ortaya çıkar veya açıklar genişler. Eğer devlet oluşan kamu açığını para basarak finanse ederse, ekonomide para arzı artar. Genişleyen para arzı karşısında ekonomide yeterli mal miktarının bulunmaması sonucunda fiyatlar genel seviyesi yukselir, enflasyon oluşur ve nominal GSYH artışı meydana gelir. Bunlara ek olarak, vergi değişiklikleri de bütçe dengesini ve toplam tasarrufları etkiler. Mesela, uygulanacak vergi indirimini hem bütçe açığı yoluyla kamu tasarrufunu hem de kullanılabilir gelirin artması nedeniyle artan tüketimden dolayı özel tasarrufları azalacaktır. Bu sebeple bütçe dengesi konusunda son derece dikkatli olunması gerekmektedir.

Devlet, ekonomideki çeşitli endüstrilere destek olmak ve küresel piyasalarda ekonominin rekabet edebilirliğini arttırmak üzere teşviklerde bulunmaktadır. Bu amaçla çeşitli vergi muafiyet ve istisnalar uygulanmakta ve bazı gelirlerden vazgeçilmektedir.

Diğer bir husus ise, hızlı ekonomik büyüme sağlayan ekonomilerde, kâr beklentileri ile yatırımların artmasıyla gelecekteki gelirlerinin artacağı düşüncesinin tüketimi artırarak tasarruf miktarını azaltmasıdır. Bu da cari açığın oluşmasına veya büyümesine sebep olabilmektedir (Arslan vd. :2017).

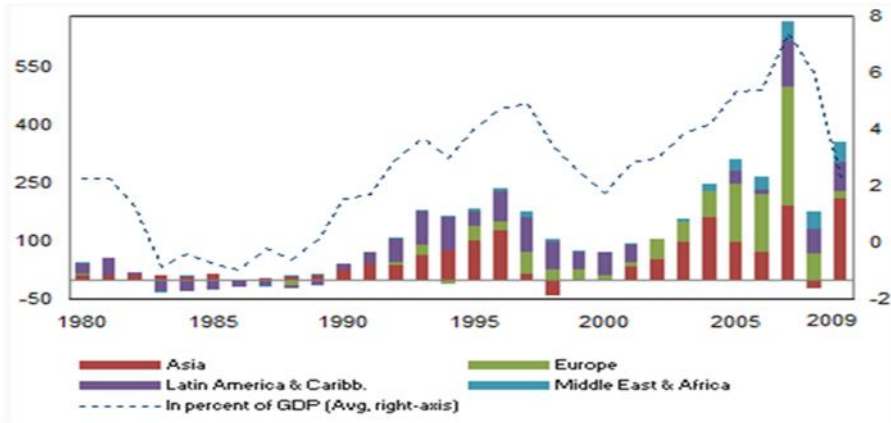
Büyümenin finansmanı ve hızlandırılması yollarından biri de doğrudan yabancı yatırımlardır (DYY). Doğrudan yabancı yatırımlar; hisse senedi, tahvil gibi ülkenin menkul kıymetlerine yapılan yatırımların aksine, ülke içerisindeki şirket birleşmeleri, devralmalar, yeni şirket ve tesis kurulması gibi doğrudan yapılan yatırımlardır (Adeleke ve Olowe vd., 2014: 234). Doğrudan yabancı yatırımlar, aslında, yatırımcıların yatırım üzerinde kontrol sağladığı uzun vadeli yabancı ülke yatırımlarıdır (Najaf ve Ye, 2018: 109). Doğrudan yabancı yatırımlar dar anlamda yeni tesislerin inşası anlamına gelse de, aynı zamanda teknoloji ve becerilerin akışını da teşvik eder (Adeleke, vd., 2014: 234).

Doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkede yeni fırsatlar yaratarak teknoloji transferi sağlamakta ve ekonomik büyümeyi hızlandırabilmektedir. Yabancı firmaların kullandığı teknolojiyi izleyerek yerel firmalar da teknolojilerini geliştirir ve bilgilerini artırır. Yabancı firmaların ülkeye girmesi rekabet ortamı yaratmasının yanı sıra yurtiçi işgücünün teknolojiye intibak etmesini ve becerilerinin artmasını, böylece uluslararası piyasalarda daha rekabetçi olmasını sağlamaktadır. Ayrıca ev sahibi ülkeye fon akışı olmakta ve yatırımcı ülkeyle yapılan ticaretle birlikte dış ticaret hacmi artmaktadır (Najaf ve Ye, 2018: 109-110).

Doğrudan yabancı yatırımların serbestleşmesi ve gelişmesi ile birlikte, birçok endüstride firmalar çok uluslu yapılar kazanmaktadır. Çok uluslu şirketler kendi ülkelerinin

dışında birçok ülkede faaliyet göstermektedirler. Bu şekilde çok uluslu şirketler iç piyasadaki üreticilerle rekabet ederek tekel gücünü kırmakta ve fiyatları daha esnek hale getirmektedir (Şen ve Şentürk vd., 2011: 1-2). Böylece, hem ülkede üretilen malların kalitesinde iyileşme sağlanırken hem de fiyatlarda düşüş yaşanmaktadır. Bu durum talep ve refahı arttırmaktadır. Ayrıca kâr elde eden firmalar yeni yatırımlar yaparak ekonomiye katkı sağlamaktadırlar. Firmalar yeni yatırımlar için daha fazla krediye ihtiyaç duymaktadırlar. Doğrudan krediler kullanılarak yatırımcıların finansman ihtiyacının karşılanması ekonomik büyüme için olumlu etki yaratmaktadır. Benzer şekilde elde ettikleri kârların firma ortakları arasında paylaşılması, gelir ve toplam talep artışı ile yurtiçi ekonomiye dönerek burada büyümeye katkıda bulunmaktadır (Akbaş vd., 2013: 792-793).

Büyümenin finansman kaynağı olarak DYY'ın ekonomi üzerinde yarattığı bu olumlu hava ikiz açılara da yansımaktadır. DYY'ler ülkeye uzun dönemli sermaye girişi sağlayarak sermaye hesabı üzerinde pozitif etki yaratır. Ülkenin dış piyasada rekabet gücü ile dış ticaret hacminin artması ihracatın artmasını sağlayarak dış ticareti pozitif yönde etkiler ve cari açığın finansmanını sağlar. Bunun yanı sıra yatırım yapan firmalar elde ettikleri kârlar doğrultusunda vergi ödemelerinde bulunurlar; devlet için yeni bir vergi kaynağı oluştururlar. Bu kaynak bütçe açıklarının finansmanına yardımcı olur. DYY'ın büyümenin yanı sıra cari açığın ve bütçe açığının da dolaylı finansmanını sağladığı gözlenmektedir (Türkmen, 2006: 39-40).

Şekil 1. 1980-2009 Gelişmekte Olan Ülkelere Net Sermaye Akımı (Milyar ABD \$)

Kaynak: Atish R. Ghosh and Mahvash Saeed Qureshi (Erişim. 05.01.2020)

Ülkelerin ekonomik büyümeleri ve ikiz açıklar üzerinde önemli etkilere sahip olan doğrudan yabancı yatırımların ülkelere göre dağılımı Şekil 1'de görülmektedir. Şekilde görüldüğü gibi, 1990'lı yılların başından itibaren küresel ekonomideki önemi artmıştır. Ayrıca,

1995 yılından itibaren gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün yabancı yatırımlara olan talebi de artmıştır. Bunun sonucunda yabancı yatırımlar içerisinde özel sektörün payı kamu sektörüne göre büyümüştür. Ayrıca, çeşitli çalışmalarda, yabancı yatırımların ülkede yatırım ve teknoloji açığını kapatarak ülkenin ekonomik büyümesine hız kazandırdığı yönünde sonuçlar elde edilmiştir (Örnek, 2006: 201-203). Çin hükümeti, ekonomide yaptığı reform ve açılımlarla doğrudan yabancı yatırımların yıldan yıla genişlemesine imkân vermiştir. Çin, ayrıca, ülke içi tasarruf ve döviz açığını kapatmak için doğrudan yabancı yatırımları özümseme ve özendirmeye yönelik olarak *yap-işlet-devret* ve *kamu- özel ortaklığı* gibi modeller geliştirmiştir (Hong, 2014: 57-58).

Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyümeye katkı sağladığı konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu ülke fikir birliği içindedir. Bu nedenle, ulusal ekonomilerini canlandırmak için doğrudan yabancı yatırımları teşvik eden politikalar uygulamaktadırlar (Hong, 2013: 57-58). Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelere örnek olarak Nijerya verilebilir. Nijerya hükümeti, 1999 yılında demokrasiye geçmesinden bu yana ekonomik büyümeyi hızlandırmak için yabancı yatırımlara yönelik teşvikler vermiş ve düzenleyici önlemler almıştır. Ayrıca, devlete ait bazı şirketlerin (elektrik, ulaştırma vb.) tamamen ya da kısmen özelleştirilmesine ve çokuluslu şirketlere devredilmesine imkân tanımıştır (Adeleke vd., 2014: 234-235).

Bütün bu olumlu yönlerine rağmen, doğrudan yabancı yatırımların bütçe dengesi ile cari denge üzerinde olumsuz etkileri de bulunmaktadır. DYY'ı yapanların ülkedeki AR-GE çalışmalarına katılmayıp sürekli teknoloji ve üretim girdileri ithal etmeleri dış ticaret açığı oluşturarak cari açık üzerinde baskı yaratabilmektedir. Ayrıca, DYY yapan şirketlerin elde ettikleri kârları yurtdışına çıkarmaları ödemeler dengesi üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Yeterli sermaye ve tasarrufa sahip olmayan ülke, böylece cari açıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Benzer şekilde, DYY çekmek isteyen ülke yatırımcılara vergi teşvikleri sağlayarak (vergi indirimleri, vergiden arındırılmış bölge vb.), elde edeceği vergi gelirlerinden feragat etmektedir. Bu da bütçe dengesini olumsuz etkilemektedir (Bal ve Göz, 2010:453).

Ülke ekonomileri için bir diğer finansman yolu ise portföy yatırımlarıdır. Gerçek veya tüzel kişilerin kazanç sağlamak amacıyla başka ülkelerde nakit, döviz, altın, hisse senedi, mevduat ve bono gibi yatırım araçlarına yaptıkları yatırımları ifade eden portföy yatırımları, bir taraftan ülkeye döviz girişine neden olurken diğer taraftan yurtiçi sermaye piyasasının likiditesini artırarak piyasalara derinlik sağlamaktadır. Ayrıca bu yatırımlar yurtiçi piyasada yatırım çeşitliliği yaratmakta ve piyasalara disiplin, şeffaflık getirerek kolay bilgi elde edilmesini sağlamaktadır (Türkmen, 2006: 10).

Portföy yatırımları spekülâtif amaçlı yatırımlar olduğundan, bazen hızla yurtdışına çıkabilmektedir. Bu yatırımların aniden ekonomiyi terk etmesi ödemeler dengesini olumsuz etkilemektedir. Bunlar aynı zamanda ekonomik büyüme ile artan kamu harcamalarının finansman kaynağı olduklarından, bütçe açıkları da artmaktadır. Portföy yatırımlarında artış ulusal paranın değerlenmesine yol açarak cari işlemler dengesinin bozulması riski yaratabilmektedir (Keskin, 2008: 28-29).

Büyümenin bir diğer finansman kaynağı da kredi ve borçlanmadır. Hükümetler, hazine bonusu, tahvil ve krediler gibi çeşitli araçları kullanarak yurtiçi ve yurt dışı borçlanma ile büyüme finansmanı sağlayabilmektedirler. Maruz kaldıkları tasarruf yetersizliği nedeniyle IMF ve Dünya Kalkınma Bankası gibi kuruluşlar da uzun yıllar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere finansman sağlamıştır. Ülke borçlanarak elde ettiği finansman bu gibi finansman kaynaklarını doğru yatırımlarda kullandığında büyümesini hızlandırabilmektedir.

Bununla birlikte, borçlanmada anapara geri ödemelerinin yanı sıra faiz ödemeleri bütçe için yük oluşturmaktadır. Finansal piyasalarda faiz oranlarının artması ödenecek faiz miktarını da artırmaktadır. Ayrıca olağanüstü borç yönetimine başvurulması da bütçe için yüküdür. Olağanüstü borç yönetimlerinden biri, vadesi gelen borçların vadesinin uzatılması ya da süresiz hale getirilmesi demek olan konsolidasyondur (tahkim). Bu işlemlerle, yeni bir borç oluşturulmadan ve eski borcun miktarı değişmeden borcun şartlarında değişiklik yapılmaktadır. Alacaklının çıkarları korunmakta ve yeni çıkarlar (daha yüksek faiz oranı gibi) sağlanmaktadır (Tosunoğlu vd., 2013: 159).

Ancak dış borçlar özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun olarak görülmekte ve zaman zaman bu ülkelerin borç krizinden söz edilmektedir. Tablo 2’de görüldüğü gibi, son yıllarda Brezilya, Güney Kore ve Türkiye gibi ülkelerin dış borç oranı yüksek seyir etmekte bu durum ekonomilerin kırılganlığını artmasına neden olmaktadır.

Tablo 2. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borç/GSYH (%)

Yıllar	Brezilya	Güney Afrika	Hindistan	Türkiye
2010	16.4	29.5	17.5	39.3
2011	15.9	28.8	18.5	37.0
2012	18.3	37.6	21.7	39.1
2013	19.8	39.2	23.3	41.4
2014	23.1	41.5	22.7	43.9
2015	30.8	44.6	23.0	47.0
2016	30.9	50.8	20.1	47.9
2017	26.9	53.3	19.5	54.3
2018	30.3	50.6	19.3	59.0

Kaynak: www.datatopics.worldbank.org verileri ile hazırlanmıştır. (Erişim: 15.02.2020).

Büyümenin bir diğer finansman kaynağı ise dış yardımlardır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yıkılan ekonomilerin yeniden imarı için bu ülkelere çeşitli yardımlar yapılmıştır. Bunlar arasında en başta Marshall yardımları sayılabilir. Avrupa ülkeleri bu yardımları büyük bir mali disiplin ve plan içerisinde kullanmışlardır. Böylece, Avrupa ekonomilerinde verimlilik artışları yaşanmış ve ekonomik gelişme sağlanmıştır. Batı Avrupa ülkelerinde emek yoğun sektörlerin yerini sermaye yoğun sektörler almış ve teknolojiye uzmanlaşma sağlanmıştır (Çınar, 2018: 333-335).

Buna karşılık, Marshall yardımları diğer ekonomilerde Avrupa ülkelerindeki gibi etkiler yaratmamıştır. Bunun nedeni, ülkelerin ekonomik geçmişleridir. 18. ve 19. yüzyılda Fransa ve İngiltere gibi birçok Avrupa ülkesi endüstriyel gelişmelerini tamamlamış durumdadır. Diğer ülkeler ise endüstriyel faaliyetlere yeni başlamışlardır. Ülkeler arasındaki gelişme farkları, yardımların ekonomiler üzerinde yarattığı farklı etkileri açıklamaktadır (Tüfekçi, 2016: 101). Bu durum, Rostow'un (1960) *kalkınmanın aşamaları* tezi ile açıklanabilir. Kalkış (take off) öncesi ve kalkış aşamasındaki ülkeler için verilen yardımlar, ekonominin alt yapısının hazırlanmasına katkıda bulunmuştur. Kalkış aşamasındaki ve sonraki aşamalarda olan ülkelere ise, bu yardımlar ekonomilerin gelişmesini hızlandırmış ve refah düzeylerinin artmasına yardım etmiştir. Özetle, yardımlarla bazı ülkeler gelişmesini tamamlarken bazıları kalkışma aşamasına geçmiştir.

3.2.1. İkiz Açıkla Büyüme Sağlayan Ülkeler

Küreselleşen dünyada ekonomiler birbirlerinden farklı büyüme oranları göstermektedirler. Gelişmiş ülkelerin ekonomileri yavaşlayan bir büyüme eğilimi sergilerken, gelişmekte olan ekonomilerde hızlı büyüme oranları kaydedilmektedir. *Hatta bazı ülkeler ikiz açıkla büyüme kaydetmektedirler.* Bu alt bölümde ikiz açıklara rağmen hızlı büyüyen ekonomi örnekleri üzerinde durulacaktır.

İkiz açık vererek büyüme sağlayan ülkelerin arasında gelişmiş ülkeler olduğu gibi gelişmekte olan ülkeler de vardır. Gelişmekte olan ülkelere ikiz açığın artmasının nedeni ülkenin kalkınma ve üretim için yapılan harcamalardır. Gelişmiş ülkeler de ise durum farklıdır: Bu ülkelere GSYH'nin yüksek olması sonucu bireylerin toplam gelirleri de yüksektir. Bireyler artan gelirlerinin bir kısmını ithal mal ve hizmetlerine harcamaktadırlar. Eğer marjinal ithalat⁵ eğilimi yüksek ise gelirdeki artışlar ithalatta büyük artışlara yol açacaktır. Bu durum cari açığın oluşmasındaki en önemli etkenlerden biridir. Ayrıca 1990 yılı sonrasında üretim maliyetlerinin

⁵ Marjinal İthalat Eğilimi: Milli gelirdeki meydana gelen bir birimlik artışın ithalatta ne kadar artışa yol açacağını ifade eder.

düşük olması nedeniyle yabancı yatırımlar gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler henüz sanayileşmelerini tamamlayamadıklarından, ara malı üretimine önem vererek yabancı kaynakları bu yönde değerlendirmişlerdir. Gelişmiş ülkeler ise nihai mal üretiminde uzmanlaşmayı sürdürmüşlerdir. Böylece üretimde uzmanlaşma ülkeler arasında dağılmıştır. Gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelere ara malı ithal ederken, gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere nihai mal ithal etmektedirler. Ülkelerin marjinal ithalat eğilimlerinin yükselmesi dış ticaret açığına, dolayısıyla cari açığa yol açmaktadır (Riley, 2019).

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığının oluşumunda farklılıklar gözlenmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki bütçe açığı içerisinde ise nüfusun yaşlanması ile artan sosyal ve sağlık harcamaları geniş bir yer tutmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise kalkınma ve büyüme harcamaları bütçe açıklarının oluşmasında önemli bir etken olmaktadır.

Tablo 3'te, ikiz açık veren ülkelerin bazı makro ekonomik göstergeleri yer almaktadır. ABD, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan diğer ülkelere yakın bütçe ve cari açık verdikleri görülmektedir. Ayrıca gelişmekte olan Hindistan ve Endonezya gibi ülkelerin tasarruf oranları gelişmiş ülkelerin tasarruf oranlarının üzerindedir. Ülkelerin ekonomik göstergeleri arasında benzerlik olsa da, gelişmişlik düzeyleri arasındaki fark yüksektir. Aşağıda, ikiz açıklarla birlikte büyüme tecrübeleri yaşayan bazı ülkeler örnek olarak incelenecektir.

Tablo 3. İkiz Açık Veren Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri

İkiz Açık Veren Ülkeler	Cari Denge / GSYH (%)	Bütçe Dengesi / GSYH (%)	Tasarruflar / GSYH (%)	Büyüme Oranı (%)
ABD	-2,4	-3,5	17,5	2,2
İngiltere	-4,5	-2,9	13,4	1,9
Fransa	-1,3	-2,9	22,1	2,3
Belçika	-0,7	-1,7	23,2	1,5
Polonya	-0,1	-2,2	19	5,1
Hindistan	-1,6	-3,3	28,6	6,8
Endonezya	-1,6	-2,8	32,6	5,2
Türkiye	-5,3	-1,5	25,1	2,8
Yunanistan	-0,4	-0,6	10,5	1,9
Arjantin	-4,2	-5,8	12,8	-2,5
Brezilya	-0,6	-8	16,2	1,1
Meksika	-1,7	-1,1	21,2	2,1
Güney Afrika	-2,2	-3,9	16,2	0,8

Kaynak: Eğilmez M. 28.02.2018 tarihli yazısı, (Erişim: 24.08.2018). www.worldbank.org.

(Erişim 05.01.2020).

Tablo 3'te göre, ikiz açığa sahip ülkelerin farklı büyüme oranları elde ettikleri görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelere göre daha yüksek büyüme oranları gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bu ülkelerin ikiz açıklarını yüksek tasarruflarla dengelendiği söylenebilir. Gelişmiş ülkeler arasında olmasına rağmen ABD, İngiltere ve Fransa düşük büyüme oranlarına sahiptir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerle benzer oranda ikiz açık ve tasarruf oranlarına sahip olan Arjantin ise negatif bir büyüme oranına sahiptir. Ülkeler arasında oluşan büyüme farkının ülkelerin içinde bulunduğu konjonktür ve üretim yapısından kaynaklandığı söylenebilir.

3.2.1.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

1980 ortalarında, ABD ekonomisi savaşlar nedeniyle artan bütçe açıklarının yanı sıra büyük bir cari açıkla da karşı karşıya kalmıştır. Bütçe açıklarının GSYH içindeki oranı %2,7'den %5'e (220 milyar \$), cari açığın ise 0'dan %3,5 (153 milyar \$) yükselmiştir (Institute for International Economic, 2019). 1978 - 1979 yıllarında sırasıyla %5.5 ve %3.2 oranlarında büyüme olan Özel tasarrufların bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılması ile yurtiçi yatırımlara ayrılan tasarruf miktarı giderek azalmıştır. Aynı şekilde, cari açığın finanse edilmesi için yabancı tasarrufların kullanılması ABD ekonomisinde ikiz açığın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1978 -1979 yıllarında sırasıyla %5.5 ve %3,2 olan büyüme oranı 1980 yılında %0,3'e kadar gerilemiştir.

Bu durum karşısında ABD hükümetleri, kamu ve özel harcamaların azaltılması ve böylece tasarrufun artırılması için teşvik uygulamalarına gitmişlerdir. Bu politikalar, 1990'lı yıllara gelindiğinde ABD ekonomisinde istihdam, enflasyon, bütçe ve cari açık gibi makro değişkenlerde az da olsa iyileşmeler sağlamıştır (Wral, 2006). Büyüme oranı 1984 yılında %7,2 oranına kadar yükselse de sonrasında düşmeye devam etmiştir. 1990'lı yılların başında Federal Reserve (FED) önemli miktarda faiz indirimine gitmiştir. Düşen faiz oranları yurtiçi yatırımları artırarak istihdam ve büyümeye katkı sağlamıştır. 1990 yılının ikinci yarısında, ABD Hükümeti *bütçe fazlası vererek büyüme politikası* uygulamaya başlamıştır. Ekonomide iç talebi artırmak ve üretimi teşvik etmek üzere harcama akımlarına katkıda bulunmak için özel sektör açıkları kullanılmaktadır. Özel sektör açıkları ile iç talep ve üretim artmakta, artan üretim ve istihdam, vergi gelirlerini harcamalardan daha fazla arttırarak bütçe açığını azalmaktadır.

1991 yılında % -0.1'e kadar düşen büyüme oranı, uygulanan politikalar yardımıyla 1992 yılında %3.5 oranına yükselmiş, 1994'den 2001 yılına kadar ortalama %4 oranında büyüme sürdürülmüştür. ABD ekonomisi Mart 1991-2001 yılları arasında tarihinin en büyük ekonomik istikrarını ve büyümesini sağlamıştır. 1998 yılının yanı sıra 2000 yılında da ABD ekonomisinde

GSYH'n %2,4'ü oranında (236,2 milyar \$) bütçe fazlası oluşmuştur. Ayrıca işsizlik ve enflasyonda da büyük düşüş yaşanmıştır. Ancak bütçenin fazla vermesine rağmen cari açık %2,7 artışla GSYH içerisinde 233 milyar dolara ulaşmıştır (Institute for International Economics, 2019).

Tablo 4. 1990-2017 Yılları Arasında ABD Ekonomisi Göstergeleri

Yıllar	GSYH (Milyar ABD \$)	GSYH Büyüme Oranı (%)	Cari Açık /GSYH (%)	Tasarruf /GSYH (%)
1990	9.813,98	1,92	-1,32	18,77
2000	10.284,750	4,09	-3,92	20,77
2008	14.718,575	-0,29	-4,63	15,67
2009	14.418,725	-2,78	-2,58	14,57
2010	14.964,400	2,53	-2,88	15,32
2011	15.517,925	1,60	-2,87	15,95
2012	16.155,250	2,22	-2,64	17,98
2013	16.691,500	1,68	-2,09	18,54
2014	17.427,600	2,57	-2,14	19,35
2015	18.120,700	2,86	-2,40	19,44
2016	18.624,450	1,49	-2,43	18,09
2017	19.362,129	2,27	-2,40	

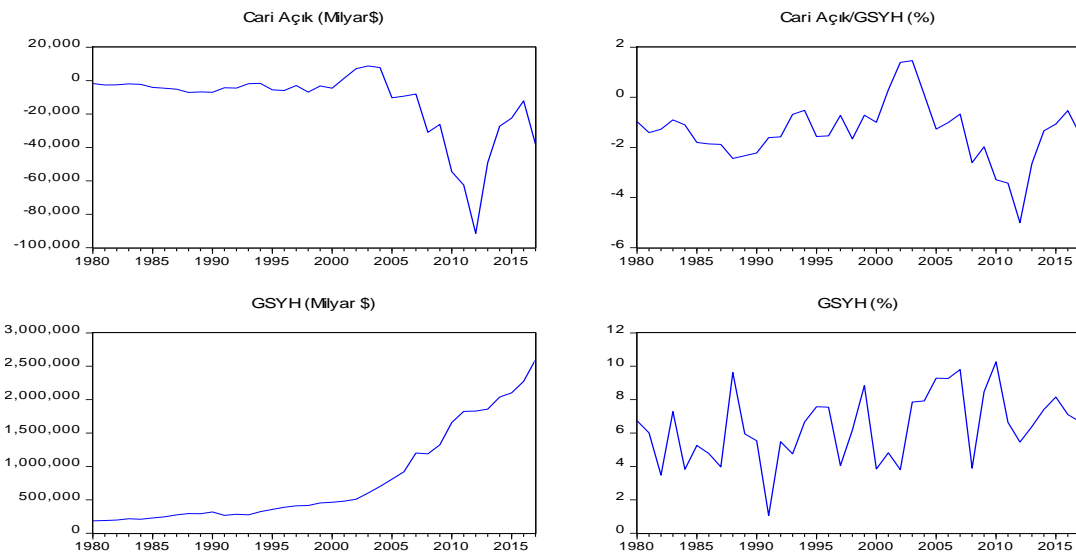
Kaynak: www.wordbank.org ve www.imf.org verileri ile hazırlanmıştır. (Erişim: 21.07.2018-25.03.2019).

Mart 2001 yılına gelindiğinde ise ekonomide yeniden durgunluk yaşanmaya başlanmıştır. Büyüme oranı %1 oranına kadar gerilemiştir. ABD ekonomisinde artan iç tüketim ve ithalat beraberinde cari açığı getirmiştir. Cari açığın ve ekonomik büyümenin yabancı tasarruflarla finanse edilmesi cari açığın genişlemesine neden olmuştur. Ayrıca özel sektörün finansal servet biriktirmek yerine bütçe açığını kapatmaya çalışması ve gelirinden fazla harcama yapması makroekonomik dengeyi kötüleştirmiştir. 2001 sonrası ABD ekonomisi durgunluğa çözüm olarak tekrar bütçe açığı verme yoluna gitmiştir. Bu açık, 2000-2004 arasında kişisel gelir vergisi ve kurumlar vergisinde önemli azalmalar yoluyla oluşmuştur. 2004 yılında cari işlemler açığı da GSYH'nin %5,7'sine ulaşarak üç yılın rekor seviyesine ulaşmıştır. 2001 sonrasında büyüme oranı tekrar yükselmeye başlasa da, bu yükseliş uzun sürmemiş, artan ikiz açıklarla 2007 yılında tekrar %1.9 oranına düşmüştür. İkiz açık içindeki ülke ekonomisi 2008 yılında oluşan krizin temelini oluşturmuştur (Kojima, 2005: 5-11). Tablo 4'de görüldüğü gibi, 2008 küresel krizinin etkisi ile ABD ekonomisinde cari açık derinleşirken, 2008 ve 2009 yıllarında büyüme oranı negatif olmuştur. Sonrasında büyüme ve cari açık yükselse de, 1990-2000 yılları arasında %4'lük bir büyüme oranı elde edilmemiştir.

Sonuç olarak, ABD ekonomisi düşük tasarruf, artan tüketim ve ikiz açıkla mücadele içerisinde. Bugün hala ABD ekonomisinde ikiz açıkların genişlemesi, ABD ekonomisinin büyümesi ve açıklarını finanse etmesi için çok fazla dış kaynağa ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel GSYH'nin yaklaşık %30'unu oluşturan ABD ekonomisi, dış kaynak ihtiyacının çoğunu tasarrufları yüksek olan Asya ülkelerinden sağlamaktadır. ABD ekonomisinde ikiz açıklar nedeni ile oluşabilecek herhangi bir yurtiçi faiz artışının küresel ekonomileri olumsuz yönde etkileyebileceği ve ekonominin daralması durumunda döviz kuru dalgalanmaları oluşabileceğinden endişe edilmektedir (Kojima, 2005: 3).

3.2.1.2.Hindistan

Çoğu gelişmekte olan ülke gibi Hindistan da eskiden beri ikiz açıklarla mücadele etmektedir. 1966 yılında Hindistan hükümeti devalüasyon kararı almış, bu şekilde ihracatını teşvik etmeyi amaçlamıştı. Fakat 70'li yılların ortalarına doğru dünyada yaşanan petrol krizi sebebiyle ihracatta beklenen sonuca ulaşamamıştı. 1970 yılının sonuna doğru ülkedeki enflasyonun yükselmesi ile birlikte mali açıklar artmıştır. Dünyada artan petrol fiyatlarının yanı sıra 1979-1981 yılları arasında ülkede yaşanan döviz krizi ve düşük ihracat, ödemeler dengesinin kötüleşmesine yol açmıştır (Banjay ve Aneja, 2016: 238). Hindistan ekonomisi uzun yıllar ikiz açıklarla karşı karşıya kalmıştır. Cari açık ise bütçe açıklarından daha düşük seviyede kalmıştır. Ancak, artan kamu harcamalarının uyarması neticesinde cari açık sürdürülemez duruma geldi. Bütçe açığı GSYH'nin %9,4'üne, cari açık ise %3,5'una ulaştı. Yetersiz tasarruf miktarı ve hammadde bakımından dışa bağımlılık ve cari açığın finanse edilememesi nedeniyle ekonomi 1991'de ödemeler dengesi krizi ile karşılaştı (Mitra ve Khan, 2014: 11).

Şekil 2. 1980-2015 Yılları Arasında Hindistan Ekonomisi Göstergeleri

Kaynak: www.wordbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim:21.07.2018)

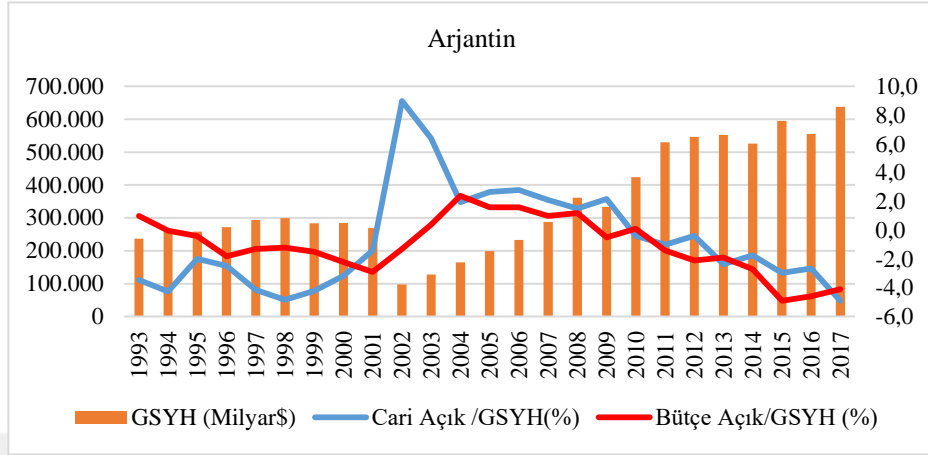
Kriz sonrasında Hindistan ekonomisinde reform için adımlar atıldı. Amaç, döviz rezervlerini artırma, dış ticaret hacminde genişleme sağlama, sermaye ve teknoloji elde ederek açıkları sürdürülebilir kılma idi (Tastan ve Arıç, 2016: 166). Ülkede özellikle imalat sanayiine büyük önem verildi. Ekonomide, 1990'lı yılların ikinci yarısında bilgisayar teknolojileri, yazılım ve ucuz iletişim gibi birçok hizmet ürünü ortaya çıktı. İhracata dayalı hizmet sektörünün büyümesi ile birlikte, şirketler, iletişim, yazılım, denetim, veri toplama vb. hizmetlerin üretimini maliyet bakımından avantajlı ülkelere yönlendirilmiştir. Hindistan ekonomisi eğitilmiş ve düşük maliyetli, İngilizce bilen ve düşük maliyetli işgücüne sahip olduğu için, bu fırsatı değerlendirebilmiştir. Bu şekilde Hint ekonomisi kendi bilgi toplumunu oluşturarak kendi hizmet tedarikini sağlayabilmiştir (Li ve Zhang, 2008: 1278).

2001-2004 yılları arasında Hindistan ekonomisi cari fazla vermiş, mali açık ise GSYH'nin %3'ü seviyelerine inmiştir. 2005 yılı itibariyle, hammadde ve petrol fiyatlarının artması ile cari açık tekrar büyümeye başlamıştır (Bkz. Şekil 2.) Aynı dönemde iç talebi artırmaya yönelik kamu harcamaları ile bütçe açıkları artmaya devam etmiştir. Bu süreç, hizmet sektörü ciddi bir büyüme kaydedip 2006 yılında GSYH'nin yüzde 50,4'üne ulaşmaya kadar devam etmiştir (Li ve Zhang, 2008: 1279). Yine, 2011-2012 yılları arasında GSYH'nin %10,2'si oranında bir bütçe açığı yaşanmıştır (Mitra ve Khan, 2014: 11). Düşük tasarruf, yüksek kamu harcamaları ve döviz kuru değişimleri, cari açıkların sürdürülmesi üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Hindistan ekonomisi, ikiz açıklara rağmen son 40 yılda ortalama %5,5 büyüme sağlamıştır (Seshaiah, 2014: 204). Bu nedenle, Hindistan ekonomisinin gerçekleştirdiği büyüme oranları çok sayıda analize konu olmaktadır.

3.2.1.3.Arjantin

İkiz açıklarla büyümeye çalışan ülkelerden biri de Arjantin'dir. Arjantin ekonomisi 1976, 1989 ve 1990 yılında üç hiperenflasyon dönemi geçirmiştir. Bunun ardından, Arjantin Hükümeti 1991 yılında piyasaya yönelik birçok düzenlemeyi uygulamaya koymuştur. 1991 yılında Para Kurulu ile piyasaya yönelik düzenlemelerle enflasyonun olumsuz etkilerini indirgemeye çalışmıştır. Şekil 3'te görüldüğü gibi, ekonomideki düzenlemeler neticesinde ülke ekonomisi 1991-1995 döneminde, o günkü şartlar içinde yüksek sayılabilecek bir büyüme göstermiştir. Ancak 1995 yılında ortaya çıkan Meksika krizi, Arjantin ekonomisini etkilemiş ve durgunluğa girmesinde etkili olmuştur. Mali tutarsızlık ve düşen emtia fiyatları ekonomi üzerinde ikinci bir şok dalgası yaratmıştır. Kriz sonrasında hükümetin kamu yatırımlarına verdiği önem artmıştır. Teşvikler ile özel sektörün gelişmesine katkıda bulunulmuştur. Hükümet, 1995 yılında ücretleri yeniden düzenleyerek çalışma saatlerini düşürerek istihdam artışı sağlamıştır. Artan kamu harcamaları bütçe açıklarının genişlemesine neden olmuştur. Dış

ticarete kısıtlama ve kotalarla iç piyasa korumaya yönelik tedbirler alınarak dış ticaret üzerinden cari açık azaltılmaya çalışıldı (Artana vd., 2010: 4).

Şekil 3. 1993-2017 Yılları Arasında Arjantin Ekonomisi

Kaynak:www.wordbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 21.07.2018)

2001-2002 yıllarında 1990'lardaki krizin derin etkileri düzeldi. Kamu borcunun yeniden yapılandırılması ve kamu harcamalarının ayarlanması ile iyi bir mali görünüm elde edildi. İhracata yeni vergiler getirilmesi, ulusal paranın değerinin düşürülmesi ve ithalatın arttırılması ile ekonomi toparlanma sürecine girdi. Bu politika uygulamaları ile Arjantin ekonomisi hem mali hem de cari fazla verdi.

2000-2008 yılları arasında ekonomide yatırımlar müdahaleden önceki dönem göre GSYH'n %47'i arttı. Ekonomi 2004 yılında son on iki yılın en yüksek büyüme hızına (%8.1) ulaştı. Ancak, 2008 küresel krizi Arjantin ekonomisine de yansıdı. 2009'da mali ve cari fazla kademeli olarak azaldı ve ekonomi ikiz açık verdi (Coremberg, 2013: 7-8). Kriz sonrası yaşanan ekonomik durgunluğu aşmak için Arjantin, IMF programını kabul etti. Bütçe ve cari açıkları azaltmak için, IMF direktifi ile sıkı maliye ve para politikalarını uygulamaya başladı. İkiz açıkları sürdürerek büyümeye devam etti. Ancak büyüme arttıkça bütçe ve cari açık ta derinleşti (OECD, 2018: 69).

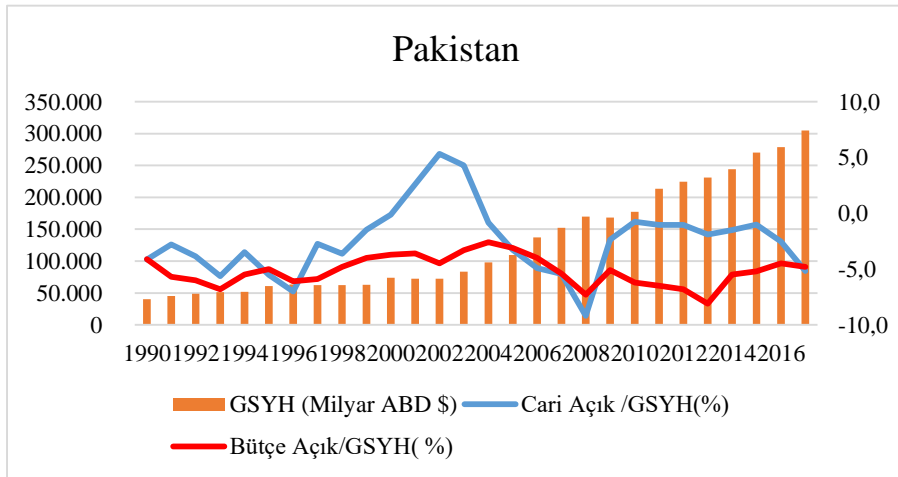
3.2.1.4.Pakistan

Pakistan'da 1970'li yıllarda ekonomik büyümede kamunun sektörü öncü bir rol oynadı; ancak 1980'li yıllara gelindiğinde serbestleştirme ve özelleştirmelerle kamu sektörünün rolü giderek azaldı. Pakistan'da 1980-1989 yılları arasında ortalama GSYH büyümesi %6'ya

ulaşmış ve Güney Asya'nın en gelişmiş ülkesi olarak kabul edilmiştir. Ancak, büyümenin kaynağını büyük ölçüde yabancı sermaye girişleri oluşturmaktaydı (Ahmad, 2013:1).

Pakistan nüfusu tüketim eğilimi yüksek ve dolayısıyla tasarruf eğilimi düşük bir yapıya sahiptir. Bu yüzden devlet, ekonomideki gelir-gider arasındaki farkı kapatmak için açık finansmanı yöntemini izlemiştir. Ülkeye 1986-1987 yılları arasında büyük boyutlarda sermaye girişleri yaşanmıştır. Tasarrufların GSYH içerisindeki payı %16'ya yükselmiştir. Tasarruflardaki artış bütçe açıklarının finansmanı için kullanılmıştır. Bunun yanı sıra, bütçe açıkları iç borçlanmaya başvurularak da finanse edilmiştir. 1988 yılında IMF ve Dünya Bankası ile yapılan anlaşmalarla bütçe ve cari açığı azaltmak, büyümeyi devam ettirmek vb. ekonomik çözümler için *Yapısal Uyum Programı* uygulamaya konulmuştur. 1990 yılına gelindiğinde, iç ve dış borç faiz ödemelerinde patlama yaşanmıştır (Anjum ve Sgro, 2017: 174) .

Aynı yıl sermaye girişinde yaşanan düşüş ekonomiyi borç krizine sürüklemiştir. Kamu açığı ve cari açığın finansmanında zorluklar yaşanmış ve açıklar sürdürülemez bir hal almıştır. Pakistan 1994 yılında, IMF direktifleri doğrultusunda öncelikli olarak bütçe açıklarını azaltmak için tedbirler almıştır. Ekonomide vergi oranları artırılmış, yeni vergiler konulmuş ve kamu harcamaları azaltılmıştır. Alınan önlemlerin yetersiz olması sebebiyle IMF vb. kurumlarla yeniden anlaşma yapıldı. Bu anlaşmalar devletin dış borcunun daha da derinleşmesine yol açmıştır. Tekrar tekrar dış borçlara başvurulması, uluslararası sermayeyi Pakistan ekonomisinin temel finansman kaynağı haline getirmiştir. 1996 yılından itibaren sanayiye yapılan yatırımlarla ihracata yönelik üretimin artmasıyla dış ticarete iyileşmeler meydana gelmiştir (Bkz. Şekil 4.).

Şekil 4. 1990-2017 Yılları Arasında Pakistan Ekonomisi

Kaynak: www.world.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 05.07.2018).

1990-2000 yılları arasında yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Pakistan ekonomisinde büyüme yavaşlamıştır. 2001 yılında Borç Azaltma ve Yönetim Komitesi kurulmuştur. Komiteye göre, büyümedeki düşüşün önemli sebebi kamu açıklarıdır (Anwar ve Abbas vd., 2017: 222-223). Hükümet vergi reformlarını hayata geçirerek sorunlu vergi yapısını düzeltme yoluna gitmiştir. Reformlar ile bütçe gelirlerinin sürekli hale getirilmesi ve gelir-harcama arasındaki farkın azalmasını sağlamıştır. Bütçe açığı 1990 yılından 2000 yılına GSYH'nin %3,2'ne düşmüştür (Ramzan vd., 2013: 913). GSYH ile fert başına GSYH artmaya başlamıştır. Ekonomik büyüme ortalama %5.3'e varmıştır.

Pakistan ekonomisi 2000'li yılların başında cari fazla verse de, 2005 yılında cari açık 3.606 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Yetersiz tasarruf ve ihracat nedeniyle, hem bütçe hem de cari açığın finansmanında ülke dış kaynaklara ihtiyaç duymak zorunda kalmıştır (Gulzar vd., 2007: 664). Sonrasında cari açık bir kısır döngü içine girmiştir. Cari açık finansmanı borçların genişlemesine neden olmuştur (Mukhtar ve Khan, 2016: 397-398). Yurtiçi üreticiler tüketim talebindeki artışı karşılayamaz duruma düşmüşlerdir. Bu nedenle ithalata başvurulmuştur. Böylece, artan tüketimi karşılamaya yönelik ithalat artışı ülke ekonomisinde cari açığın oluşmasının başlıca sebeplerinden olmuştur.

2008 yılına gelindiğinde, küresel krizin etkisi Pakistan ekonomisine de yansımıştır. Hâlbuki krizden önce 1990-2007 yılları arasında cari açık ve bütçe açığı en düşük seviye ulaşmıştı. Krizin etkilerini bertaraf etmek için IMF'e başvurulmuştur. Kriz sonrası sıkı para politikası uygulanmış, bunun neticesinde bütçe açığının GSYH içerisindeki payı %4.3'e, cari işlemler dengesinin payı ise %5.3'e düşmüştür (Anwar vd., 2017: 224). *Pakistan ekonomisinin büyümesi kriz ve açıklara rağmen devam etmiştir. 2016-2017'de Pakistan Ekonomisi ikiz açıklara rağmen son on yılın rekorunu kırarak %5.8'lik bir büyüme oranı kaydetmiştir* (Government of Pakistan, Ministry of Finance, 2016-2017). (Bkz: Şekil 4.).

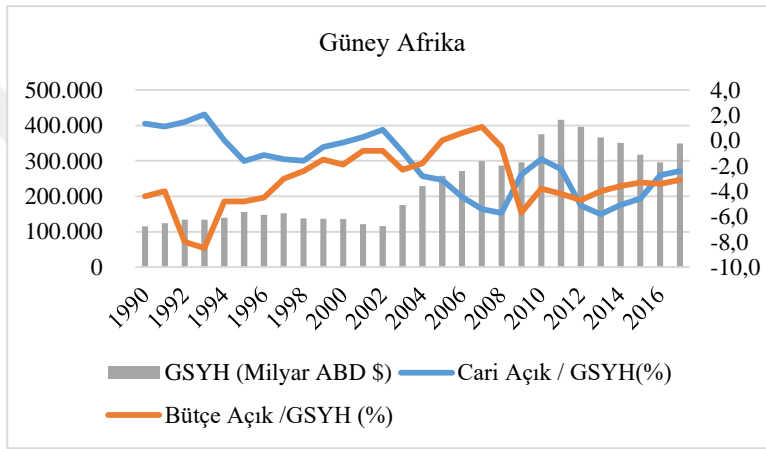
3.2.1.5. Güney Afrika

Güney Afrika Cumhuriyeti, son zamanlarda ekonomik açıdan önemli atılımlar yapan ülkelerdendir. 2000 yılı sonrası ülke ekonomisinde açıkların temel sebebi tüketim harcamalarına olan talebin artmasıdır. İç piyasada üretiminin yetersiz kalması ile ithalata olan talep artmıştır. İthalat talebi artarken dış ticaret hacminin sabit kalması (ihracatın artmaması) ve bunun yanında yabancılara yapılan transfer ödemeleri ile cari açık genişlemiştir. Geçmiş yıllardaki düşük faiz oranları ve tüketim talebindeki artış ithalat üzerindeki baskıyı daha da artırmıştır.

1990 yılı itibari ile ekonomide yapısal değişikliklere gidilmiş ve devletin yatırımlar içerisindeki payı arttırılmıştır. Vergi oranları artırılarak kamu harcamaları finanse edilmeye

çalışılmıştır. Artan kamu harcamaları ekonomi üzerinde borç yükü oluşturmuştur. Borçların ödenebilmesi için ihracata yönelik teşvikler uygulamaya konularak ithalat kısıtlanmıştır. 1994 yılına gelindiğinde borç yükü ciddi boyutlara ulaşmıştır. Artan borç miktarı ödemeler dengesi üzerinde baskı oluşturmuştur (Jones ve Inggs, 2003: 9).

Şekil 5'te de görüldüğü gibi, 1996 yılında ulusal paranın değer kaybetmesi ile ekonomi dış ticaret fazlası vermiş ve cari açık daralmıştır (Draper ve Freytag, 2008: 9). Ekonomide sektörlerin gelişmesine yönelik yapılan teşvik ve yatırımlar önem kazanmış, bu tür harcamaların kamu harcamaları içerisinde ağırlığı artmıştır. Sorunlara rağmen, ülke ekonomisi yapılan teşvik ve yatırımlarla büyüme kaydetmiştir.

Şekil 5. 1990-2017 Yılları Arasında Güney Afrika Ekonomisi

Kaynak: www.worldbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 19.02.2019).

Küresel krizin etkisiyle 2001 yılında yabancı sermaye ülkeyi kısa bir süre terk etmiş, sonrasında ise daha yüksek miktarda yabancı sermaye girişi yaşanmıştır. Yabancı sermaye girişlerinin sürdürülebilirliğine yönelik teşvikler artırılmıştır (Draper ve Freytag, 2008: 10). Yabancı sermaye girişleri 2004 yılında son on yıla göre büyüme göstermiştir. 1994-2005 yılları arasında GSYH büyüme oranı ortalama %3 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranındaki iyileşmede istikralı kamu açıkları etkili olmuştur (Plessis ve Smit, 2006: 6-8). 2008 yılında ekonomi küresel krizin etkisinde kalmış ve büyüme oranında düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında ekonomide uzun vadede kapsayıcı ve sürdürülebilir büyüme sağlamak amacıyla yapılan programlarının uygulanması kararı alınmıştır. İstikrarlı maliye ve para politikaları yardımıyla ekonomi büyümeye devam etmiştir. Ancak büyüme oranları konusunda 2004 yılındaki kadar iyi bir başarı yakalanamamıştır (Statistics South Africa, 2017).

3.2.2. İkiz Açıkla Büyümenin Riskleri

İkiz açıklarla birlikte ekonomik büyüme ülkeler için çok önemli olduğu halde beraberinde bazı riskleri de doğurmaktadır. Ekonomide kaynaklar doğru şekilde kullanılmadığı ve gelecekte oluşabilecek riskler doğru analiz edilmediği takdirde ekonomi açısından telafisi zor sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Ekonomide, finansman kaynaklarının verimli alanlarda kullanılmaması durumunda sağlıklı bir büyüme sağlanamamaktadır. Büyüme için en sağlıklı finansman kaynağı ülkenin kendi tasarruflarıdır. Yeterli tasarruf miktarına sahip olmayan ülkeler yaptıkları harcamaları karşılayamadıkları için açık vermektedirler. Ulusal tasarruf ve yatırım oranları arasındaki fark cari işlemler açığı doğurmaktadır. Ayrıca bütçe açıklarının cari açılara sebep olduğu görüşü birçok ekonomist tarafından kabul edilmektedir. Bütçe harcamaları nedeniyle artan talebin tasarrufu azaltması cari açığı arttırmaktadır (Lebe vd., 2009: 77).

Ekonomilerde toplumların artan tüketim taleplerini ve beklentilerini karşılamak için hükümetler daha fazla harcama yapar ve ekonomide yüksek bütçe açıkları ortaya çıkar. Artan bütçe açığının finansmanı için devlet yurtiçi ve yurtdışından borçlanır, böylece borç stoku artar. Artan borçlar ekonomik açıdan birçok sorunu da beraberinde getirir. Alınan borçların faiz ödemeleri kamu giderleri içerisinde önemli bir yer tutar ve bütçe dengesizliklerine yol açar. Bütçe açıkları için gerekli olan finansmanın maliyeti tıpkı piyasalarda olduğu gibi arz ve talep kanunları ile belirlenir. Finansman ihtiyacı ne kadar büyükse kredi talebi de o kadar büyük olur. Faiz oranları yükselir, bu nedenle özel sektörün yatırımları için kullanabileceği kaynaklar azalmış olur. Yatırımların azalması uzun vadede GSYH'n büyüme oranında azalmalara yol açabilir (Tosunoğlu vd, 2013: 149-150).

Tablo 5. Gelişmekte Olan Ülkelerin Dış Borçları ve Dış Borç/GSYH Oranı

Yıllar	Brezilya	Güney Afrika	Hindistan	Türkiye
2010	352.364	108.391	290.427	300.869
2011	404.046	116.929	334.399	305.569
2012	403.494	144.958	392.576	338.827
2013	445.812	139.789	427.245	390.350
2014	494.559	141.598	457.507	406.061
2015	543.397	138.077	478.834	399.948
2016	543.257	146.041	455.510	409.420
2017	542.979	180.496	511.484	456.174
2018	557.822	179.306	521.390	445.139

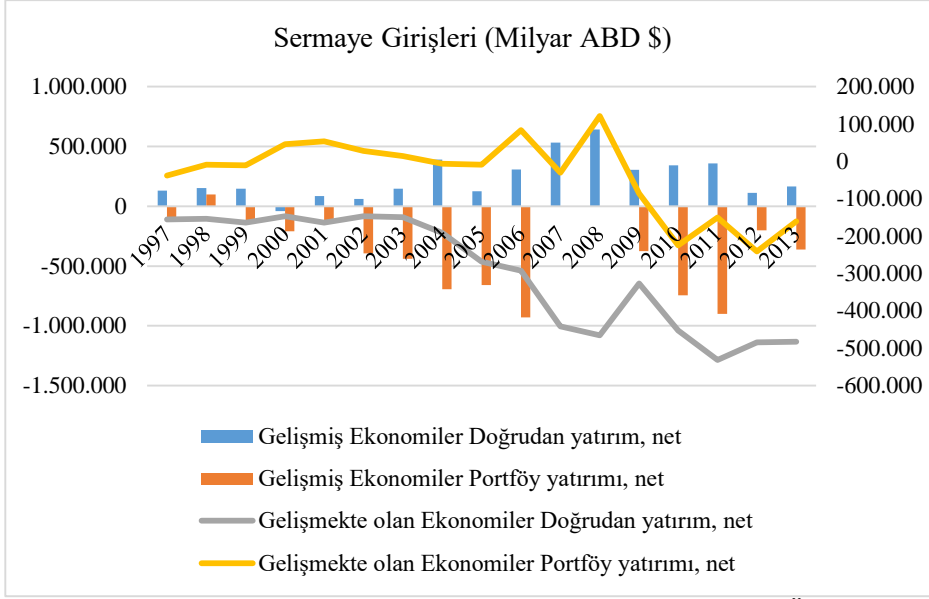
Kaynak: www.imf.org verileri ile hazırlanmıştır. Erişim: (16.02.2019)

Ekonominin toplam borç stoku arttığında, gelecekte ülke gelirinin büyük kısmı borç faiz ve anapara ödemelerine ayrılır. Borçlar dış kaynaklı ise ülke gelirinin bir kısmı dışarıya transfer

edilir ve bu nedenle ülke içinde daralma söz konusu olur. Eğer alınan borç iç kaynaklı ise ülke gelirinin yurt içinde yeniden dağılımına yol açar. Devletin çıkardığı iç borç senetleri geliri yüksek bireyler tarafından satın alındığından, kendilerine borç anapara ve faiz ödemeleri yapılan bireyler zenginleşirler. Buna karşılık gelir seviyesi düşük olan bireyler borç senetlerine sahip olmadıkları için bunlardan gelir elde edemezler. Bu durumda ülkede gelir dağılımı bozulur (Gurgul ve Lach, 2012: 79-80). Ayrıca, bütçe açıklarının yatırımlar yerine tüketimin finansmanında kullanılması gelecek kuşaklar için yük oluşturur (Bkz Tablo 5.).

Yeterli tasarrufa sahip olmayan bir ülke, vergi oranlarını artırarak ya da yeni vergiler koyarak büyümeyi sürdürme ve bütçe açıklarını finanse etme yoluna başvurabilir. Ancak artan vergiler toplumda ve ekonomide olumsuz etkiler yaratabilir. Artan vergiler, bireyleri çalışmak yerine boş vakti tercih etmeye itebilir. Bu durumda ekonomide iş gücü kaybı meydana gelir ve büyüme oranı düşebilir (Wral, 2006). Ayrıca artan vergiler ekonomide yatırımcıları kayıt dışı üretime teşvik ederek vergi kaybına yol açar. Ülke, finansman sorununun yanı sıra kayıt dışı ekonomi ile de baş etmek zorunda kalır.

Tüm bunların yanı sıra, cari açıklarla karşı karşıya kalan gelişmekte olan ülkeler, bu açıklarını doğrudan ve kısa vadeli yabancı sermaye girişleri ile finanse etmişlerdir. Özellikle portföy yatırımlarının finansman kaynağı olarak kullanılması gelişmekte olan ekonomilerin dış şoklardan daha çok zarar görmelerine yol açmaktadır (Örnek, 2006: 201-203). Aynı zamanda yabancı sermaye girişlerinin yurtiçi tasarruf miktarının artışı engellediğine yönelik görüşler de mevcuttur. Yurtiçi tasarruf eğiliminin giderek azalması ulusal tasarruf açısından olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Ayrıca azalan tasarruf eğilimi nedeniyle tasarruflar yatırım talebini karşılamada yetersiz kalmaktadır. Bununla birlikte, sermaye girişleri döviz kuru ve enflasyon üzerinde baskı oluşturarak makroekonomik dengesizliklere sebep olabilmektedir (Örnek, 2006: 201-203- Hong, 2013: 57-58).

Şekil 6. 1993-2013 Yılları Arasında Gelişmiş ve Gelişmekte olan Ünelere Sermaye Girişi
Kaynak: www.imf.org. verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 17.02.2019).

Şekil 6’da görüldüğü gibi, 1990’lı yıllarda sıcak para girişi ekonomilerde büyüme ve açıkların kapatılmasında daha çok rol almaya başlamıştır. 1995 yılından itibaren kısa vadeli yabancı kaynaklar gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Kısa vadeli yabancı kaynaklar ekonomilere sıcak para olarak giriş yaptığı için, ülke ekonomileri, dış piyasalardaki hareketlenmelere ve krizlere de açık hale gelmektedir. Mesela, 1994 Meksika, 1997 Asya, 1998 Rusya ve Brezilya krizleri ve 2001 Türkiye krizinin tetikleyicileri hep kısa vadeli sermaye hareketleri olmuştur. Tüm bunlara ek olarak, dış ekonomilerde meydana gelen gelişmeler, gelişmekte olan ülkenin büyümesini zora sokmaktadır (Örnek, 2006: 201-203). Özellikle ülkede bulunan sıcak paranın aniden dışarıya doğru hareketlenmesi, yatırımların finansmanını zorlaştırmaktadır. Sıcak parayı ülkede tutmak amacıyla faiz oranları yükseltilmektedir. Yüksek faiz oranları ile birlikte ülkeye giren yabancı para miktarı artmaktadır. Bu sebeple yerli para değer kazanmakta ve bu süreçten ödemeler dengesi bozularak çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler cari açıkların finansmanında 2000 yılına kadar kısa vadeli yabancı kaynaklar kullanmışlardır.

Kısa vadeli sermaye girişleri, FED ve Avrupa Merkez Bankası’nın alacağı kararlardan çok çabuk etkilenmektedir. Mesela, FED’in sıkı para politikası uygulama kararı alması durumunda küresel ekonomide doların azalacağı düşüncesi doların değer kazanmasına yol açar. Gelişmekte olan ülkelerin para birimleri dolar karşısında değer kaybetmeye başlar (Doğan, 2013). Portföy yatırımları döviz kuru ve faiz oranından etkilenir. Bu yüzden, yatırımlar, piyasa dalgalanmalarının daha hafif olduğu ekonomilere doğru akar (Bulut vd., 2017: 47). Daha az

sermaye girişi, ekonomisi dışa bağımlı küçük açık ekonomiler üzerinde ciddi sorunlara ve dengesiz ayarlanmalara yol açarak kısır bir borç döngüsü doğurmaktadır (Brissimis, vd., 2010: 7).

Yüksek cari açıkla mücadele eden ülkeler devalüasyon riski de taşıtmaktadırlar. lke, yüksek cari açık karşısında ihracatını arttırmak için ulusal parasının değerini düşürür. lke, böylece ihracatının artmasıyla dış ekonomik ilişkilerini dengelemeye çalışır. Devalüasyona başvurulduğunda ülkede enflasyona da neden olunmuş olur. Yüksek enflasyon nedeniyle giderek artan fiyatlarla yurtiçi ve yurtdışı fiyatlar birbirine yaklaşmaya başlar. Böylece, devalüasyonun ihracat üzerindeki olumlu etkisi geçici olur. Aynı zamanda bte içerisinde dış borçlar yerli para cinsinden gösterilmektedir. Ekonomide devalüasyon gerçekleştiğinde dış borç miktarı yerli para cinsinden yükselmiş olur. Yıl içerisinde ödenecek olan borçlar, btenin gider tarafında artış yaratır. Bte giderindeki artış bte açıklarının artmasına sebep olur (Barak, 2013: 39).

Tablo 6. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan lkelerde Enflasyon

lkeler	Enflasyon Oranları										
	1990	2000	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ABD	5,40	3,38	3,84	-0,36	1,64	3,16	2,07	1,46	1,62	0,12	1,26
Arjantin	23,13	-0,94	8,58	6,28	10,78	9,47	10,03	10,62	-	-	-
Birleşik Krallık	6,97	0,79	3,61	2,17	3,29	4,48	2,82	2,55	1,46	0,05	0,64
Brezilya	29,47	7,04	5,66	4,89	5,04	6,64	5,40	6,20	6,33	9,03	8,74
Hindistan	8,97	4,01	8,35	10,88	11,99	8,86	9,31	10,91	6,65	4,91	4,94
Meksika	26,653	9,50	5,12	5,30	4,16	3,41	4,11	3,81	4,02	2,72	2,82
Nijerya	7,36	6,93	11,58	11,54	13,72	10,84	12,22	8,48	8,06	9,02	15,70

Kaynak: www.wordbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 25.07.2018).

Kamu harcamalarının kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakların girişi ile finanse edilmesi, ülkedeki enflasyonu tetiklemektedir. Başka bir ifadeyle, esnek döviz kuru ve sermaye hareketliliğine sahip olan ülkelerde sermaye girişleri ekonomide enflasyonist etki doğurabilmektedir. Sermaye girişlerinin yüksek olması döviz kurunun yükselmesine yol açarak ithalatın cazip hale gelmesine yol açar ve cari açık genişler. Yine yurtiçinde ticarete konu olan mallara olan talebin artması da enflasyonun yükseltir (Babaoğlu, 2005: 21-22).

lkeye gelen yabancı sermaye ülke içerisinde yüksek kârlılık beklediği sektörlere gitmekte, tarım ve hizmet sektrlarına çok fazla itibar etmemektedir. Sektrlar arasında denk bir dağılım söz konusu olmaması nedeniyle, bütün sektrlar aynı gelişmeyi sağlayamamaktadır.

İmalat sektörü daha büyük kaynaklarla gelişme sağlarken tarım ve hizmet sektörleri daha az kaynakla idare etmektedir. Kârlılık düzeyi yüksek sektörlerde çalışanların ücretlerinde meydana gelen artışlar, ülkedeki genel ücret düzeyinin artmasına neden olmaktadır. Artan ücretler, kârlılık beklentisi öngörülmediğinden yabancı sermaye kaynağı az olan sektörlerde maliyetlerin yükselmesine yol açmaktadır. Yükselen maliyetler çıktı fiyatlarına yansımaktadır (Najaf ve Ye, 2018: 110-111). Artan çıktı fiyatları dış piyasada rekabet gücünü azaltır. Ayrıca, ekonomide yatırımcıların kâr beklentisi yüksek sektörlerle yatırım yapmaları, bu sektörlerin gelişmesini sağlamaktadır. Ancak diğer sektörler bundan yararlanamadıklarından hızlı bir gelişme gösterememektedirler. Sektörler arasındaki dengesiz gelişme ekonomide dengesiz bir büyüme sağlamaktadır (Kaymak, 2005: 82-83).

3.3. Sürdürülebilir İktisadi Büyüme

Küreselleşme ile birlikte ülkeler ekonomik büyümeye odaklı sosyal ve ekonomik rekabet içerisine girmişlerdir; daha yüksek büyüme ve gelişme gerçekleştirmek için yoğun çaba sarf etmektedirler. Dünya ekonomisinde sağlanan büyüme 1950 yılından günümüze kadar 7 kattan daha fazladır. Bugün bazı ülkeler, artan ticari faaliyetler nedeniyle, dünya ekonomilerinin geçmiş yıllarda elde ettiği toplam gelirden daha fazla geliri tek başlarına elde edebilmektedirler. Ülkelerin sadece büyümeye odaklanmaları, kaynakların sınırlı olması sebebiyle ekonomilerde endişe yaratmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalamak için daha fazla kaynak tüketmeleri kaynaklar açısından risk oluşturmaktadır (Kılıç, 2012: 209-210). Gelişmiş ve gelişmekte olan bazı ülkeler ekonomilerinde yaşanan ikiz açık, borç yükü vb. sorunlara rağmen ekonomik büyüme kaydetmektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme kavramı 1980'li yıllarla beraber vurgulanmaya ve atılacak adımlar ekonomi kuruluşları tarafından tartışılmaya başlanmıştır.

Sürdürülebilir iktisadi büyüme, ülke kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması ve etkin borç yönetimi yoluyla gelecek nesillere problem oluşturmayan büyümedir. Bu yaklaşım sadece büyümeye odaklı politikalar değil büyümeyi sağlayan faktörlerin de devamlılığını ve geliştirilmesini içermektedir (Harris, 2000: 6).

Bilbao Javier'e (2013) göre, ekonomik sürdürülebilirliğin iki temel boyutu vardır: teknolojik ilerleme ve ödemeler dengesi. Ülkeler AR-GE çalışmalarına önem vererek ve aynı zamanda teknolojiyi iyi kullanarak birçok alanda avantaj sağlayabilirler. Ayrıca beşeri sermayenin eğitimle ve bilimle iç içe olması, ekonomide yenilikler açısından önemlidir. Birçok alanda üretimde daha az kaynak ve maliyetle daha verimli ve kaliteli çıktılar üretilmesi sağlanabilir. Böylece etkin kaynak kullanımı sonrasında çevresel döngü zararı daha az olacaktır. Ülkenin birçok piyasada rekabet edebilirliği artacak, artan çalışmalarla yeni piyasalar

gelişecektir. Ekonomiler, yüksek teknolojiye sahip malları üretmeleri nedeniyle avantajlarını artıracak, AR-GE ve teknoloji sayesinde büyümelerini sürdürebileceklerdir. Ülkenin AR-GE ve teknolojiye ayırdığı kaynaklar ekonomilerin fark yaratmalarını sağlayacaktır (407).

Bilbao Javier'in (2013) ekonomik sürdürülebilirlik konusunda ortaya attığı teknolojik ilerleme görüşü, Solow'un *teknolojik gelişmeye dayanan modelini* akla getirmektedir. Daha önce de değindiğimiz modele göre, eğer ekonomi uzun dönem dengesi olan *durağan durum dengesinde* ise, tasarruf oranları yükselirse daha büyük sermaye ve çıktı düzeyi ortaya çıkacaktır. Tasarruf oranındaki artış, yüksek sermaye-çıktı sağlayarak ekonomiyi bir sonraki durağan durum düzeyine taşıyarak ekonominin büyümesine yol açacaktır. Ancak bu yüksek büyüme oranı sürdürülemezdir (Kar ve Taban, 2002: 147-148). Ekonomi durağan hale geldiğinde, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi belirleyen temel unsur teknolojinin gelişmesi ve nüfus artışı olacaktır.

Teknolojik gelişmeye dayanan Solow modeli, teknolojik ilerlemenin işgücü verimliliği üzerindeki olumlu etkisini esas almaktadır. Durağan duruma erişmiş ekonomide işçi başına çıktının büyüme oranı sadece teknolojik ilerlemeye bağlıdır. Teknolojik ilerleme işçi sayısının artmasına neden olmamakla beraber, işgücü verimliliğini artırarak etkin işçi sayısının artmasını sağlamaktadır. Durağan durumda, sermaye stoku ile etkin işçi başına çıktı sabit durumdadır. Teknolojide oluşan bir birimlik bir artış, etkin işgücü başına çıktıda da bir birimlik artışa neden olacak ve büyüme sağlanacaktır. Teknolojik ilerleme sayesinde, işçi başına çıktı miktarında sürdürülebilir büyüme sağlanabilmektedir. Model, aynı zamanda nüfus artışının da sürdürülebilir büyümeyi sağladığını göstermektedir. Solow, teknoloji sayesinde gelişmekte olan ülke ekonomileri ile gelişmiş ülke ekonomileri arasında uzun dönemde yakınsama olacağını ve iki tür ekonomi arasında farkın azalacağını söylemektedir. Durağan durumda bir ekonomide işçi sayısı arttığında işçi sayısındaki artış kadar sermaye ve çıktı miktarı artmak zorundadır. Bu şekilde toplam çıktıda sürdürülebilir bir büyüme sağlanabilir. Solow'a göre, sürdürülebilir büyümeyi ve sürekli biçimde artan hayat standartlarını ancak teknolojik ilerleme açıklayabilir (Mankiw, 2010: 237-239).

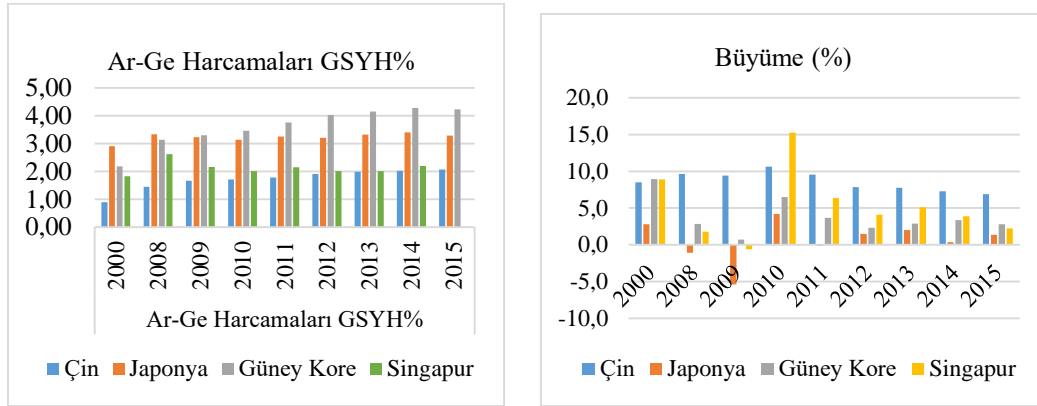
Solow Modeline göre, tasarruf oranında artış büyümeyi sadece ekonomi yeni durağan durum noktasına varıncaya kadar yükseltmektedir. Eğer yüksek tasarruf oranı korunursa ekonomi yüksek sermaye stoku ve çıktı miktarını koruyacaktır. Ancak yüksek büyüme oranı sonsuza kadar devam ettirilemeyecektir. Ancak teknolojinin gelişmesi ile ekonomi sıçrama yapacak ve başka bir durağan durum dengesine kadar büyümeye devam edecektir. Solow'un analizi, teknolojinin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme için önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü teknoloji ile sıçrama yapan ekonomi bir sonraki durağan durum noktasına kadar

büyümesini sürdürecektir. Bir sonraki noktaya geldiğinde ise yeni teknolojik gelişmelerle yeni sıçramalar yaşayarak büyümeye devam edebilir. Bu durum, Bilbao'nun değindiği ekonomilerin büyümelerini sürdürebilmeleri için teknolojik gelişme kriterini desteklemektedir.

Sürdürülebilir büyümede teknolojinin önemini ortaya koyan bir başka teori ise *içsel büyüme teorisi*dir. İçsel büyüme teorisi, Solow büyüme teorisinin ölçüğe göre azalan getiri ve devlet müdahalesin olmadığı varsayımlarına karşı çıkmış, Solow'un teknolojinin dışsal olduğu varsayımının aksine teknolojinin içsel olduğunu kabul etmiştir. İçsel büyüme modelleri çerçevesinde Romer'in ortaya koyduğu *AR-GE modeli*'nde teknoloji, üretim ve yatırım sürecinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Romer'e göre büyüme, yüksek kârlar hedefleyen firmaların *doğru yatırımları* ile ortaya çıkan teknolojiye bağlıdır. Romer'e göre, teknoloji rekabete konu olmayan bir maldır ve tekeli bir piyasa yapısına sahiptir. İktisadi karar birimlerinin girişimleri ve teşvikleri ile teknolojik gelişme içsel hale gelmiştir. Ancak teknolojinin gelişmesi bilginin yayılması ile olmuştur. Aslında çalışmanın temeli, Arrow'un "yaparak öğrenme" sürecinin pozitif dışsallık olarak üretim fonksiyonuna dâhil edilmesidir. "Yaparak öğrenme" ile oluşan bilgi artışı "yayılma etkisi" ile tüm ekonomiye katkı sağlar (Çiftçi ve Aykaç, 2011: 164-165). Üretim ve yatırım sürecinde yan ürün olarak teknik bilgi üretilmekte, sonraki aşamada bu bilgi tekrarlı olarak maliyetsiz olarak üretimde kullanılmakta ve nihayetinde bu sayede düşük maliyetli ve kaliteli üretim yapılmaktadır. Ayrıca ortaya çıkan bilgi diğer firmalara yayılmaktadır (Kar ve Taban, 2002: 149). İçsel büyüme teorisi çerçevesinde bilgi üretimi AR-GE çalışmalarının artmasına bağlı olarak belirlenmektedir. GSMH içerisinde AR-GE harcamalarının payının artırılması teknolojinin ve buluşların gelişmesinde önemli bir katkı sağlamaktadır. Uzun dönemli, istikrarlı, sürdürülebilir bir büyüme oranını yakalamak için AR-GE yatırımlarını arttırmak ve yeni teknolojiler üretmek gerekir (Atamtürk, 2007: 100).

ABD, İngiltere, Japonya, Fransa ve Almanya'nın 1950-1973 ile 1973-1987 yıllarında *kişi başına gelirlerindeki büyümenin yıllık ortalaması teknolojik gelişmenin büyüme hızına neredeyse eşittir*. Mesela ABD ekonomisinde kişi başı gelir 1950-1973 yıllarında ortalama %2,2'dir; aynı yıllarda teknolojinin gelişme hızı da ortalama %2,6'dır. Benzer şekilde aynı yıllarda Fransa'nın kişi başına gelirindeki büyüme ortalama %4, teknolojik gelişme hızı 4,9'dur. *Kişi başına hâsıla ve teknoloji arasındaki benzer durum diğer ülkeler için de geçerlidir*. 1973-1987 yıllarında teknolojik gelişme hızının gerilemeye başlaması ile kişi başı gelirler de düşmüştür. ABD ve Fransa'da teknolojik gelişme oranı sırasıyla %0,6 ve %2,3, kişi başına hâsıla büyüme oranı ise %1,6 ve %1,8 olarak gerçekleşmiştir. Gelişmiş bu beş ülkede

yaşanan hızlı büyüme ve sonrasındaki gerileme teknolojik gelişmedeki değişimlerden kaynaklanmıştır (Yıldırım vd., 2009: 534).

Şekil 7. Çin-Japonya-Güney Kore-Singapur'da AR-GE ve Büyüme (%)

Kaynak: www.worldbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 24.07.2018-18.02.2019).

İngiltere önemli teknolojik buluşları endüstride kullanması ile 18. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşmeye başladı. İngiltere'den sonra ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde de sanayileşme ve kalkınma başladı. Sanayileşme ve refah Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi İngiliz kolonilerine yayıldı. Günümüze gelindiğinde ise bu ülkelere ek olarak Japonya, Singapur ve Güney Kore'nin yanı sıra hızlı büyüme sağlayan Tayvan ve Çin de teknoloji ve sanayileşme ile zengin ülkeler arasına girmektedir (Acemoğlu ve Robinson, 2016) (Bkz. Şekil 7.).

Tüm bunların yanı sıra, teknolojik gelişmeler, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasını da sağlamaktadır. Rüzgâr ve güneş enerjileri gibi çevreye zarar vermeyen enerji kaynaklarının kullanılması hızla yayılmaktadır. Yine, elektrik enerjisi ile çalışan arabaların kullanılmaya başlanması doğaya yapılan karbon salınımını azaltmaktadır.

Sürdürülebilir bir büyüme için önemli olan bir diğer husus ise, ekonomilerde *kapsayıcı kurumların (iyileştirici kurumlar)* oluşturulmasıdır. Ekonomik açıdan ülkelerin başarı sağlayabilmeleri, başarılı kurumlara ve ekonominin işleyiş kurallarını belirleyen ve aynı zamanda bireyler üzerinde olumlu etkiler yaratan teşviklere bağlıdır. Kapsayıcı ya da dışlayıcı kurumlara sahip olma, ekonomik gelişmede ülkeler arası farklılıklara yol açmaktadır. Kapsayıcı kurumlar, ekonominin büyümesi yönünde etkiler meydana getirirler. Bu kurumlar mülkiyet haklarının korunması ve güçlendirilmesini sağlar, yeni teknolojik gelişmeleri ve yatırımları teşvik eder. Kapsayıcı ekonomik kurumlar, kapsayıcı politik kurumlarla ilişkilidir ve

birbirlerini desteklemektedir. Kapsayıcı politik kurumlar, kanun ve düzenin işleyişinin sağlanması ve mülkiyet haklarının korunması gibi piyasa ekonomisinde kısmi bir merkezleşme gücüne sahiptir. Aynı zamanda çoğulcu siyasi gücü geniş bir yelpazede topluma dağıtmaktadır. Kapsayıcı kurumlar kıt kaynakların dağılımında ve etkin kullanılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu kurumlar, mevcut sermaye, işgücü ve toprağın verimliliklerinin artması için eğitim ve teknolojik gelişmeleri teşvik eder. Bu nedenle kapsayıcı kurumlar sürdürülebilir büyümeyi sağlayan ve destekleyen bir yapıdır (Acemoğlu ve Robinson, 2016).

Gelişmiş ülkelere bakıldığında, bunların, kapsayıcı politik kurumlar tarafından desteklenen kapsayıcı ekonomik kurumlara sahip oldukları görülmektedir. Mesela, Birleşik Krallık'ın önceki kolonileri olan Hindistan, Singapur, Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler İngiliz yasalarına sahiptirler. Bu ülkeler yüksek refah düzeylerine sahip olmakla birlikte, sermayenin etkin dağılımını sağlamaları nedeniyle hızlı büyüme gerçekleştirmektedirler. İngiltere'nin mahkûmları ve toplum tarafından dışlanan insanları gönderdiği kolonileri olan Avusturalya ve Yeni Zelanda, İngiltere'nin ekonomik ve politik gelişimi destekleyen kapsayıcı kurumlarını temel alan ekonomik düzenlerini kurmuşlardır (Acemoğlu ve Robinson, 2016).

Tablo 7. Kapsayıcı ve Dışlayıcı Kurumlara Sahip Ülkeler

Yıllar	Kişi başına GSYH (Milyon ABD \$)		
	Avusturalya	Yeni Zelanda	Latin Amerika ve Karayipler
2000	20.860	13.978	8.978
2001	19.443	13.560	9.098
2005	36.179	27.206	10.776
2008	49.224	31.662	13.002
2012	68.048	39.554	14.729
2013	64.734	41.738	15.232
2017	56.135	41.629	15.649
2018	58.941	44.069	16.088

Kaynak: www.imf.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim 21.07.2018).

Dışlayıcı kurumlara sahip olan ekonomilerde ise durum farklıdır. Dışlayıcı kurumlar, belirli kişi veya küçük gruplar tarafından çoğunluğun sahip olduğu kaynakların sömürülmesini içermektedir. Kişi veya gruplar siyasi süreci başarılı bir şekilde kullanarak piyasaların faaliyetleri ve etkinliğini müdahaleler ve kısıtlamalarla kendi çıkarlarına göre sınırlandırmaktadırlar (Emsen ve Değer, 2007: 162). Yatırımcılar mülkiyet haklarını korumak,

teknolojik gelişme ve inovasyon gibi gereklilikleri sağlamak konusunda acizdir. Ancak ekonomide sürdürülebilirlik yaratmak için çoğunluğun becerilerini kullanmak ve yatırımlarda verimi artırmak için inovasyon önemlidir. Dışlayıcı kurumlar üzerinde etkili olan gruplar, çıkarlarının bozabileceği düşüncesi ile ekonomik alanlarda sınırlı gelişmelere izin verirler; bu da büyümeyi yavaşlatır ve durdurur. Aslında dışlayıcı kurumlara sahip ülkeler de büyüme sağlamaktadırlar. Ancak bu, dışlayıcı kurumlar üzerinde etkili grupların daha fazla çıkar sağlayabileceği geçici bir büyüme olmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2016). Bu kısıtlamalarla ülke ekonomisi kendini tekrar eden bir kısır döngüye dönüşmektedir. Bunun yanı sıra, dışlayıcı kurumlara sahip olmak mutlak bir döngü olmayıp, reformlarla kapsayıcı kurumlara geçiş mümkün olabilmektedir. Tablo 7’de kapsayıcı ve dışlayıcı kurumlara sahip ülkelere ait kişi başına GSYH rakamları görülmektedir. Kapsayıcı kurumlara sahip olan Avusturya ve Yeni Zelanda ülkelerinin kişi başına GSYH’leri, dışlayıcı kurumlara sahip Latin Amerika ve Karayip ülkelerinin kişi başına GSYH’lerinin iki katından bile daha fazladır. Ayrıca, bu ülkelerin kişi başına GSYH’leri Latin Amerika ülkelerine göre daha yüksek oranda artmıştır.

Büyümenin sürdürülebilmesi için bir başka adım da çevre ile ilgilidir. 1987 yılında Birleşmiş Milletler Dünya ve Çevre Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan *Brundland Raporu*’na göre, sürdürülebilir bir büyüme sürdürülebilir bir kalkınma ile mümkündür (Strange ve Balley, 2009:2). *Rapor*’da, büyümenin sürdürülebilirliği için ekonomik reformlar, nüfus kontrolü, tüketimin azaltılması ve çevre kirliliğinin önlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının bulunması ve geliştirilmesi gibi konular gündeme gelmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, ekonomilerini geliştirirken bu hususlara dikkat etmeleri, gelişmiş ülkelerin ise kendi ekonomilerini yeniden düzenlemeleri ve sürdürülebilir bir ekonomik alt yapı oluşturmaları gibi konular *Rapor*’da vurgulanan diğer hususlardır.

Gelişmekte olan ülkelerde artan nüfus, sanayileşme ve ekonomilerin büyümesiyle birlikte, tarımsal alanlar da yok edilmektedir. Her ne kadar artan nüfusla birlikte yeni tarım alanları açılabilir de, üretim yeterli olmamaktadır. Artan nüfus ve bilinçsiz tüketimle birlikte ilerleyen zamanlarda gıda fiyatlarının daha da artması ve kıtlık ile karşı karşıya kalınması beklenmektedir. Nüfustaki dengesizlikler de büyüme açısından olumsuz etkilere sahiptir. Nüfusları yaşlanan gelişmiş ülkelere nazaran gelişmekte olan ülkelerde genç ve dinamik nüfus artmaktadır. Artan nüfus mal ve hizmetlere olan talebi de arttırmaktadır. Sanayileşme ile hız kazanan çevre kirliliği, kullanılabilir yaşam kaynaklarına zarar vermektedir. Hava ve su kirliliği artmakta, birçok insan temiz hava ve suya ulaşamamaktadır. Bundan yalnızca insanlar değil, doğada yaşam süren diğer canlılar da zarar görmektedir. Artan sanayi faaliyetleri sonucunda

aşırı tüketim nedeniyle yeraltı ve yerüstü kaynakları yok olmaktadır. Büyümenin sürdürülebilmesi için bu sorunlara çözüm bulunması önemlidir.

Ülkeler sürdürülebilir büyüme sağlayan ekonomilere sahip olmak için harekete geçmeye başlamışlardır. Küresel ekonominin yüksek büyüme oranlarına sahip Çin ekonomisi bu konuda ilk adım atanlardandır. 2006 yılında, Çin hükümeti ekonomik büyümesinin çevreye olan etkilerini hesaplamıştır. Buna göre, ülke ekonomisinde çevre etkilerden dolayı yaşanan kayıplar, GSYH'nin %3,05'ini oluştururken, hava kirliliği 28 milyar ABD doları ve su kirliliği 28 milyar ABD dolarına mal olmaktadır. 2010 yılına gelindiğinde bu rakam GSYH'nin %2,3'üne mal olduğu tespit edilmiştir. Çin, ekonomik büyümesini sürdürmek ve ilerleyen yıllarda hayat standartlarını iyileştirmek için birçok adım atmıştır. Hindistan ile karbon emisyonuna karşı mücadele edecekleri bir anlaşma imzalanmıştır. Son yıllarda Çin ve Hindistan ekonomileri yüksek büyüme rakamlarına ulaştıkları için, bu ekonomilerin enerji talepleri de artmaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı'na göre, Çin ve Hindistan dünyadaki karbon yayılımının büyük bir bölümünden sorumludurlar. Büyüme ve emisyon arasındaki dengeyi sağlamak için, Çin, ekonomik altyapısını değiştirmek ve yenilemek zorundadır. Yine 2030 yılına gelindiğinde Çin'in elektrik tüketiminin Kuzey Amerika'nın tüketimini geçeceği öngörülmektedir. Ancak ABD'den teknoloji ithal edilmesi pahalıdır ve aynı zamanda değişiklikler için yüksek finansman kaynakları gerekmektedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC), ekonomik alt yapı değişiklikleri için yılda 49-171 milyar ABD dolarına ihtiyaç duyulacağını belirtmektedir. Çin ekonomisi bu büyük finansmanı karşılayacak durumda değildir. Çin hükümeti, ekonomik yenilenme ve değişiklikler için gereken finansman kaynağını sağlamak üzere özel sektör ile işbirliğine gitmek zorundadır. Çin'e, gelecekte sürdürülebilir bir büyüme için "piyasa finansmanı" gibi daha modern bir yaklaşım önerilmektedir. Kamu finansmanının yetersiz kaldığı alt yapı değişikliklerinde yap-işlet-devret ve kamu-özel ortaklığına başvurulmuştur. Düşük karbon salınımı ve su altyapısı gibi projelerde ortaklık kurulmuştur. Bu ortaklıklara ek olarak oluşturulan kamu-özel ortaklıklarının denetlenebilmesi için ortak kurumların tahvilleri halka arz edilmiştir. Çin, ekonomisinin gelecekte büyümeye devam etmesini sağlamak üzere büyük adımlar atmaya devam etmektedir. Büyük bir ekonomi olduğu için, Çin ekonomisindeki bu değişimler aynı zamanda dünya ekonomilerini de olumlu yönde etkilemektedir (Chen ve Warren, 2011: 86-87).

Ülkelerin tüm bu çabaları Avrupa ülkelerini rahatsız etmeye başlamıştır. Teknoloji ağırlıklı sanayilerin, düşük enerji fiyatları ve yeni teknolojilere sahip olan ABD'ye ya da düşük çevresel standartlara sahip Asya'ya kaymasından korkulmaktadır. Bu şekilde bir taşınma

olması halinde Avrupa ülkeleri teknolojinin ilk alıcıları olan ülkeleri kaybedeceklerdir (Aiginger, 2014: 2-3).

Sonuç olarak, büyümenin sürdürülebilmesinde teknoloji ve AR-GE faaliyetlerinin artmasının önemli bir rolü vardır. AR-GE çalışmaları ile teknolojik gelişmeler yardımıyla kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılması da sağlanmaktadır. Bunların yanı sıra, ülkenin kapsayıcı kurumlara sahip olmaları, sağlıklı piyasalar ve desteklenen teknoloji ve AR-GE çalışmaları açısından önemlidir. Ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarının yatırımcılar açısından güvenli bir ortam ve piyasalar oluşturması önemlidir.

Ülkeler kendi ekonomilerini iyi analiz etmeli ve kendilerine has doğru politikalar oluşturmalıdırlar. Az gelişmiş ülkeler açısından bu zor olsa da, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler bu yönde kararlı adımlar atabilirler. Küresel ekonomilerde doğan ya da doğacak olan tüm sorunlar tüm dünyayı etkileyeceğinden, ülkeler beraber hareket etmeli ve birbirlerine destek olmalıdırlar.

3.3.1. İkiz Açıklar ve Sürdürülebilir Büyüme

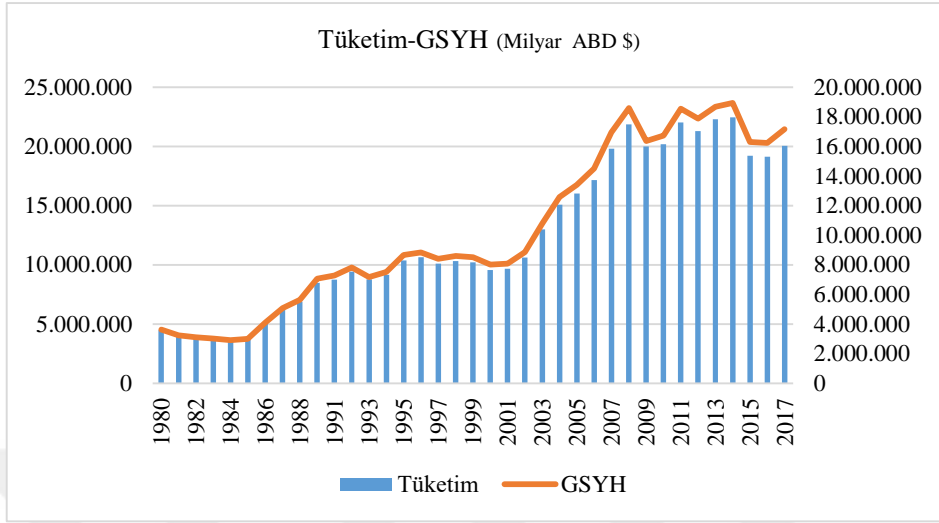
Günümüz ekonomilerine bakıldığında bazı ülkelerin ikiz açık vererek hızlı ve yüksek büyüme kaydettikleri, bazılarının ise negatif büyüme oranlarına sahip oldukları görülmektedir. OECD, ülkeleri büyüme oranları ve gelişme düzeylerine göre sınıflandırmış ve bu konuda bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda, uzun dönem büyümelerine göre ülkeler iki gruba ayrılmıştır. Bunlardan ilki yüksek gelirli ülkeler, ikincisi ise yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranlarına sahip ülkelerdir.

Ülkelerin yüksek ve sürdürülebilir büyüme oranları gerçekleştiren ülke sayılabilmeleri için aşağıdaki kriterleri sağlamaları gerekmektedir (Güngör: 2016):

- Altı yıl boyunca en az yüzde 3,5 büyüme gerçekleştirmiş olma,
- Önceki altı yıldan en az 2 puan fazla büyüme elde etmiş olma,
- Hızlı büyümenin son on yılı boyunca yılda yüzde 2 oranında büyüme sağlama,

Bu kriterlerle ilgili olarak makroekonomik büyüklükler ölçülürken ülkelerin toplam milli gelirlerine, kişi başına gelirlerine ve milli gelirin yıllık büyüme oranına bakılır. Ancak, sürdürülebilir büyüme sağlayan ülke ekonomileri belirlenirken milli gelir büyüklüğüne ve kişi başına millî gelir rakamlarına bakılmamaktadır. Sonuçta ekonomiler gerçek büyüme sağladıklarında milli gelirleri ile birlikte kişi başına milli gelirleri de artmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, hızlı ve yüksek büyüme sağlayan ülkelerin *sadece rakamsal büyüme sağladıklarıdır*. Böyle analizlerde, ülkelerin refah artışı temel bir gösterge haline gelirken, yaşam kalitesi göz ardı edilebilmektedir (Kılıç, 2012: 209-210). Yüksek gelirli ülkelere göre,

orta gelir seviyesine sahip ülkeler daha hızlı büyümektedir. Gelişmekte olan ülkeler, gelişmiş ülkelerin refah düzeyini yakalamak için çalışmaktadırlar.

Şekil 8. Avrupa ve Asya Ülkelerinde Toplam GSYH ve Tüketim

Kaynak: www.wordbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 16.07.2018).

Dünya ekonomilerine bakıldığında büyümede ısrar edilmesi ikiz açıkların sürekliliğine yol açmaktadır. Ülkelerin toplam GSYH'lerinin artması ile bireylerin gelirlerinin de yükseldiği kabul edilir. Ekonomiler büyümeye başladıklarında genellikle toplam talep ve dolayısıyla tüketim artar. Küreselleşmenin de etkisiyle, hane halkları istedikleri mal ve hizmetlere çok kolay ulaşırlar. Şekil 8'de de görüldüğü üzere, ülkelerin GSYH'si arttıkça tüketimleri de artmaktadır. Mesela, dünyada her yıl 1 milyar cep telefonu satılmaktadır. Bu, telefon kullanıcılarının ortalama olarak 18-24 ayda bir telefon değiştirdikleri anlamına gelmektedir. Tüketime erişimin kolaylaşması bireyleri gün geçtikçe daha fazla mal ve hizmet beklentisi içerisine sokmaktadır (Strange ve Bayley, 2009:1). Yurtiçi ve yurtdışı mal ve hizmet talebini karşılamak üzere gerekli mal ve hizmetleri üretmeye imkân verecek miktarda yatırım için yeterli tasarruf miktarına sahip olmayan ülkelerin ekonomilerinde bütçe ve cari açıklar oluşur. Ekonomilerin büyümesi beraberinde ikiz açık sorununu getirmektedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, ikiz açıkla büyüme çok fazla riski beraberinde getirmektedir. Yüksek faiz ve enflasyon, borç yükü vb. gibi... Sürdürülemez yüksek mali açık ve cari açık, ülkeleri makro dengesizliklerle karşı karşıya bırakmaktadır.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bu durum daha da endişe vericidir. Bunların, ikiz açıkla birlikte uzun vadede sürdürülebilir büyüme sağlamaları çok zordur. Ülke dışında oluşan reel faiz, emtia fiyatlarında artış gibi dış şoklar dış finansman kaynaklarının azalmasına ve cari açığın finanse edilememesine yol açabilecektir. Bu nedenle, politika otoriteleri karar alırken ekonomik büyümenin yanı sıra ekonomideki ikiz açığın sürdürülebilir olmasını da dikkate almalıdırlar. Bu sayede ülkeler finansman ihtiyaçlarını zamanla azaltarak mali dengeyi ve cari dengeyi sağlayabilirler. Sürdürülebilir büyümede yatırımların önemli bir payı vardır. Özellikle ihracata yönelik sektörlerin yatırımlarının artırılması, büyüme ve dış denge arasında olumlu bir etkileşim kurmaktadır. Üretimin desteklenmesi verimlilik ve büyüme artışı sağlamaktadır. Ancak, yapılan yatırımların olumlu sonuçları uzun vadede ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple devlet daha fazla yatırım için ülkenin tasarruf miktarının artırılmasına yönelik teşviklerini artırmalıdır. Ayrıca, ikiz açıkla büyüme sağlamaya çalışan ülkeler, ekonomilerindeki yüksek enflasyon ve faiz oranlarını azaltmaya yönelik politikalar uygulamalı ve bütçe harcamalarını yapılandırarak azaltmalıdır (Corbo ve Webb,1991: 136-154). Ekonominin mali disiplin içerisinde olması büyüme için pozitif yönde etkilemektedir. Mali disiplin enflasyonun düşük seviyelerde kontrol altına alınması ve ekonominin borç stokunun baskı oluşturulmaması ile mümkün olabilir (Alagöz,2004: 10).

Hızlı büyüme sağlayan ülkelerde doğal kaynakların aşırı tüketimi ve kirletilmesi küresel düzeyde negatif dışsallıklar oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere yatırım yapan firmalar ucuz ham madde ve girdi sağladıklarından, kaynakların aşırı kullanımını arttırmaktadırlar. Doğal kaynakların tüketilmesi gelecek açısından olumsuzluklara neden olmaktadır (Özdemir, 2009: 12).

Son zamanlarda ekonomisindeki ikiz açıklara rağmen yüksek büyüme oranları kaydeden ülkelerden biri de Brezilya'dır. Brezilya, 1998 Asya krizini, ekonomisinde uyguladığı sabit kur sistemi ile atlatabilmiş, fakat 1999 Rusya krizinden kısa süre sonra ekonomisi çökmüştür. Brezilya 2001 yılında devalüasyon uygulaması kamu borç yükünü artırırken cari açıkta iyileşme sağlamıştır. Brezilya, 2003 ve 2008 yılları arasında güvenli bir ekonomi sağlayarak sermaye girişi elde etmiş ve cari fazla vermiştir. Yine aynı yıllarda pozitif büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak 2008 krizi ile birlikte 29 milyar ABD doları cari işlemler açığı ile birlikte büyüme oranı negatif olmuştur. 2010 yılından itibaren toparlanan ekonomi yüksek büyüme sağlamaya başlamıştır. Buna rağmen, Brezilya'da yüksek büyüme oranlarına rağmen gelir dağılımı, düşük istihdam ve yetersiz tasarruflar mücadele edilmesi gereken başlıca sorunlardan bazılarıdır (Kiper, 2012:2-7).

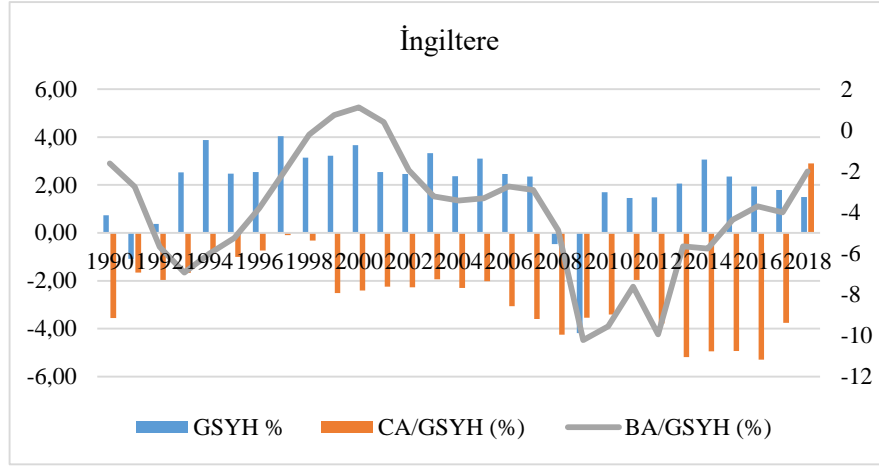
Tablo 8. Brezilya Ekonomisi Göstergeleri

Yıllar	GDP (%)	Bütçe/GSYH (%)	Cari Açık/GSYH (%)
1998	0.33	-5.75	-3.92
1999	0.46	-5.03	-4.31
2000	4.3	-3.39	-3.78
2008	5.09	-1.83	-1.80
2009	-0.12	-3.14	-1.57
2010	7.52	-1.40	-3.43
2011	3.97	-1.22	-2.94
2012	1.92	-0.38	-3.01
2013	3.0	-1.63	-3.02
2014	0.50	-4.73	-4.2
2015	-3.76	-8.24	-3.3
2016	-3.59	-6.4	-1.3
2017	0.50	-7.7	-2.3
2018	2.0	-5.9	-2.3
2019	2.1	-5.2	-3,0

Kaynak: www.wordbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 07.01.2020).

“Tastan ve Arıç’ın 2016 yılında BRICS ülkeleri için yaptığı analizde, Brezilya ve Hindistan ekonomilerinin sürdürülebilir olmadığı yönünde sonuçlar elde etmiştir. Hindistan ekonomisi için yüksek bütçe açıkları, yetersiz makroekonomik politikalar ve mal ticaretinde sürdürülebilir olmayan koşullar olarak tanımlanmaktadır. Hindistan ekonomisi cari açığı azaltmak için mal ticareti koşullarını iyileştirmek, bütçe açıklarını azaltmak ve kısıtlayıcı ithalat düzenlemelerini hafifletmek yönünde politikalar uygulamalıdır. Brezilya ekonomisi için tasarruf - yatırım koşullarının yetersizliği, yatırım alanlarının dar olması - rekabet gücü, iç talep ile yetersiz yerel üretim arasındaki ilişkisizlik, sürdürülebilir olmayan koşullar olarak tanımlanmaktadır. Brezilya, cari açığı sürdürülebilir kılmak için bazı politik düzenlemeler ve ekonomik iyileştirmeler yapmak zorundadır. Diğer yandan, Güney Afrika için cari açıklar yönünden sürdürülebilir bir sonuç elde edilmiştir” (Tastan ve Arıç, 2016: 169).

Gelişmekte olan ekonomilerin yanı sıra gelişmiş ekonomiler de ikiz açıkla büyüme sağlamaktadır. İngiltere ekonomisi dünya sıralamasında beşinci sırada yer almaktadır. Ancak gelişmiş büyük bir ekonomi olmasına rağmen İngiltere ekonomisi ikiz açık veren ülkeler arasında yer almaktadır. İngiltere, 1980 yılı sonrasında günümüze kadar ikiz açıkla ekonomisini idame ettirmiştir. 2008 küresel krizine kadar geçen sürede İngiltere ekonomisi ortalama %2-%3 oranında büyüme sağlamıştır.

Şekil 9. 1990-2018 İngiltere Ekonomik Göstergeleri

Kaynak: www.worldbank.org verileri ile hazırlanmıştır

(Erişim:17.04.2019).

2008 Küresel krizi İngiltere ekonomisini de etkilemiştir. 2009 yılında bütçe ve cari açıkta artış yaşanırken, büyüme oranı % - 4 olmuştur. Krizin etkisinden kurtulmak için kamu harcamaları artırılmış, vergi oranları düşürülerek toplam talep artışı yaratılmıştır. Bu dönemde bütçe açıklarının GSYH'ye oranı % 9,3'e yükselmiştir. Kriz sonrasında İngiliz Sterlininde yaşanan değer kaybına rağmen ihracatın beklenen oranda artmaması, ithal ürünlere artan talep dış ticareti, dolayısıyla cari açığı olumsuz etkilemiştir. Bunun yanı sıra, krizle birlikte ekonomide sermaye çıkışı yaşanmıştır. Ekonomide borçlanma artmış, borçların GSYH'ye oranı % 69,6'ya ulaşmıştır. Kriz sonrasında borçlanma ve bütçe açığının GSYH'ye oranı Maastricht kriterlerini aşarken cari açık sürdürülebilir oranlarda seyretmiştir. Artan bütçe açıklarını azaltmak amacıyla sıkı maliye politikaları uygulanmıştır. Bütçe açıkları zamanla azalmış ve 2018 yılında GSYH'nin %2'sine ulaşmış, Maastricht kriterlerinin bile altına inmiştir. Borçlanma giderek artmış ve 2018 yılında GSYH'nin % 85,8'ine yükselerek sürdürülemez hale gelmiştir. Cari açık giderek artmaya devam etmiş, ancak 2016 yılında İngiliz Sterlininde yaşanan düşüş sonrasında cari açık azalarak ortalama % 3 oranlarına gerilemiştir. İngiltere'nin büyümesine bakıldığında kriz sonrasında ekonomi % 2 seviyelerinde büyümeye devam etmiştir. Ancak 2016 yılı ve sonrası gerileyerek 2018 yılında % 1.8 olmuştur. Kriz sonrasında İngiltere ekonomisi açısından bütçe ve cari açık oranlarındaki düşüşle birlikte büyüme oranlarında da düşüş yaşandığını söyleyebiliriz (Oliveira,2018).

İngiltere İstatistik Bürosu, ekonominin yeniden düzenlenmesi ve aynı zamanda sürdürülebilir bir ekonomi ve büyüme elde edilebilmesi amacıyla bir rapor hazırlamıştır. Rapor'da bütçe ve cari açıklar ile borçlanmanın finansmanına ve sürdürülebilirlik açısından

önemine değinilmiştir. Ekonomide gelecek yıllarda oluşabilecek risklere karşı aleyhine oluşacak sermaye akışlarına önlem olarak finansal alt yapının sağlamlaştırılması ve sermaye değişimlerini yönetmek için varlık tabanı oluşturulması öngörülmüştür. Aralarında koordinasyon sağlayarak şehirlerin üretken oldukları tarafların ortaya çıkarılması öngörülmüştür. Böylece şehirler, yabancı sermayeyi çekecek cazibeye kavuşturulmalıdırlar (Besley vd.,2018).

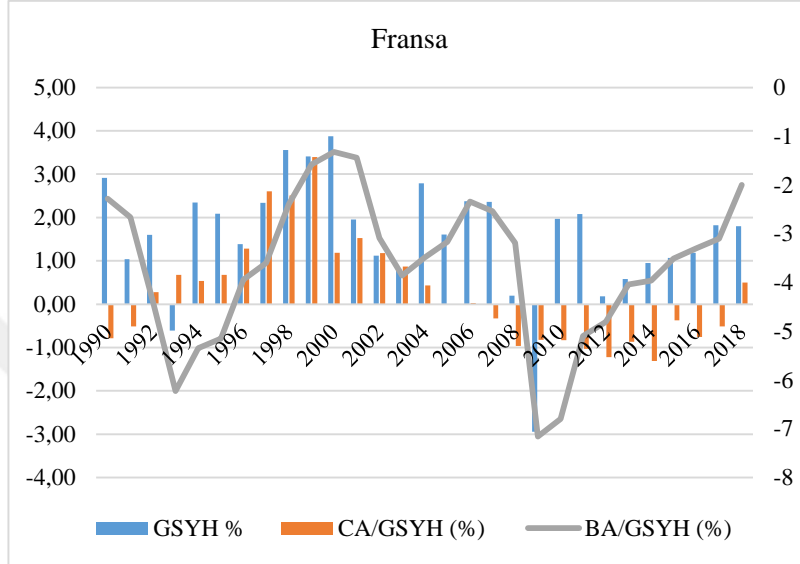
Aynı raporda, uzun vadeli sürdürülebilir büyüme için alt yapı yatırımları, AR-GE çalışmaları ve verimlilik artışı üzerinde durulmaktadır. AR-GE çalışmaları ile verimliliğin artırılması ve maliyetlerin azaltılması sağlanarak büyümeyin sürdürülmesi amaçlanmaktadır. Yüksek teknoloji ürünlerin geliştirilmesine yönelik yatırımlar desteklenmelidir. Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin sektörler arasında karşılaştırılmalı üstünlüğe sahip ve üretkenliği yüksek sektörlerde kaydırılması verimlilik avantajı öngörülmektedir. İş dünyası ve üniversiteler arasında işbirlikleri artırılarak, üniversiteler yardımıyla işçiler ömür boyu öğrenmeye yolu ile becerileri geliştirilerek yeni beceriler kazanmalıdır. Böylece değişen iş gücü vasıflarına göre kolayca sektörlere entegre edilebilecektir.

İngiltere ekonomisi ikiz açıklarını sürdürülebilir bir seviyede tutmak için yabancı sermayeyi ülkesine çekerek kalıcı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle, teknoloji ve inovasyon yardımıyla sektörleri güçlendirmeyi ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırmayı hedeflemektedir. Böylece büyümenin sürdürülebilirliği desteklemeyi amaçlamaktadır.

İkiz açıkla büyüme sağlayan bir diğer gelişmiş ülke Fransa'dır. İngiltere gibi Fransa da dünya ekonomisi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Fransa ekonomisi Avrupa'da Almanya'nın ardından ikinci en büyük ihracatçı ekonomidir. Ayrıca, genel itibari ile sürdürülebilir cari açığa sahip bir ekonomidir. 2008 küresel krizinin etkisi ile 2009 yılında Fransa'nın GSYH'si daraldı ve büyüme % - 2.9 oranına geriledi. Vergi gelirleri azaldı ve tüketicilerin alım gücünde yaşanan düşüş ile Euro bölgesi ortalamasının üzerinde bütçe açığıyla karşı karşıya kaldı (France Economic Outlook, 2019).

Krizin hemen sonrasında Fransa ekonomisi % 2 oranında büyüme sağlamış fakat sonraki yıllarda büyüme tekrar gerileyerek % 1 seviyelerinin altına inmiştir. Avrupa Konseyi'nin bütçe açıklarının ve borçlanmanın sürdürülebilir seviyelere indirmesine yönelik uyarısı ile Fransa bu konuda Konsey'e taahhütte bulunmuştur. Fransa ekonomide sürdürülebilirlik için 2014-2019 dönemini kapsayan Kamu Finansman Yasasını uygulamaya başlamıştır. Büyüme için bütçe açıklarının azaltılmasına aynı zamanda ekonomik koşullara ve değişikliklere uygun bir hızla kamu harcamalarının sabit bir şekilde %

3'ün altına indirilmesi öngörülmüştür. Politika kapsamında artan kamu açıklarını azaltmaya yönelik sıkı mali politikalar uygulamaya konulmuştur. Bütçe harcamalarının önemli bir kısmını oluşturan sosyal güvenlik harcamaları kısılmıştır. Yeni yatırımlara yönelik teşvikler artırılmıştır. Düşük ve orta gelirli hane halkının gelir vergisi düşürülerek satın alma gücünün yükseltilmesine çalışılmıştır (Sapin and Eckert, 2015).

Şekil 10. 1990-2018 Yılları Arası Fransa Ekonomik Göstergeleri

Kaynak: www.worldbank verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 17.04.2019).

Enflasyon oranının düşük seviyelerde devam etmesi ve Euro'da yaşanan değer kaybı, Fransa ekonomisini olumlu etkilemiştir. Uygulanan politikalar desteklemiştir. Düşük enflasyon kamu harcamalarında yaşanacak parasal artışın önüne geçmiştir. Bunun yanı sıra düşük enflasyon tüketicilerin alım gücünü artırarak tüketimde artış yaratmıştır. Euro'da yaşanan değer kaybı da dış ticarete artış yaratmıştır. 2014 yılı sonrasında bütçe açıkları giderek azalmaya başlamıştır. 2015 yılında % 3.8 olan bütçe açıkları 2018 yılında % 2.6 seviyelerine gerilemiştir. Bütçe açıklarındaki gerileme ile beraber büyüme oranı da tekrar yükselmeye başlamıştır. 2014 yılında % 0.9 olan büyüme oranı 2017 yılında % 1.8 seviyelerine yükselmiştir. Bu aşamadan sonra Fransa ekonomisi bütçe açıklarını sürdürülebilir seviyede tutmaya ve şimdiye kadar göz ardı edilen ama neredeyse % 100'ü aşan borç stokunu indirmeye yönelik çalışmalara devam etmektedir. Ekonomik büyümeye yönelik yeni yatırım ve teşviklere desteğini artırmaktadır (A Strategy For Continued Fiscal Consolidation,2018).

Ancak İngiltere ve Fransa 2008 yılında yaşanan kriz sonrasında ekonomiyi tekrar canlandırmak için toplam talebi artıracak teşvikler uygulamıştır. Bireyler tüketime

yönlendirilmiştir. Kriz sonrası ekonomileri yavaş ta olsa tekrar büyümeye başlamış, ancak her iki ülke de büyük açıklarla karşı karşıya kalmıştır. Sonrasında, ekonomilerindeki açıkları sürdürülebilir oranlara çekmek için çaba sarf etmişlerdir. 2008 krizi sonrası OECD'nin yüksek ve sürdürülebilir büyüme sağlayan ülke kriterlerini sağlamadıkları görülmektedir.

İkiz açıkla birlikte sürdürülebilir büyüme için bu açıkların da sürdürülebilmesi önemlidir. Maliye politikaları ile ekonomide büyüme ve istikrar sağlanabildiği yönünde görüş birliği bulunmaktadır. Gelişmiş birçok ülke etkin maliye politikaları uygulayarak gelişmişlik düzeyini artırmaktadır. Aynı şekilde, gelişmekte olan ülkeler de mali politikalar yardımı ile ekonomilerinde itici güç oluşturmaktadırlar. L. Taylor, 1984 yılında mali yardımlarla ilgili çalışmada, IMF destekli istikrar programının hedeflerini üç maddede sıralamıştır. İlk madde, dış ticaret açıklarının azaltılması ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi; ikinci madde, sıkı para ve maliye politikaları yardımıyla enflasyonun düşürülmesi; üçüncü madde ise, serbest ekonomi ile sürdürülebilir büyümenin elde edilmesi olarak ifade edilmiştir (Bayraktutan ve Özkaya, 2002: 6). Buna göre, sürdürülebilir ikiz açıklar sürdürülebilir büyüme sağlamaktadır.

Bütçe açığı beklentileri finansal piyasaları olumsuz etkileyerek ekonomide arbitraj ve spekülasyona yol açmaktadır. Diğer yandan ekonomik karar alma sürecinde politika yapıcılar bütçe açıklarını kendi şahısları için gelir sağlamak için kullanabilirler. Politika yapıcılar, bütçe açıklarını finanse etmek için çıkartılan iç borçlanma senetlerini kendileri alarak gelir elde edebilirler. Bu durum maliye politikasının sağlıklı yürütülmesini imkânsızlaştırır. Bütçe açıklarından para kazanma beklentisi içerisindeki özel sektör, yatırım yapmak yerine devlet borçlanma senedi almayı tercih edecektir. Düşen yatırımlar üretimi azaltarak fiyatların yükselmesine, dolayısıyla enflasyona sebep olacaktır. Yüksek ve kalıcı cari açıklar ekonomik refahı olumsuz etkilemektedir. Bir diğer husus ise, bütçe gelirlerinin bir kısmının faiz borç ödemelerinde kullanılması mali harcamalarla birlikte kamu borçlanma gereğini ilave olarak artırmaktadır (Kuştepeli ve Önel, 2005: 1-3). Cari açığı devamlı hale gelen ekonomiler yabancı yatırımcılara sürekli borçlu olacaklardır. Alınan yabancı yatırımların bütçe ve cari açıkların veya tüketimin finansmanında kullanılması ekonomiyi borç tuzağına çekmektedir. Cari açığın daha hızlı büyümesi borç ödeme yükümlülüklerinin yerine getirilememesine neden olmaktadır. Alınan borçların yatırımlarda kullanılması olumlu sonuçlar yaratacaktır. Yapılan yatırımlar gelecekte hem borcun ödenmesine hem de ekonominin büyümesini sağlayacaktır (Mukhtar ve Khan, 2016: 397-398). Borçların yatırımlarda kullanılmaması ise ikiz açıkla büyümeyi olumsuz etkilemektedir.

Sonuç olarak, ülke gelirin artmasıyla birlikte artan tüketim talebi ülkeleri olumsuz etkilemektedir. Bu durumda ülkeler tüketim talebini karşılamak için daha fazla finansmana

ihtiyaç duymaktadırlar (Bilgili, 2017: 383). İkiz açıkla büyüme sağlayan ülkelerin dış finansmana olan bağımlılıkları artıkça dış şoklar ve krizlerden etkilenme ihtimalleri de artmaktadır. Güçlü sermaye piyasalarına sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler, dünya ekonomisinin hareketlerinden daha fazla etkilenmektedirler. Bu durum ülkelerin uzun dönem sürdürülebilir bir büyüme sağlamalarına engel olmaktadır. Bu sebeple ülkeler tasarruf artışının yanı sıra üretim ve verimlik artışına da önem vermelidir.

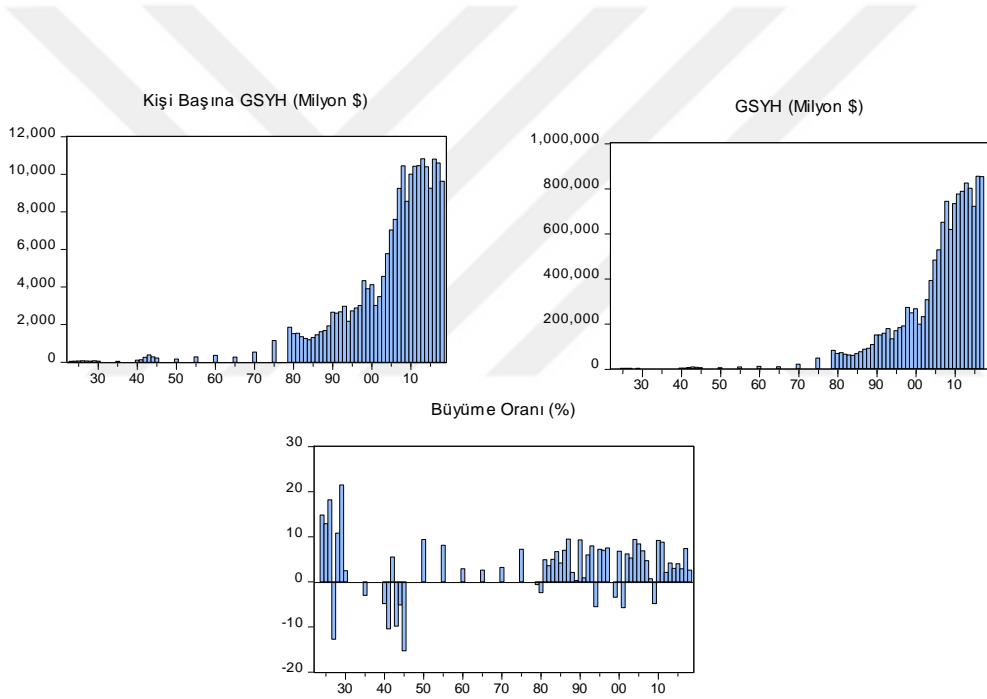
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İKİZ AÇIKLAR VE İKTİSADİ BÜYÜME

Bu bölümde Türkiye Ekonomisinin ekonomik büyüme seyri kısaca anlatılacak, sonrasında Türkiye ekonomisinde bütçe açığı, cari açık ve ikiz açık sorunu ortaya konularak, ikiz açıklarla büyüme ilişkisi ve bu ilişkinin doğmasındaki nedenler izah edilecektir.

4.1. Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyümenin Seyri

Türkiye ekonomisi zaman içerisinde yapısal değişiklikler göstermiş, bu değişiklikler dalgalanmalar arz eden bir büyümeye yol açmıştır. 1980 yılı ve sonrası dönemin incelenmesinden önce, Cumhuriyetin kuruluşunda günümüze kadar olan döneme kısaca göz atılacaktır.

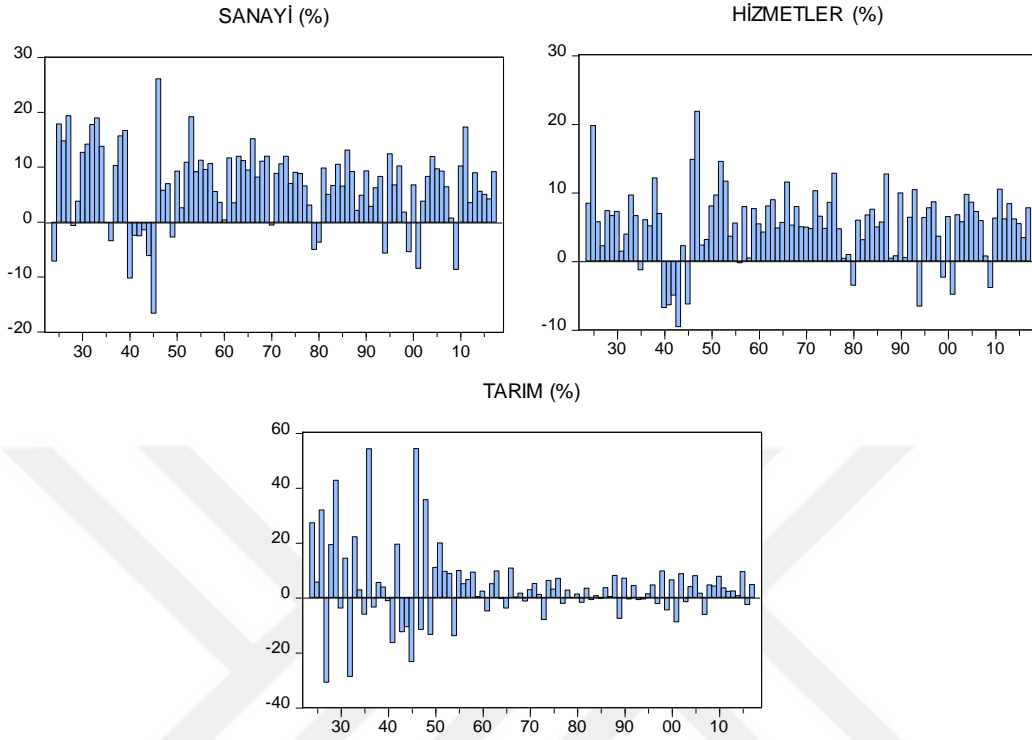

Şekil 11. 1923-2018 Yılları Arasında Türkiye’de GSYH ve Büyüme Oranı

Kaynak: TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 16.10.2018).

Cumhuriyetin kurulmasının ardından ülkede iktisadi politikalar ve kalkınma programları uygulaması hız kazanmıştır. O zaman nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanda ikamet ediyor ve çalışan nüfus tarım alanında istihdam ediliyordu. Sanayinin yeterince gelişmemiş olması sebebiyle üretim içerisinde tarım önemli bir yer tutuyordu. Sanayi sektöründeki büyüme tarımın gerisinde, hatta sanayi kesiminin GSYH içerisindeki payı da tarımın gerisinde idi. Sanayinin gelişmemiş olması başta tüketim malları olmak üzere temel ihtiyaç mallarının ithalatla sağlanması demektir. Türkiye ekonomisi aşırı derecede dışa bağımlı idi. Aynı zamanda

İhracat az sayıda tarım ürününden oluşmaktaydı. İhracat içerisinde sanayi ürünleri de işlenmiş tarım ürünlerinden oluşmaktaydı.

Şekil 12. 1923-2018 Türkiye Ekonomisinde Sektörlerin Büyüme Hızı

Kaynak: TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 16.10.2018)

Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım sektörüne yapılan teşviklerle bu sektör yüksek büyüme hızına sahip olmuştur. Ayrıca GSYH içerisinde tarım kesiminin büyük yer tutması sebebiyle, sektörün büyümesi GSYH'deki büyümeyi belirler niteliktedir. Rekolte düşüklüğü ve kötü hava koşullarına bağlı olarak düşen tarım üretimi GSYH'nin de düşmesine neden olmaktadır. Tarım sektöründe oluşan dalgalanmalar GSYH'nin de dalgalanmasına yol açmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında her an savaşa hazır bir halde olunması ve beraberinde ilan edilen seferberlik ile silahlı tarımsal üretimi olumsuz etkilemiştir. Hem tarımsal üretimde yaşanan düşüş hem de ithalatta yaşanan problemler, sanayi sektörü için ihtiyaç duyulan girdileri olumsuz etkilemiş ve bu sektörde de düşüş yaşanmıştır. Yaşanan olumsuzluklar GSYH ve kişi başına GSYH'yi de büyük ölçüde etkilemiştir.

1950-1953 arasında sabit fiyatlarla GSYH yılda ortalama olarak %11,3 oranında büyümüş, kişi başına gelir ise %8-%8,5 oranında artmıştır. İyi giden hava koşulları ve dünya piyasalarında tarımsal ürünlerin fiyatlarının artması GSYH'deki artışının başlıca nedenleridir.

1960 yılı ve öncesi ekonomide yaşanan dalgalı ve sürdürülebilir olmayan büyüme karşısında daha istikrarlı bir ekonomi için planlı kalkınmaya geçilmiştir. Beş yıllık kalkınma planları art arda uygulamaya konulmuştur. Kalkınma planları başta sanayi olmak üzere tüm sektörlerin gelişmesini hedeflemiştir. Özel sektörde yeterli sermayenin bulunmaması nedeniyle devlet yatırımları ekonomide itici güç olmuştur.

Bu dönemde ekonomide konulan hedeflere oldukça yaklaşılmış, büyüme hızı ortalama %6,5 olmuş ve hane halkının refah düzeyinde yaklaşık %3,8 oranında iyileşme göstermiştir. Ekonomideki bu iyileşme dünya petrol krizine kadar devam etmiş, kriz Türkiye Ekonomisini ağır şekilde etkilemiştir.

Dördüncü Kalkınma Planı döneminde yaşanan 1974 Krizinin etkisi ile ekonomik büyümede duraksama olmuş ve kişi başına GSYH'de düşüş yaşanmıştır. 1980-1984 yılları arasında ülke ekonomisinin yeniden toparlanmasına yönelik adımlar atılmıştır. Ekonomi, 24 Ocak Kararları ile büyük bir dönüşüm yaşamış, önemli ölçüde piyasa ekonomisine geçilmiştir. 1981-1983 yılları arasında ekonomi toparlanma sürecine girmiş ve sabit fiyatlarla GSMH yılda ortalama %4 oranında büyümüştür. Dünya ekonomisinin iyileşmesi ile iç ve dış talep canlanması, ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir. 1984-1987 döneminde GSMH yılda ortalama %6,7 oranında büyümüştür. Ayrıca bu dönemde hizmet sektöründeki büyüme diğer sektörlerdeki büyümeyi aşmıştır. Bunun nedeni, ekonomide dışa açılma ile dış ticaret ve sanayide yaşanan konjonktür sebebiyle hizmet sektörüne sabit sermaye yatırımlarının artmasıdır.

1988-1989'da yaşanan stagflasyonla GSMH büyüme hızında dalgalanma ve düşüş yaşanmıştır. 1991 Körfez Savaşının yarattığı etki ile Türkiye Ekonomisinin büyümesinde büyük bir düşüş yaşanmıştır; bu arada kişi başına GSYH da gerilemiştir. Bu durum ekonomiyi krize sürüklemiş ve 1994 yılında ekonomi büyük bir krizle karşı karşıya kalmıştır. Uygulamaya konulan 5 Nisan Kararları ile ekonomi toparlanmaya çalışılsa da, 1994 yılı ve sonrasında 1993 yılındaki ekonomik büyümenin gerisinde kalmıştır. 1998 yılında yaşanan Asya Krizi ile ekonomi ciddi bir darbe daha almıştır. 1990-1999 döneminde GSMH yalnızca %32 oranında (ortalama %3,5) büyüdüğü için bu dönem Türkiye ekonomisi açısından kayıp on yıl olarak adlandırılmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu döneme benzer başka bir dönem bulunmamaktadır. Hâlbuki 1960-1969'da %70, 1970-1979'da % 65 ve 1980-1989'da %52 oranında GSMH büyümesi kaydedilmiştir (Parasız,1998).

Ekonomi 2000 yılına büyümede gerileme ve krizlerle girmiştir. Ekonomideki kötü havayı yok etmek için bir dizi yenilik ortaya konulmuş, Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile ekonomi tekrar canlandırılmaya çalışılmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde ekonomi

toparlanma sürecine girmiş ve yüksek büyüme oranları tekrar görülmeye başlamıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca 2000-2007 ardındaki dönem hariç kesintisiz yüksek büyüme sağlanan başka bir dönem bulunmamaktadır. 2007 yılında Türkiye ekonomisi GSYH büyüklüğü yönünden Dünyanın en büyük 15. ekonomisi olmuştur. Yine sektörel bazda bakıldığında sanayi ve hizmet sektörünün GSYH içerisindeki payı giderek artmış ve tarım sektörü gerilemiştir. Bu durum GSYH'nin tarım sektörüne olan duyarlılığını asgari düzeye indirmiştir (Şahin, 2009: 207) (Bkz. Şekil 12.).

2008 krizi ile ekonomide tekrar gerileme olmuşsa da, bu durum uzun sürmemiş ve ekonomi tekrar büyümeye başlamıştır. Ancak bu canlanma uzun sürmemiş, 2012 yılı ve sonrasında ekonomi tekrar gerilemeye girmiştir. Kriz sonrasında ekonominin kırılganlığının artması ve ekonomiye olan güvenin azalması, Türkiye'nin ihtiyacı olan finansmana erişimin daralması ve yabancı sermaye girişinin düşmesine yol açmıştır. Bu durum ekonomik büyümede gerileme olarak ortaya çıkmıştır (Bahçekapılı, 2015:122).

4.2. Türkiye Ekonomisinde İkiz Açıklar

Gelişmekte olan bir ülke konumunda olan Türkiye, yüksek kamu harcamaları sebebiyle yüksek bütçe açıkları ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca ekonominin 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte dışa açık bir ekonomi haline gelmesiyle dış ticaret artmış ve cari açık yükselmeye başlamış, böylece ekonomide ikiz açık ortaya çıkmıştır. Türkiye ekonomisinin yeterli tasarruf ve sermayeye sahip olmaması nedeniyle ikiz açıklar 1980 sonrası kronik bir soruna dönüşmüştür. Aşağıda, Türkiye ekonomisinde bütçe açığı, cari açık ve ikiz açıkların seyri anlatılacaktır.

4.2.1. Bütçe Dengesi

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar olan süreçte sadece 23 yıl bütçe açığı sorunu ile karşılaşmamıştır. 1923-1950 yılları arası döneme denk gelen 23 yılda bütçe ya denk olmuş ya da fazla vermiştir. Bu, Türkiye ekonomisinde bütçe açığının önemli bir sorun olduğunu göstermektedir.

Türkiye ekonomisi 1980 yılına yüksek oranlı bütçe açığı ile girmiştir. 1974 yılında patlak veren petrol krizinin etkisiyle Türkiye ekonomisi daralmaya başlamıştır. 1974-1980 yılları arasında mini devalüasyonlar yapılmıştır. Ekonomide oluşan sorunlara çözüm getirmek amacıyla 24 Ocak 1980 kararları alınarak uygulanmaya başlanmıştır. 24 Ocak kararları ile sıkı maliye politikaları uygulamaya koyulmuştur. Devletin ekonomi içerisindeki ağırlığı azaltılarak, serbest piyasa ekonomisine geçiş yönünde adımlar atılmıştır. Sıkı maliye politikaları ile kamu harcamaları azaltılarak bütçe açığı büyük ölçüde kontrol altına alınmıştır (Çalışkan Çavdar, 2010: 40).

Ancak, sıkı maliye politikasının yalnızca kamu harcamalarını kısıtlamaya yönelik olması ve vergi tarafına ağırlık verilmemesi, bütçe açıklarının azaltılmasında tek başına yeterli olmamış, açık 1980'lerin ortalarında tekrar yükselmeye başlayarak 1990'lara yüksek seviyelerde girmiştir (Göktaş: 2008, 46). Kamu harcamalarında gerçekleşen artış ile bütçe katlanarak açık vermeye devam etmiştir (Bkz.Ek 1). 1986 yılında bütçe açıklarında büyük bir artış olmuştur. 1985-1986 yılları itibariyle devlete ait iç borçlanma senetlerinin (DİBS) ihale ile satışına başlanmış ve kamu harcamaları açısından yeni bir finansman kaynağı oluşmuştur (Parasız, 1998: 216). Artan kamu borçlanmasının beraberinde getirdiği faiz ödemeleri nedeniyle bütçe açıkları sıçrama yapmıştır.

Yüksek faiz nedeniyle 1989-1994 dönemlerinde faiz ödemeleri kamu harcamaları içinde ciddi bir yer almıştır. 1989 yılında tamamlanarak yürürlüğe giren 32 Sayılı Karar ile yurtiçindeki vatandaşların banka ve serbest piyasada döviz alım-satımları ve yarılarında döviz taşımaları tamamen serbest bırakılmıştır. Sermaye hareketlerindeki serbestleşme ile birlikte yurtiçi faiz oranları ve döviz kuru piyasa tarafından belirlenmeye başlanmış, böylece ekonomide yüksek faiz-düşük kur dönemine girilmiştir. Bu durum TCMB'sının kur üzerindeki hâkimiyetinin azalmasına ve Türk Lirasının aşırı değerlenmesine yol açmıştır (Direkçi, 2006: 105).

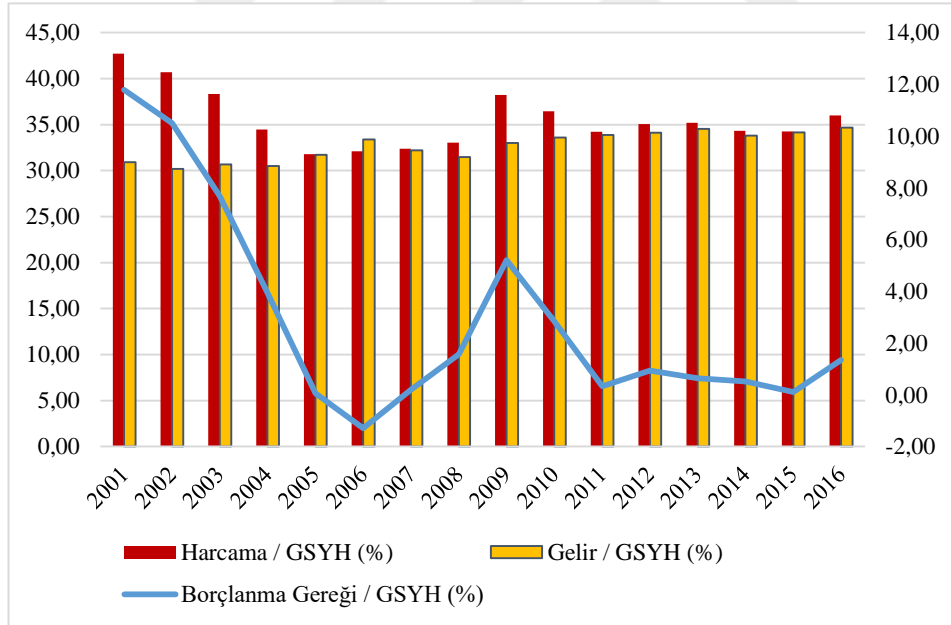
1990 yılına gelindiğinde Türkiye ekonomisinde bütçe dengesi ciddi derecede bozulmuş, 1990 yılı ve sonrasında da bütçe açıkları kronik ve yapısal bir sorun haline dönüşmüştür. Faiz ödemelerinin bütçe içindeki payının artmasının yanı sıra artan enflasyon yapısal bütçe açıklarının oluşmasının temel nedenidir. Artan bütçe harcamalarına karşılık ekonomide etkin bir vergi politikası uygulanamamasından dolayı yeterli vergi geliri elde edilememiştir. Bunun nedenlerinden biri, vergi kapasitesinin yeteri kadar değerlendirilememesi ve genişleyen kayıt dışı ekonominin kontrol altına alınmasına yönelik denetimlerin bulunmamasıdır (Bilman: 2004, 56). Ayrıca bu dönemde hızla artan enflasyon sebebiyle de elde edilen vergi gelirinin reel değeri erozyona uğramıştır. Bütçenin finansmanı için daha fazla borçlanmaya ihtiyaç duyulmuş, artan iç borçlanma daha büyük faiz ödemelerini beraberinde getirmiştir. 1990 yılı ve sonrası iç borç stoku her yıl bir önceki yıla göre ortalama %70-90 oranında artış göstermiştir (Alkinoğlu, 1999: 313).

1994 yılına gelindiğinde iyice darboğaza giren ekonomide kriz patlak vermiştir. Kriz karşısında hükümet yeni kararlar almıştır. 1994 yılında yayınlanan ve yürürlüğe konulan 5 Nisan kararları ile bütçe açıkları kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. 5 Nisan Kararları ile sıkı maliye ve para politikaları uygulanmış, aynı zamanda ücret artışlarının sınırlı tutulduğu tedbirleri içeren politikalara da yer verilmiştir (Oktoyer, 2010: 46). Aynı zamanda kamu

borçlanma gereğinin azaltılması ve ihracatın artırılmasına yönelik uygulamalar yapılmıştır (Karatay, 2008: 75)

5 Nisan Kararları ekonomide kısa vadede olumlu etki yaratsa da bütçe açıklarının sürdürülebilirliği konusuna yardımcı olmamıştır. 1995 yılı ve sonrasında bütçe açıklarının GSYH'ye oranı gittikçe artmıştır. Böylece, Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları gittikçe derinleşerek kronik bir soruna dönüşmüştür (Tüğen ve Güngör: 2013, 23).

1990 yılı ve sonrasında bütçe harcamaları bütçe gelirlerinden daha fazla artmıştır. Yüksek borçlanma ile birlikte yüksek faiz ödemelerinin ortaya çıkması bütçe açıklarını artıran önemli bir neden olmuştur. Bütçe dengesine bakıldığında 1994 yılı öncesinde faiz dışı bütçe dengesinin de açık verdiği görülmektedir (Erkılıç, 2006: 14). 1989 yılında faiz dışı bütçe açığı %1,7 oranında iken 1994 yılına gelindiğinde ortalama %6,4 oranına yükselmiştir. 1995 yılında uygulanan sıkı maliye politikaları sonucu 1995 yılı ve sonrası faiz dışı denge fazla vermeyi başarmıştır. Ek.2'de de görüldüğü gibi, faiz dışı dengenin GSYH'ye oranı pozitif iken bütçe açıklarının GSYH'ye oranı düşmeye devam etmiştir.

Şekil 13. Türkiye Ekonomisinde Bütçe Harcama-Gelir ve Borçlanma

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 02.10.2018).

Art arda yaşanan 1997 Asya ve 1998 Rusya krizleri Türkiye'yi ekonomik açıdan daha kötü duruma sürüklemiştir. Krizlerle birlikte azalan iç talep ve ihracat ve artan belirsizlikler

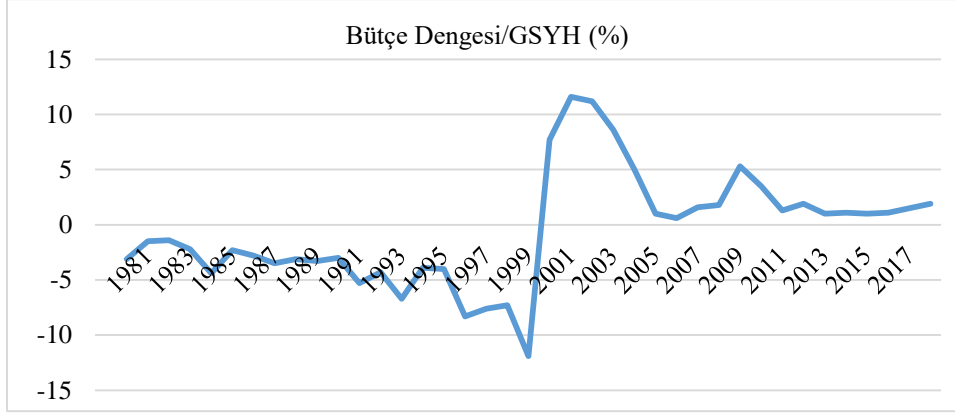
Türkiye ekonomisini çıkmaza sürüklemiştir. 2000 yılına gelindiğinde bütçe açıkları artan şekilde devam ederek ciddi boyutlara ulaşmıştır. 2001 bankacılık krizinin patlak vermesi ile ekonomi üzerindeki baskı da artmıştır.

Ekonomide yaşanan 2001 krizi 1994 krizi ile benzerlik göstermektedir. 2001 krizinde de, faiz oranlarında yaşanan artış yurtiçi borçların anaparası ile faiz ödemelerinin, dolayısı ile bütçe açıklarının yükselmesine sebep olmuştur (Okutan, 2015: 1160). Ayrıca kamuya borç vermenin bankalar açısından cazip bir hal alması, özel sektöre kredi verilmesinden kaçınılmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra kamu ve özel sektör yöneticileri dış krediler sağlayarak hazine kâğıtlarını satın almaya yönelmişlerdir. İç ve dış kredilerin artan baskısı krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Karatay, 2008: 77). Uygulanan sıkı maliye politikaları ile kamu harcamaları azaltılarak kamu gelirlerinin GSYH içerisindeki payı artırılmıştır (Bkz Şekil 13.).

Bu dönemde Hükümet bütçenin dengelenmesine yönelik olarak faiz dışı fazla üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu doğrultuda kamu borç stokunun kontrol altına alınması ve sürdürülebilir kılınması hedeflenmiştir. Vergi gelirlerinin artırılması ve kamu giderlerinin kontrol altına alınması öngörülmüştür.

1995-2017 dönemindeki bütçe dengesine bakıldığında, faiz ödemeleri dışında kalan faiz dışı denge fazla verirken, genel bütçe açık vermektedir (Bkz. Ek 2). Bu durum, bütçe harcamalarının büyük bir kısmını iç ve dış borç faiz ödemelerinin oluşturduğunu göstermektedir. Buna karşılık, 2001 bankacılık ve 2008 küresel finans krizleri dönemlerine bakıldığında her iki bütçe dengesinin de açık verdiği görülmektedir (Şentürk, 2014: 25-26).

2008 yılında ortaya çıkan küresel finans krizinin Türkiye ekonomisi üzerinde önemli etkileri olmuştur. Krizlere karşı tecrübeli bir ekonomi haline gelen Türkiye, 2000 yılı başlarından beri mali dengeyi kontrol altında tutmuştur. Bu yüzden kriz finansal piyasaları değil reel sektörü etkilemiş, üretimde daralma olmuş ve özel kesim dış borçlanması yükselmiştir. Kriz, piyasalarda arz şoku yönünde etki yaratmıştır. Yüksek faiz oranları özel kesimin fon kaynaklarını azaltılmış, bu durum özel sektörün dışlanmasına yol açmış, üretim ve yatırımlarda düşüş yaşanmıştır (Seymen Oskay, 2004: 134).

Şekil 14. Türkiye Ekonomisi 1980-2018 Yılları Arası Bütçe Oranı (%)

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Müdürlüğü verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 05.01.2020).

Kriz sonrası daralan ekonomi kamu gelirlerinin azalmasına yol açmıştır. Krizin yarattığı olumsuz etkilerin azaltılması için teşvikler sağlanarak ekonomi toparlanmaya çalışılmıştır. Kamu gelirlerindeki azalmaya karşı kamu harcamalarının artması bütçe dengesini olumsuz etkilemiştir. 2009 yılında bütçe açıkları son yılların en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Bu dönemde faiz dışı denge sürdürülmeye çalışılmıştır. Borçlanma gereğinin GSYH'ye oranı ise bir önceki yıla göre artış göstermiştir (Bkz. Şekil 14.). 2010 yılı sonrasında bütçe açıkları ve borçlanma gereğinin GSYH'ye oranının düşürülmesi Orta Vadeli Mali Plan çerçevesinde belirlenmiştir. İç talepte canlanma ve dolaylı vergilerde yaşanan artışla, 2011 yılında bütçe gelirlerinde artış yaşanmıştır (Alkan ve Ümit, 2015: 266). 2012 yılı ve sonrasında ekonomideki ılımlı hava sonucu bütçe açıklarındaki düşüş devam etmiştir.

4.2.2. Cari İşlemler Dengesi

1980'den beri Türkiye ekonomisinde yüksek cari işlemler açığı kronik bir hal almış, ekonomi sık sık cari açığın sebep olduğu sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye'de cari işlemler dengesinin açık vermesinin başlıca nedeni dış ticaret açığıdır. Türkiye ekonomisinde ithalat artış hızının, ihracat artış hızından fazla olması sebebiyle ekonomi sürekli dış ticaret açığı vermektedir (Çiftçi, 2014:130). Cari işlemler dengesindeki dış ticaret kalemi sürekli açık verdiği için, cari denge de açık vermektedir. Öyle ki, ülkemizde cari açık kelimesi adeta dış ticaret açığı yerine kullanılır olmuştur (Bkz. Ek.3).

Türkiye 1980 yılına krizle girmiş, dış ticaretteki bozulmalar sebebiyle cari işlemler açığı 1979 yılına göre %96,8 oranına yakın bir artış göstererek -3.408 milyon dolar olmuştur. Hükümet kriz sonrası ekonominin içinde bulunduğu döviz darlığından kurtulabilmek için

tedbirler almıştır. 24 Ocak kararları ile dışa açık ve ithalata yönelik politika kararları yürürlüğe konularak uygulanmaya başlanmıştır. Aynı zamanda ihracata dayalı büyüme stratejisi çerçevesinde uygulanan politikalar kapsamında, Türk Lirasının değeri düşürülerek ihracat artırılmaya çalışılmıştır. Yürütülen politikalar sonucu ihracat 1981-1982 yıllarında %61,6 oranında artış yaratmıştır (Oktoyer, 2010: 434).

24 Ocak Kararlarının amaçlarından biri de cari ödemeler dengesi açıklarını ortadan kaldırmak veya azaltmaktır. İhracat teşviklerinin getirilmesi dış ticarete olumlu gelişmeler meydana getirmiştir (Boya: 2013, 30). Cari işlemler açığı 1981 yılında %36.4 oranında azalarak -1.936 milyon dolara düşmüştür (Bkz. Ek 3). Cari işlemlerdeki bu düşüş ihracatta yaşanan %61,6 oranındaki gelir artışı ve işçi döviz girişlerinden kaynaklanmıştır. Ekonomide *J etkisi*⁶ meydana gelmiştir.

Cari işlemler dengesindeki olumlu gelişme 1983 yılına kadar sürmüştür, 1983 yılında açık tekrar yükselmiştir. Cari açığın yükselmesinde işçi döviz girişlerindeki azalmanın da payı büyük olmuştur (Parasız, 1998: 189). 1985 yılında dış ticarete yaşanan daralma cari işlemler dengesinde de bozulmayı beraberinde getirmiştir.

1990'lı yılların başlarına gelindiğinde dış ticaret açığı giderek derinleşmeye başlamıştır. Ekonominin ihtiyacı olan döviz elde edebilmek için yüksek faiz ve düşük döviz kuru politikası uygulanarak sıcak para girişi ile dış ticaret açığı finanse edilmiştir (Azgün: 2012, 195).

1994 yılına gelindiğinde bu durum daha fazla sürdürülememiş ve ekonomide kriz patlak vermiştir. 1994 yılının başlarında devalüasyona gidilerek Türk Lirasının değeri yaklaşık %60 oranında düşürülmüştür. Bununla ihracatta artış, ithalatta azalış amaçlanmıştır. Devalüasyon politikası ile iç piyasada yaşanan talep daralmasına karşı dış piyasa talebinin artması dönem içerisinde ekonomide rahatlama sağlanmıştır (Bilman, 2004: 50).

2000'li yıllara gelindiğinde cari açık sorunu artarak devam etmiş ve 2001 yılında ekonomik kriz ile karşı karşıya kalınmıştır. 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin başlıca nedeni artan dış ticaret açıkları olmuştur. 2001 krizinde de 1994 krizindeki gibi devalüasyona başvurulmuştur. Devalüasyonun fiyatlar üzerindeki etkisi yoluyla ihracatın artırılıp ithalatın azaltılması ile dış ticarete iyileşme sürecine girer. Oysa ithalat ile ihracat arasındaki makasın daraltılması veya kapatılması ya toplam üretimin artırılması ya da toplam harcamanın

⁶ J Etkisi: Devalüasyonun hemen ardından dış ticaret dengesi bozulur, ancak belirli bir süre sonrasında döviz kurunun düşük olması ihracat mallarının ucuzlaması, ithal malların pahalılaşmasına yol açar. Dış ticarete iyileşme ortaya çıkar. Bu süreç dış ticaret bilançosu üzerinde J harfi çizilmiş gibi görüldüğünden J etkisi olarak tanımlanır. J'nin alt kısmı dış ticarete bozulmayı sonraki kısım düzelmeyi gösterir.

azaltılması ile gerçekleşmektedir. 1994-2001 yıllarında yaşanan devalüasyonlarda dış ticaret fiyat etkisi ile düzeltilmeye çalışılmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005: 7). Bu yüzden devalüasyonun dış ticaret üzerindeki etkisi geçici olmuştur. Dış ticaret açığı 2001 döneminde düşmüş ve ekonomi cari fazla verilmiştir. Sonrasında her iki dengedeki açık da artmaya devam etmiştir (Bkz. Ek 4).

2001 krizi ve sonrasında ekonomide iç talebin azalması ile cari açık azalma eğilimine girmiştir. Bu durum hane halklarının yeni kriz beklentisine karşı tasarruf ettiklerini göstermektedir. Ancak bu durum uzun sürmemiş, 2003 yılı ve sonrasında cari açık tekrar artmaya başlamıştır (Çiftçi, 2014: 130). Cari açıkların yükselmesinin başlıca nedenleri arasında sermaye ve ara mallarının ithalatının yüksek olması gelmektedir. Ancak 2001 krizi ile Türkiye Ekonomisini terk eden yabancı sermayenin 2002 yılı ile birlikte tekrar giriş yapması finans hesabında rahatlama yaratmıştır. Finans hesabında yaşanan bu pozitif gelişme, cari açıkların finansmanının karşılanmasında kolaylık sağlamıştır. Ekonomiye yabancı sermaye girişinin artması döviz kurunun düşmesine sebep olarak, ithalatta artış meydana getirmiştir. Bu da, daha yüksek cari açıkların doğmasına yol açmıştır (Tunalı, 2008: 173-174). İhracatın ithalatı karşılama oranı 2001 yılında %75 iken, bu oran 2006 yılında %61,3'e gerilemiştir.

Cari açık sürekli artış göstermiş 2011 yılında ise tarihi rekor kırarak yaklaşık 75 milyar ABD doları seviyelerine ulaşmıştır (Bkz. Ek 4). Enerji ithalatının dış ticaret içerisindeki payının yüksek olması cari açığın yüksek olmasında rol oynamaktadır. Enerji fiyatlarındaki artış dış ticaret dengesi üzerinden cari açığı olumsuz yönde etkilemektedir.

Cari açığın en önemli nedeni sanayinin dışa bağımlı olması ve bağımlılığının giderek artmasıdır. Bunun nedeni, sanayinin ithal girdilere ve düşük katma değerli üretime dayalı olmasıdır. Ayrıca cari açığın finansmanında yabancı kaynakların kullanılması ekonomiyi krizlere açık hale getirmektedir.

4.2.3. İkiz Açıklar

Türkiye ikiz açıkları ilk defa 1980 yılında karşılamıştır. Sonrasında ise cari açık ve bütçe açıklarının etkili olduğu bir ekonomik yapı oluşmuş ve Türkiye ekonomisi günümüze kadar ikiz açıklarla devam etmiştir.

Tablo 9. Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Oranları (1997-2011)

Tasarruf ve Yatırımların GSMH'ye Oranları (%)									
Yıllar	1. Kamu Tasarrufu	2. Kamu Yatırımı	3. Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	4. Özel Tasarruflar	5. Özel Yatırımlar	6. Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	7. Toplam Yurtiçi Tasarruflar (1+4)	8. Dış Tasarruflar	9. Toplam Yatırımlar (2+5)
1997-1995	-0,15	4,35	-4,49	23,27	18,07	5,19	23,12	-0,7	22,42
1996-2000	-2,03	4,84	-6,87	24,91	18,26	6,65	22,89	0,22	23,1
2001-2005	-2,89	4,02	-6,91	19,97	14,53	5,44	17,08	1,47	18,54
2006-2011	2,12	14,1	-1,98	13,01	16,93	-3,92	15,13	5,9	21,03

Kaynak: Yükseler Zafer, 2013:5 (Erişim:11.11.2018).

Bilindiği üzere yatırımın ve büyümenin en önemli kaynağı tasarruflardır. Türkiye tasarruf oranı düşük bir ülke olduğundan, nüfusun artması ve değişen ihtiyaçlar sebebiyle artan kamu harcamalarının ve dış ticaretin finansmanında sıkıntılar yaşanmıştır.

Türkiye Ekonomisi yıllardır ikiz açıkla mücadele etmektedir. 1980 yılı öncesinde kalkınma planlarının uygulanmasında devletin öncü rol oynaması sebebiyle bütçe açıkları hızla artmıştır. Yine aynı dönemde dünya petrol krizinin çıkması sonucu ekonomide göz ardı edilen dış ticaret dengesi ciddi derecede bozulmuştur. Artan bütçe açıkları ve cari açıklar sonucunda Türkiye 1980 yılına ikiz açıklarla girmiştir. Türkiye ekonomisi 1980 yılından itibaren ikiz açıklarla ekonomisini sürdürmeye çalışmaktadır.

İkiz açıkla sürdürülebilir bir büyüme sağlanabilmesi için cari açığın ve bütçe açıklarının sürdürülebilir olması gerekmektedir. Bütçe açığının sürdürülebilirliğini bütçe açığı/GSMH oranı göstermekte olup, bu oran Maastricht kriterlerine göre GSMH'nin %3'ünü geçmemelidir. Bununla birlikte, genel olarak cari açık/GSYH oranının %5 olabileceği yönünde genel bir kabul vardır.

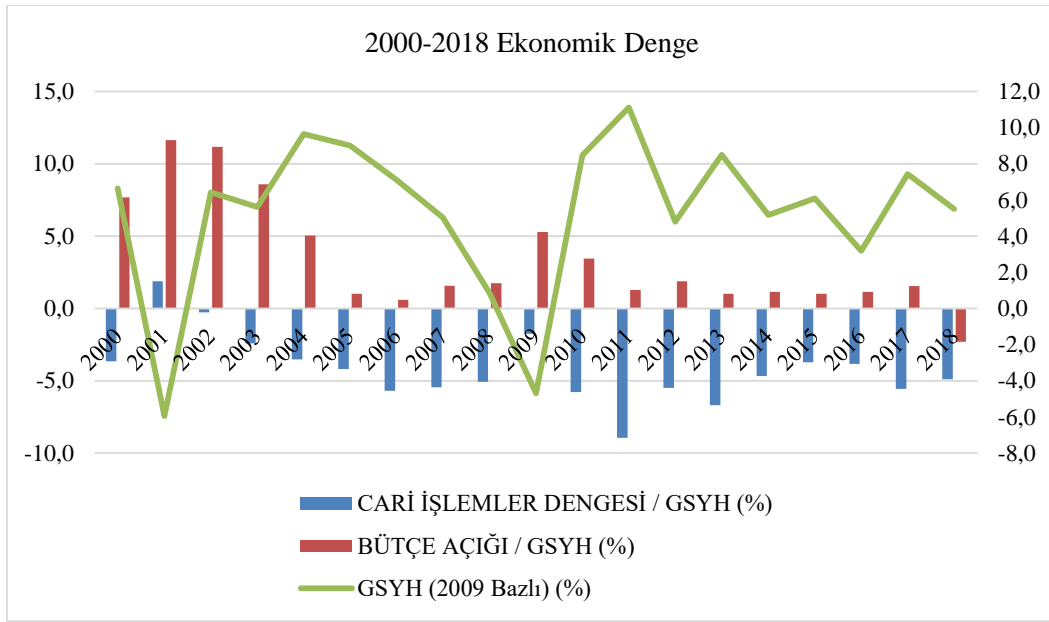
Türkiye ekonomisinin bütçe dengesi ve cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranları yıllar içerisinde dalgalanmalar göstermiştir. 1980 ve 1999 yılları arasında kamu harcamalarının yüksek olmasından dolayı bütçe açıklarının GSYH'ye oranı yüksek seyretmiştir. Cari açığın GSYH'ye oranının bütçe açıklarına göre daha düşük seviyede olduğu görülmektedir.

2000'li yıllara gelindiğinde cari işlemler açığının GSYH'ye oranı artmıştır. 1980-1990 yılları arasında ortalama -%3.1 olan cari açık/GSYH oranı, 2000 yılı sonrasında -%8.9'e kadar ulaşmıştır. Cari açık/GSYH oranı eşik değer kabul edilen %5 oranının zaman zaman üzerine çıksa da, Türkiye cari açıklarını sürdürebilmiştir. 2000 yılı ve sonrasında uygulanan sıkı mali

politikalar ve disiplin ile bütçe açıkları azaltılmıştır. Bu nedenle bütçe açıklarının GSYH'ye oranı 1980-1999 dönemine kıyasla göre azalmıştır.

2000 yılı sonrasında bütçe açığı/GSYH oranı %3'ü, cari açık/GSYH oranı da genel olarak %5'i aşmamıştır. Cari açık ve bütçe açıkları/GSYH oranları Maastricht kriterlerine uymaktadır. Bu demektir ki, ikiz açıklar için sürdürülebilir bir durum söz konusudur (Bkz. Ek 5).

Türkiye ekonomisinde ikiz açıkların sürdürülebilirliğinin yanı sıra bütçe ve cari açık arasındaki ilişki de önemlidir. Durumu Şekil 15. üzerinden takip edebiliriz.

Şekil 15. Türkiye Ekonomisi Bütçe Açığı, Cari Açık ve GSYH

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 02.10.2018).

Türkiye Ekonomisinde cari açık ile bütçe açığı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Cari açık arttığında bütçe açıkları azalmaktadır. Bu durum 2005-2008 yılları için Şekil 15'de açık bir şekilde görülmektedir. 2009 krizinde cari açığın azalması ile bütçe açıklarının arttığı, sonraki yıllarda cari açığın artması ile bütçe açıklarının tekrar azaldığı görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında en önemli etken, Türkiye'nin dolaylı vergilere dayanan vergi sistemidir. 1999-2001 yıllarında yaşanan krizlerin sonrasında ithal mallarına konulan özel tüketim vb. vergilerle bütçe dengesi için kaynak sağlanmıştır. İthalata getirilen vergiler ile ithalat arttıkça vergi gelirleri de artmaktadır. Artan ithalat nedeniyle cari denge bozulmaktadır (Uçal ve Bölükbaş, 2013: 43). İthalatın azalması nedeniyle cari denge

iyileşmektedir. İthalatın azaldığı yıllarda düşük vergi elde edilmesinden dolayı ise bütçe açıkları artmaktadır. İthalat düştüğü için cari açık azalmaktadır.

Tablo 10. Türkiye Ekonomisinde Vergilerin Dağılımı

Yıllar	Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler	Vergi Gelirleri Toplamı	Vergi Gelirleri	
				Dolaylı Vergiler	Dolaysız Vergiler
2004	62.080,1	27.996,7	90.076,9	68,9	31,1
2005	74.256,4	32.672,8	106.929,2	69,4	30,6
2006	94.222,4	43.257,9	137.480,3	68,5	31,5
2007	100.991,5	51.843,6	152.835,1	66,1	33,9
2008	109.085,9	59.023,1	168.109,0	64,9	35,1
2009	111.307,8	61.132,7	172.440,4	64,5	35,5
2010	143.994,7	66.565,7	210.560,4	68,4	31,6
2011	171.752,3	82.056,9	253.809,2	67,7	32,3
2012	186.231,4	92.519,7	278.751,1	66,8	33,2

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verilerinden alınmıştır (Erişim: 09.10.2018).

Tablo 10’da toplam vergi gelirleri içerisinde dolaylı vergi oranının dolaysız vergilerinkine göre neredeyse 2 kat daha fazla olduğunu göstermektedir. Dolaylı vergiler aracılığı ile devlet ekonomiyeye müdahalelerde bulunabilmektedir. Dolaylı vergi oranları artırıp-azaltılarak toplam talep üzerinden ekonomik denge sağlanmaktadır.

Bu aşamada, Türkiye ekonomisi açısından bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiye yönelik bazı çalışmalardan söz etmek gerekmektedir. Ay ve Karaçor vd. (2004), Türkiye ekonomisinde bütçe açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi 1992-2003 yılları için Granger nedensellik testi ile incelemiş ve o dönemde Geleneksel Keynesyen görüşün geçerli olduğu sonucuna varmıştır. Yani bütçe açıklarından cari işlemler açığına doğru bir nedensellik söz konusudur.

Bilman (2004), 1960-2001 döneminde Türkiye ekonomisinde bütçe açıklarından dış ticaret açıklarına, 1960-1980 döneminde dış ticaret açıklarından bütçe açıklarına ve 1981-2002 döneminde de bütçe açıklarından dış ticaret açıklarına doğru pozitif bir etkileşim olduğunu tespit etmiştir.

Sever ve Demir (2007), 1987-2006 dönemi için yaptığı çalışmada; ikiz açıklar arasındaki ilişkinin yönünün bütçe açıklarından cari açıklara doğru olduğu sonucuna ulaşmıştır.

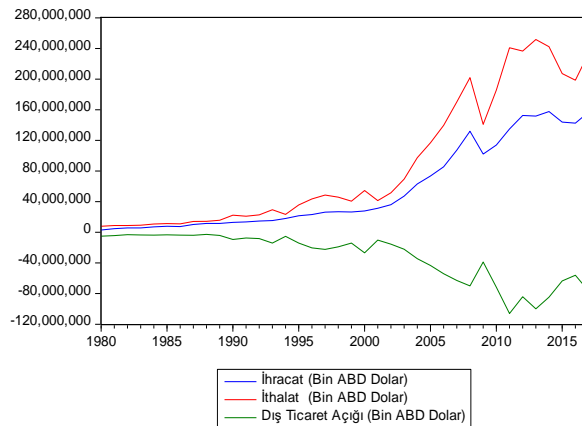
Özsoy (2011), 1987-2009 yılları için Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları ile cari açık arasında elle tutulur bir ilişki bulamamıştır.

4.3. Türkiye’de İkiz Açıklar Ve İktisadi Büyüme

Türkiye Ekonomisi, 1980 sonrasında günümüze kadar ikiz açıklarla birlikte büyüme kaydetmiştir. Ekonominin 1980-1999 yılları arasında bütçe açığı, 2001 yılı ve sonrasında cari açık üzerine kurulu olduğu görülmektedir. Ayrıca, 2001 yılı ile birlikte kamu öncülüğündeki bir ekonomiden özel sektörün öncü olduğu bir ekonomiye geçilmiştir (Eğilmez, 2016).

Daha önce de değinildiği gibi, 24 Ocak 1980 tarihinde piyasa ekonomisine geçiş yapan Türkiye Ekonomisi, bu tarihten sonra ikiz açıklarla büyüme sağlayan bir yapıya bürünmüştür. 24 Ocak kararları Türkiye Ekonomisinin büyüme stratejisini değiştirmiştir. Piyasa ekonomisine geçilmesi ile ithal ikameci politika terk edilerek ihracata dayalı büyüme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Bu sayede, ekonominin dışa açılarak dünya ekonomisi ile bütünleşmesi ve döviz ihtiyacının karşılanması amaçlanmıştır.

Dış rekabette avantaj sağlamak amacıyla 1980 yılında devalüasyona gidilmiş ve Türk Lirasının değeri %48.6 oranında düşürülmüştür. Aynı zamanda ihracat gelirlerine vergi muafiyeti getirilmiş ve ihracatta vergi iadesi uygulanmıştır. İhracata yönelik teşvikler artmıştır (Karabıyık ve Uçar, 2010: 43). Ayrıca, ücret artışları enflasyon oranlarının altında tutularak maliyet açısından avantaj sağlanmaya çalışılmıştır. Bu uygulamalarla birlikte 1980 yılında 2.910.122 bin ABD Doları olarak gerçekleşen ihracat 1981 yılında %61,6’lık bir artışla 4.702.934 Bin ABD Dolarına yükselmiştir. İthalat 7.909.364 Bin ABD Dolarından, 8.933.374 Bin ABD Dolarına yükselmesine rağmen ihracatın daha hızlı artması sonucunda dış ticaret dengesi -4.999.242 Bin ABD Doları olmuştur. Cari işlemler dengesi ise -952 milyon dolara gerilemiş, sonrasında tekrar artmıştır.

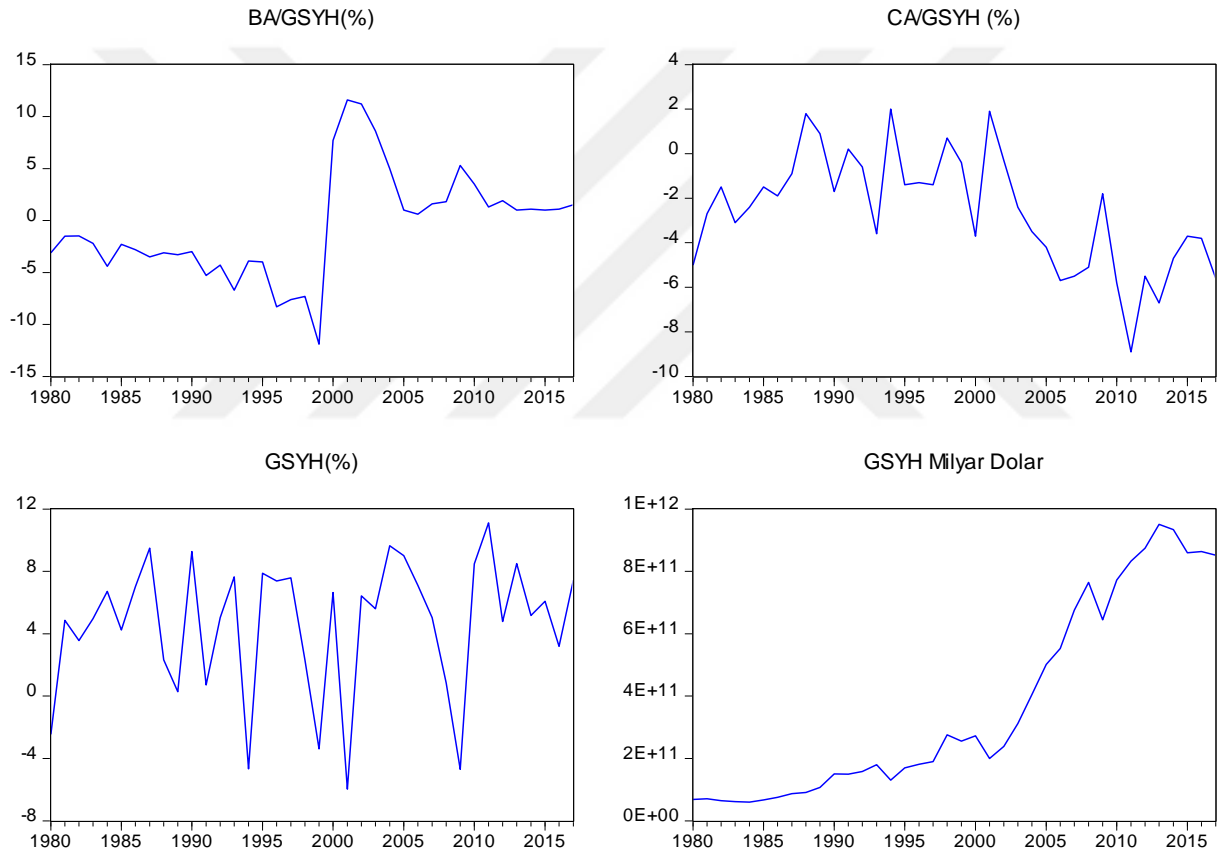

Şekil 16. 1980 ve Sonrası Türkiye Ekonomisi Dış Ticaret Göstergeleri

Kaynak: TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 15-16.10.2018).

24 Ocak Kararları ile sıkı para ve maliye politikaları uygulamaya konulmuştur. Kamu harcamaları azaltılırken kamu gelirleri artırılmıştır. Sıkı maliye politikaları ve ekonomik serbestleşme sonrasında enflasyon oranlarında gerileme olmuştur. 1980 yılında %104 olan enflasyon oranı 1982-83 yıllarında sırasıyla %37 ve %27 oranlarına kadar gerilmiştir (Köse, 2016: 64). Bu dönemde işsizlik oranları %7,2 - %7,4 arasında seyretmiştir.

Bütçe açığı ve cari açık ile enflasyondaki bu gerilemeler büyüme oranlarına olumlu yansımıştır. İkiz açıklara rağmen 1980 yılında % -2,4 olan büyüme oranı, 1981 ve 1982 yıllarında sırasıyla %4,9 ve %3,6 olmuştur. 1980 yılının ilk dönemlerinde GSYH hafif dalgalı bir seyir göstermiştir.

Şekil 17. 1980 Yılı Sonrası Türkiye Ekonomisi Görünümü

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü-TÜİK-

www.worldbank verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 17.10.2018).

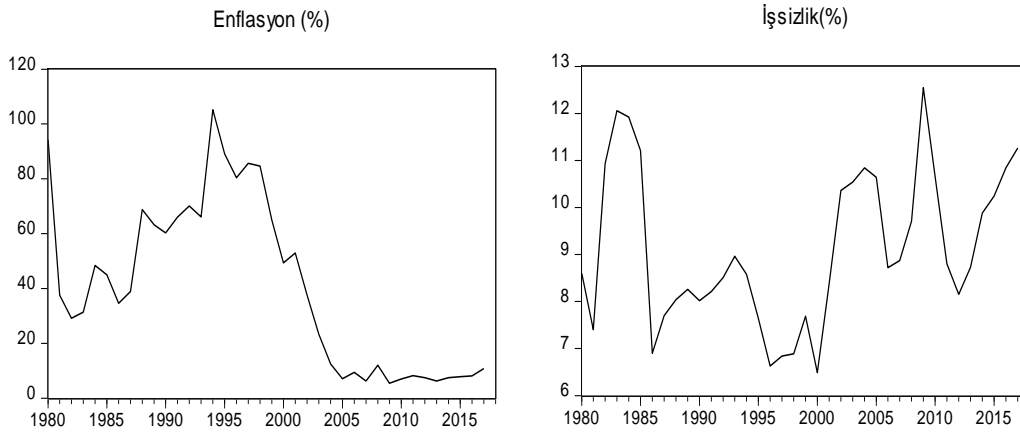
Ancak, ikiz açıklardaki bu gerileme uzun sürmemiştir. 1983 yılı sonrasında bütçe açığı ve cari açık tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu yükselişin nedenlerinin başında borç faiz ödemelerindeki artış gelmektedir. Hem kamu harcamalarının finansmanını sağlamak hem de

enflasyonu baskı altına almak amacıyla iç borçlanmaya ağırlık verilmiştir (Çöğür, 2012: 97). Hatta kamu harcamalarının finansmanında da dış borçlanmaya başvurulmaya başlanmıştır. Ayrıca ihracata yönelik büyüme stratejisi ile ihracata yönelik sektörlerin gelişmesi teşvik edilmiştir. İhracata yönelik sanayileşme sermaye ve ara malı ithalatına bağlılığı beraberinde getirmiştir. Neticede, ihracatla birlikte ithalat da artmaya başlamıştır. Artan ithalatın finansmanında ihracat gelirlerinin yetersiz kalması ile dış borçlanmaya gidilmiştir (Şahin, 2016). İç ve dış borçların artması, bütçe ve cari açıkların yükselmesine neden olmuştur.

1986 yılında bütçe dengesi bir önceki yıla göre yaklaşık 2 kat artarak -1.214.370 TL'ye, 1987 yılında -2.381.696 TL'ye ve 1989 yılında da -7.502.599 TL'ye ulaşmıştır. Cari denge dalgalı bir şekilde açık vermeye devam etmiş; 1988 ve 1989 yıllarında ise art arda fazla verilmiştir.

İkiz açıklardaki artışa rağmen, 1985 yılı ve sonrasında GSYH yükselme eğilimine girmiştir. GSYH'deki artışın en önemli nedeni, ikiz açıklar içinde büyük payı bulunan bütçe açıklarıdır. 1987 yılında büyüme oranı %9,5 olmuş, 1982 yılında 64.55 milyar ABD Doları olan GSYH, 1989 yılına gelindiğinde 106.123 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır.

1986 yılı sonrasında ikiz açıklar, işsizlik, enflasyon ve borçlanma oranları sürekli artmış, ekonomik büyümede de istikrar bozulmuştur (Karabıyık ve Uçar, 2010: 44). 1986-1987 döneminde petrol fiyatlarındaki azalma ve 32 Sayılı Kanun ile döviz kurunda yaşanan artış nedeniyle enflasyon yavaşlayarak da olsa artmaya devam etmiştir. Enflasyon ve faiz oranları ile döviz kurundaki artışlar ücretleri de etkilemiştir. İhracatı teşvik etmek için döviz kuru ve ücretler devamlı düşük tutularak maliyetlerin düşürülmesi amaçlanmıştır. 1989 yılı ve sonrasında ücretler yükselmeye başlamış ve Türk Lirası tekrar değer kazanmaya başlamıştır (Taymaz ve Suiçmez, 2005: 7).

Şekil 18. Türkiye Ekonomisi'nde 1980 Sonrası Enflasyon ve İşsizlik Oranları

Kaynak: www.worldbank verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 17.03.2019).

GSYH'nin 106.123 milyon dolara yükseldiği 1989 yılında enflasyon oranı %75,40 ve işsizlik oranı da %8,6 olduğunda, büyüme oranı %0,3 ve kişi başına büyüme oranı -%1,9 oranına gerilemiştir. Aynı yıl cari fazla verilmesine rağmen bütçe açıkları artmaya devam etmiştir.

Ekonomideki bu olumsuz durumu düzeltmeye yönelik olarak 1989 yılında ekonomide finansal serbestliğe gidilmiştir (Tüğen ve Güngör, 2013: 23). Finansal serbestleşme kararı, Türkiye ekonomisinde ithalatın finansmanında dış borçların payının artmasına yol açarak toplam ithalat içerisinde ara malı ve hammadde ithalatı payının %75 düzeyine kadar yükselmesine yol açmıştır. Bu durum, Türkiye ekonomisinin ithalata dayalı büyüme sağladığı görüşünün kabul görmesine neden olmuştur (İspir vd., 2009: 62) Bunun yanı sıra, finansal serbestleşme kararı sonucu yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için faiz oranları artırılmıştır. Yüksek faiz, borç faiz ödemeleri üzerinden kamu harcamalarının GSYH içerisindeki payında artış meydana getirmiştir. Artan bütçe açıkları 1990'lı yıllarda yapısal bir sorun haline gelmiştir (Kanca, 2011: 82).

Türkiye ekonomisi 1980-1990 yılları arasında ortalama %5.3 oranında büyüme kaydetmiştir. Dışa açılma ile ihracata yönelik teşvikler, sermaye birikiminin yanında iç ve dış talep genişlemesi büyüme oranındaki artışta etkili olmuştur (Ay ve Karaçor, 2007: 70). GSYH'deki büyüme 1990 yılında da devam etmiş, bu yılda ekonomi %9,5 oranında büyümüştür. 1990 yılında GSYH 1989 yılına göre neredeyse %50 oranında artış gerçekleştirerek 106.123 milyar ABD Dolarından 150.676 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. 1991 yılında büyüme oranının % 0.7 oranına düşmesine rağmen GSYH seviyesinde yüksek bir düşüş yaşanmamıştır. 1993 yılında büyüme oranı % 7'ye, GSYH ise 177.332 milyar ABD Dolarına ulaşmıştır. Bu dönemde bütçe dengesi sırasıyla 1991 yılında -32.862.982, 1993 yılında da -3.256.287 TL açık vermiştir.

90'lı yıllarda komşu ülkelerdeki savaş nedeniyle oluşan belirsizlik dış ticarete yansımıştır. 1990 yılında ihracat 12.959.288 bin ABD Dolar iken 1993 yılında 15.34.067 bin ABD Dolarına yükselebilmıştır. İthalat ise 1990 yılına büyük artışla 22.032.126 bin ABD Dolarına, 1993 yılında ise 29.428,370 bin ABD Dolarına ulaşmıştır. 1990 yılında -9.342,838 olan dış ticaret dengesi 1993 yılında -14.083,303 bin ABD Dolarına yükselmiştir. 1990 yılında -2.625 bin ABD Dolar açık veren cari işlemler dengesi 1993 yılında -6.433 bin ABD Dolar açık vermiştir.

1989-1994 döneminde Türkiye ekonomisi ortalama %3.2 oranında büyüme sağlamış, aynı dönemde işsizlik oranı ortalama %8.4 oranında gerçekleşmiştir. 1989 yılındaki finansal serbestleşme sonrasında beklenen yabancı sermaye girişinin yaşanmaması sebebiyle 1990'lı

yıllarda büyüme hızında sıklıkla yükseliş ve düşüşler meydana gelmiştir. Yabancı sermayenin iç ve dış konjonktürden etkilenmesi, yaşanan düşüşü önemli ölçüde etkilemiştir (Apaydın ve Açıkalm, 2015: 201).

Yükselen ikiz açıklar karşısında ekonomi 1994 yılına kadar dayanabilmiş; yaşanan finansman sıkıntısı, üç haneli rakamlara ulaşan enflasyon ve negatif ekonomik büyüme oranları ekonomiyi krize sürüklemiştir. 1993 yılında 180.169 milyar ABD Doları olan GSYH 1994 yılında 131.636 milyar ABD Dolarına gerilemiştir.

1980 krizinde olduğu gibi, 1994 yılı ekonomik krizinde de sıkı maliye politikaları ile bütçe açığı, devalüasyona başvurularak da dış ticaret üzerinden cari açık sorunları çözülmeye çalışılmıştır. Ancak, uygulanan politikalara rağmen, bütçe açıkları artmaya devam etmiştir. Devalüasyonun olumlu etkisiyle ihracatta artış olsa da, ithalatın yüksek seviyelerde olması sebebiyle dış ticaret açıkları devam etmiştir. Dış ticaret hacmi artmış, cari işlemler dengesi ise bütçe açıkları kadar yüksek olmasa da açık vermeye devam etmiştir. Kriz sonrası ekonomi ikiz açıklara rağmen büyümeye devam etmiş, uygulanan politikalar sonucu enflasyon ve işsizlikte gerileme yaşanırken, %7 civarında ekonomik büyüme oranlarına ulaşılmıştır.

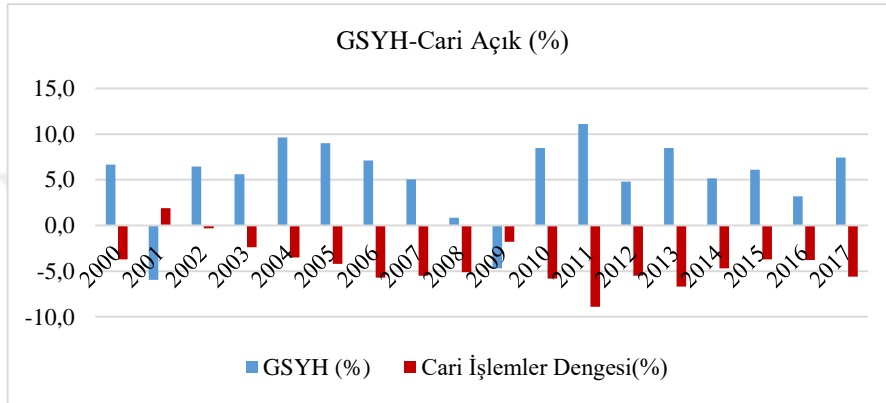
1998 yılı Asya Krizi Türkiye Ekonomisini de etkilemiştir. Enflasyon tekrar üç haneli rakamlara ulaşmış, büyüme oranı negatif olmuştur. 1998 yılında -3.803.376.486 milyar TL olan bütçe açığı 1999 yılında yaşanan depremin de etkisi ile -9.151.619,793 milyar TL'ye yükselerek rekor bir seviyeye ulaşmıştır.

1980 yılında Türkiye ekonomisinin dışa açılması ile ihracat yeni yatırımlar yerine yapay teşviklerle desteklenmeye başlanmıştır. Ekonomiye spekülasyon sermaye girişinin yoğun olduğu zamanlarda yapay bir büyüme sağlanmış, sermaye çıkışı zamanlarında ise ciddi ekonomik krizler ortaya çıkmıştır (Doğan, 2014: 54). 1990 yılı ve sonrasında dışa bağımlı, yapay ve istikrarsız büyüme dönemi sona ermiştir (Apaydın ve Açıkalm, 2015: 205).

2001 Krizi sonrasında uygulamaya konulan “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*,” bütçe ve cari açıkları azaltmayı, işsizlik ve enflasyon oranlarını düşürerek sürdürülebilir gelişme ortamını sağlamayı amaçlamıştır. 2001’de 196.739 Milyar ABD Dolarına gerileyen GSYH, Programla uygulamaya konulan sıkı maliye politikaları sonucunda bütçe açığı ve cari açık büyük oranda azalmış, GSYH tekrar yükselmeye başlamıştır. Bütçe açığı baskı altında tutulurken cari işlemler dengesi yüksek açık vermeye devam etmiştir. Cari açık verilerek ekonomi büyütülmeye çalışılmıştır. Ekonomi 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %9,6 ve %9,0 oranında büyüme kaydetmiştir. Cari işlemler dengesi 2006 yılında -31.168 Milyon ABD Dolar açık vermiştir. Baskı altına alınan bütçe açıkları ise 2006 yılı sonrasında tekrar yükselmeye başlamıştır.

2001 yılında %49,34 oranlarına yükselen enflasyon, 2007 yılında %6,22 oranına kadar gerilemiştir. İşsizlik oranları ise %8-%10 aralığında seyretmiştir. Enflasyonda gerileme yaşansa da, kaydedilen yüksek büyüme oranlarına rağmen işsizlik oranları geçen tüm dönemlerdeki oranında kalmıştır.

2008-2009 döneminde yaşanan kriz ekonomiyi etkilemiş, büyüme oranı negatif olurken işsizlik %12,55 oranına yükselmiştir. Cari işlemler açığı bir önceki yıla göre %67 oranında düşerek -13.854 milyon ABD Dolar olmuş, GSYH 616.703 Milyar ABD Dolarına gerilemiştir.

Şekil 19. 2000 Yılı ve Sonrası Cari İşlemler Dengesi ve GSYH

Kaynak: www.worldbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 17.03.2019).

2008 Krizinin hemen sonrası olan 2010 ve 2011 yıllarında sırasıyla %8,5 ve %11,1 oranında büyüme kaydedilmiştir. Cari işlemler dengesi 2011 yılında -74.402 Milyon ABD Doları olarak gerçekleşerek rekor düzeye çıkmıştır. Bütçe açığı ise 17.783 Milyar Lira olmuştur. GSYH 731.608 Milyar ABD Dolarına ulaşırken, kişi başına GSYH büyümesi 2000’li yılların başında olduğu gibi GSYH büyümesinin gerisinde kalmıştır.

2000 yılından itibaren ikiz açıklardan cari açık daha fazla açık vererek 2011 yılı itibari ile ekonomi üzerindeki baskıyı giderek arttırmıştır. 2011 sonrasında cari işlemler açığının düşürülmesi öngörülmüş ve 2012 yılında bu açık -47.963 Milyon ABD Dolarına gerilemiştir. 2012 ve sonraki yıllarda cari açığın düşmesi ile büyüme oranı %6 seviyelerine kadar düşmüştür. Bu durum, cari açık ile büyüme arasında bir ilişki olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 19.)

Türkiye ekonomisinde 2000 yılı sonrasında yüksek büyüme rakamları elde edilmiştir. Şekil 19’da görüldüğü gibi, cari açığın yüksek olduğu yıllarda yüksek büyüme oranları elde edilmiştir. Cari açık ile büyüme arasındaki bu ilişki, Türkiye ekonomisinin ihracata dayalı olarak büyümesinden kaynaklanmaktadır. Toplam ithalat içinde ara malı ithalatının payının

yüksek olması ithal girdi talebinin yüksek olmasından dolayıdır. Daha fazla ihracat yapabilmek için daha fazla ara malı ithalatına ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu durumda ekonomik büyümenin ithalata bağlı olduğu söylenebilir (Teletar ve Terzi, 2009: 121). Türkiye gibi gelişmekte olan bazı ülke ekonomilerinin benzer bir yapı arz ettikleri görülmektedir.

Türkiye Ekonomisine benzer şekilde ikiz açıkla yüksek büyüme sağlayan ülkelere bakıldığında bunlarda büyümenin dalgalı bir seyir izlediği gözlenmektedir. Tablo 11’de görüldüğü gibi, mesela Brezilya’daki işsizlik ve enflasyon Türkiye ekonomisine benzer oranlarda iken, Güney Afrika’da işsizlik %20’nin üzerindeki oranlarda seyretmiştir. Hindistan’da ise işsizlik ve enflasyon daha düşüktür. Bunun nedeni, Hindistan’ın kalifiye ucuz emeğe sahip olması nedeniyle burada çok uluslu şirketlerin faaliyet göstermesi olabilir. 2009 küresel krizinden sonra Türkiye ile benzer şekilde üç ekonominin de büyüme oranı gerilemiş, Brezilya ve Güney Afrika’da bu oran negatif olmuştur.

Tablo 11. İkiz Açıkla Büyüme Sağlayan Ülkelerde Büyüme, İşsizlik ve Enflasyon Oranları

Ülkeler	Yıllar	2000	2001	2006	2009	2010	2013	2017
Brezilya	Büyüme %	4,11	1,38	3,96	-0,13	7,54	3,01	0,98
	İşsizlik %	9,80	9,35	8,39	8,28	7,26	6,99	13,32
	Enflasyon %	5,89	8,23	6,78	7,31	8,41	7,50	3,79
Hindistan	Büyüme %	3,84	4,82	9,26	8,48	10,26	6,39	6,62
	İşsizlik %	4,32	4,33	4,24	3,75	3,54	3,46	3,52
	Enflasyon %	3,64	3,22	6,42	6,06	8,98	6,19	3,00
Güney Afrika	Büyüme %	4,15	2,74	5,60	-1,54	3,04	2,49	1,32
	İşsizlik %	23,27	25,37	22,62	23,54	24,69	24,57	27,33
	Enflasyon %	8,84	7,60	6,26	7,50	6,35	6,16	5,54

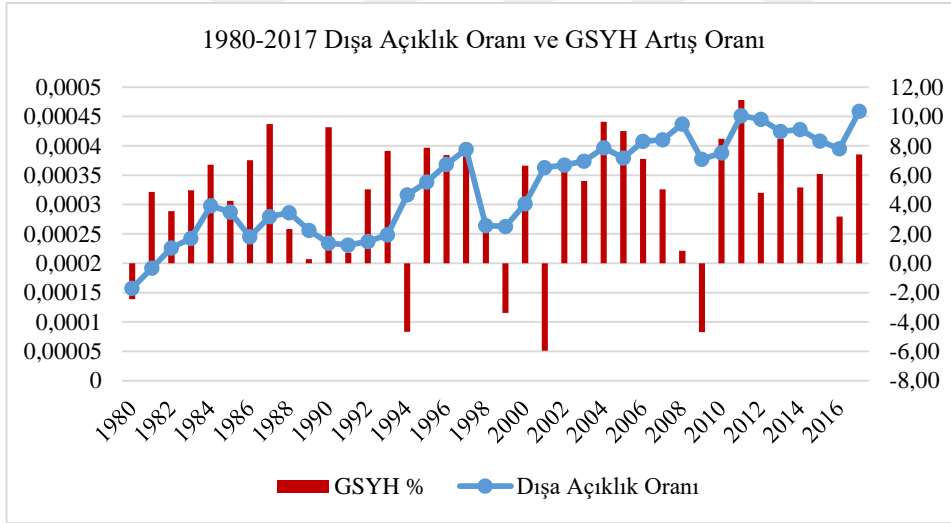
Kaynak: www.worldbank.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 01.11.2018).

Son zamanlarda ülkeler dalgalı ve istikrarsız bir büyüme yerine makroekonomik sorunlarını (enflasyon, döviz kuru vb.) asgari düzeyde tutan sürdürülebilir büyüme sağlamaya çalışmaktadırlar. Türkiye ekonomisi uzun dönemde %4,5 - %5,5 aralığında büyüme oranı sağlamaktadır. Bu aralık, Türkiye ekonomisinin sürdürülebilir büyüme oranı olarak kabul edilebilir. Bu aralığın üzerine çıktığında veya inildiğinde sorunlar yaşandığı gözlenmektedir (Beyazıd: 2004, 98). Bu oranın yukarısı zorlandığında ya kamu açıkları artmakta ya da ithalat artışıyla birlikte cari açık büyümektedir. Bu durumu ortaya çıkaran sebep, büyüme eşliğinin zorlanmasının kamu finansmanı ve dış finansman ihtiyacı oluşturmalarıdır (Yılmaz ve Karataş: 2009,70). Yeterli tasarruf ve sermaye miktarına sahip olmayan Türkiye, çoğunlukla yurtiçinden borçlanmaya ve dış kaynaklar bulmaya çalışmakta, bu yüzden iç borç/GSMH oranı ile cari açık/GSMH oranı büyümektedir.

Türkiye ekonomisi sürdürülebilir ikiz açık kriterlerini sağlamaktadır. Yine İkinci Bölümde değinildiği gibi, sürdürülebilir büyüme kriteri olan altı yıl boyunca en az %3,5 büyüme kriterini de sağlamaktadır. Bu yönüyle, Türkiye Ekonomisinin ikiz açıklarla sürdürülebilir büyüme sağlayan bir ekonomi olduğu söylenebilmektedir.(Bkz. Ek 5).

4.3.1. Ticari Dışa Açıklık Etkisi

İkiz açıklardan cari açık ve bunun finansmanı tartışması esasında dışa açıklık kavramı üzerinden de yürütülebilir. İhracat ve ithalat toplamının GSYH'ye oranı, *dışa açıklık oranı*⁷ olarak tanımlanır. Bu oran ülkenin dış ticaretinin ekonomideki önemini göstermektedir. Ekonominin ticari olarak dışa açılması beraberinde ithalat-ihracat hacminin genişlemesini ve döviz gelir ve giderlerinin artmasını sağlamaktadır. Böylece, GSYH içinde dış ticaretin payı artar (Kurt ve Berber: 2008, 58). Dış ticaret hacmi ile büyüme ilişkilidir. Ülke ekonomileri ticari dışa açıklıkla diğer ülke ekonomileri ile teknolojik gelişme ve etkin işgücü vb. konularda etkileşime girer, böylece verimliliğin artması yönünden ihracatın sürdürülebilirliği sağlanır (Yücel ve Yanar: 2005, 486).

Şekil 20. Türkiye Ekonomisinde Dışa Açıklık ve GSYH Artış Oranı Değişimi

Kaynak: www.worldbank ve TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 29.09.2018 - 06.10.2018).

Ticari dışa açıklık, Türkiye ekonomisinde 1980'li yıllardan itibaren dış ticarete korumacı politikanın terk edilmesi ve ihracata yönelik büyüme politikasına geçilmesi ile önem kazanmıştır. Böylece, ülkenin kalkınma ve büyümesi için gerekli olan dövizin ihracat aracılığı

⁷ Dışa açıklık oranı, aynı zamanda ithalatın/GSYH ve ihracat/GSYH olarak da tanımlanmaktadır. Tanım üzerinde fikir birliği bulunmasa da yangın olarak ihracat + ithalat/GSYH olarak tanımlanmaktadır.

ile elde edilebileceği anlaşılmıştır. Durumun farkına varılması ile ihracata yönelik teşvikler uygulamaya konularak ihracat desteklenmiştir. Uygulanan teşvikler kısa sürede ihracatta artış sağlamıştır. 1980, 1994 ve 2001 krizleri sonrasında devalüasyona gidilerek ihracatı artırma yolu seçilmiş ve uluslararası rekabet gücü artırılmıştır (İlter ve Burtan Doğan, 2018: 92).

Türkiye ekonomisinde ticari dışa açıklığın artması dış ticaret hacminin tabanının genişlemesine yol açarak büyüme oranlarında artışa sebep olmuştur (Sağlam Çeliköz-Barutçu vd., 2017: 105). Utkulu ve Kahyaoğlu (2005), Yapraklı (2007: 82), Türedi ve Berber (2010: 312) ve Kader (2013: 87), Türkiye ekonomisi için yaptıkları araştırmalarda ticari dışa açıklığın büyüme üzerinde olumlu etkisinin bulunduğu sonucunu elde etmişlerdir.

Bununla birlikte, Türkiye ekonomisi açısından ticari dışa açıklık ekonominin dış ticaret açığı vermesine yol açmaktadır. Ekonomide tüketimin üretimden daha fazla artması bu durumun en önemli nedenidir. Bu yönü ile ticari dışa açıklık Türkiye ekonomisi açısından olumsuz bir etkisinin de olduğu söylenebilmektedir (Sağlam Çeliköz vd., 2017, 106).

Türkiye ekonomisi ham madde ve ara malı ihtiyacı yönünden dışa bağımlı olan ihracat mallarını üretmektedir. Bu yüzden Türkiye ekonomisinde dışa açıklık derecesi arttıkça dış ticaret ve cari açık artmaktadır. Eğer ekonominin ithalata olan bağımlılığının azaltılması söz konusu olursa bu durum ortadan kalkabilir (Şentürk: 2014, 81).

4.3.2. Finansal Dışa Açıklık Etkisi

Finansal dışa açıklık,⁸ kısa ve uzun vadeli yabancı sermaye yatırımlarının toplamının GSYH'ye oranıdır. Ülke ekonomisinin finansal açıdan dışa açık hale gelmesi finansman bulma açısından ve dış ticaretteki döviz ihtiyacının karşılanması açısından ülkeye kolaylık sağlamaktadır (Saçık: 2008).

Türkiye ekonomisi 1980 yılı itibarıyla başladığı dışa açılmasını 1989 yılında finansal serbestleşme ile devam ettirmiş ve 1990 yılında TL tamamen konvertibl hale gelmiştir. Ülkeye giren yabancı sermaye yüksek kamu açıklarının finansmanı için kullanılmış, beraberinde sermaye girişine dayalı borçlanmaya başvurulmuştur (Kader: 2013, 48). Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ülke ekonomisini krizlere açık hale getirmiştir. 1990 sonrası yaşanan küresel krizler sonucunda sermaye girişinde yaşanan ani durmalar Türkiye Ekonomisini krizlere sürüklemiştir (Utkulu ve Kahyaoğlu: 2005, 1).

Türkiye Ekonomisi açısından, yabancı sermaye, ekonomiyi şok ve krizler karşısında makroekonomik açıdan çıkmaza sürüklemekte ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir

⁸ Finansal dışa açıklığın ölçüm yöntemi olarak, brüt sermaye giriş ve çıkışlarının GSYH'ye oranı, cari işlemler dengesinin GSYH'ye oranı vb. ölçüm yöntemleri de kullanılmaktadır.

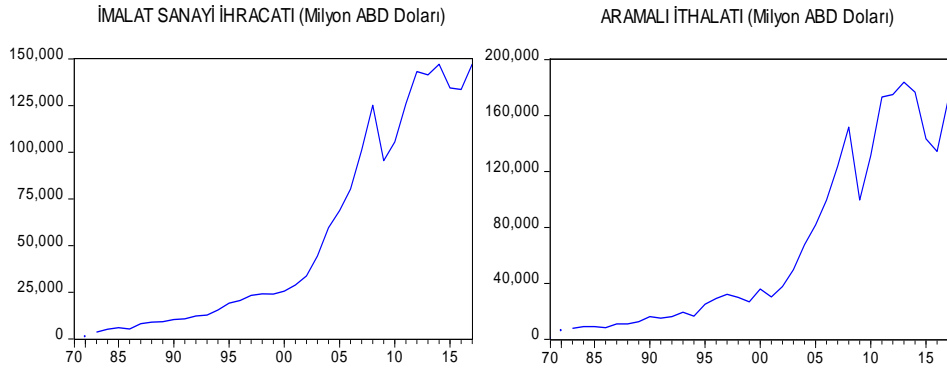
(Yapraklı: 2013, 82). Utkulu ve Kahyaoğlu'nun Türkiye ekonomisine yönelik yaptıkları çalışma sonucunda finansal dışa açıklık ile büyüme arasında asimetrik bir ilişki olduğu sonucuna varmışlardır. Finansal açıklığın, büyümeyi negatif olarak etkilediği, aynı zamanda ticari açıklıkla elde ettiği kazancı finansal açıklıkla kaybettiği sonucuna varmışlardır.

4.3.3. Makro Ekonomik Politikaların Etkileri

Burada, Türkiye ekonomisinde özellikle 1980'den sonra uygulanan çeşitli iktisat politikalarının büyüme ve kalkınma üzerindeki etkileri incelenecektir. Önceki başlıklarda da bahsettiğimiz gibi, 1974 petrol krizi sonucu birçok ülke gibi Türkiye de ödemeler dengesi sorunuyla karşılaşmış, yatırım ve ara malı ithalatı sorunundan eklenmiştir. Bu sorunlara daha fazla dayanamayan Türkiye Ekonomisi 1970'lerin sonunda krize girmiştir. Hükümet krizden çıkış için 1980 yılında "24 Ocak Kararlarını" almış ve uygulamıştır (Taş: 2013, 76).

İhracata Dayalı Büyüme 24 Ocak 1980 Kararları ile ekonomide serbestleşmeye gidilmiş, dış ticaret üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmıştır. "*İhracata Dayalı Büyüme Modeli*" uygulamaya geçirilerek, "*İthal İkameci Politika Modeli*" terk edilmiştir. Yine bu kararlar kapsamında ihracata yönelik teşvikler artırılmış, ithalat kısıtlamaları kaldırılmıştır. Türkiye ekonomisi dışa açık hale gelmiştir. Ancak Türkiye ekonomisinin piyasa ekonomisine hazır, güçlü bir yapıya sahip olmaması, AR-GE ve eğitime yönelik yeterince teşvikte bulunulamaması, beklenen etkiyi sınırlamıştır (Ay ve Koçar: 2007, 71).

24 Ocak Kararları ile iç talebin ihtiyaç halinde yerli üretim yerine ithalatla karşılanmasına izin verilmiştir. Böylece rekabet gücünün artması amaçlanmıştır. Ancak, bu amacın dış ticaret ve yerli üretimi olumsuz etkileyebileceği önemsenmemiştir (Boya, 2013: 30). Ekonomi, ürettiğinden daha fazlasını tüketmeye başlamıştır. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinde sermaye yoğun malların üretiminin gelişmemesi, tekstil, hazır giyim vb. emek yoğun mal ihracatında bulunulması dış ticaret haddini olumsuz yönde etkilemiştir. İlerleyen yıllarda ülke ihracatı tekstil vb. emek yoğun ürünlerden otomotiv ve beyaz eşya gibi sermaye yoğun ürünlere kaymıştır. Sermaye yoğun malların üretiminde kullanılan ara malı ve girdiler ithal edilmiştir. Ara malı ve sermaye ithalatının artması ekonomiyi dışa bağımlı hale getirmiştir (Gerni ve Emsen vd., 2006: 17). İhracatın ithalata bağlı olması dış ticaret dengesi dolayısıyla cari işlemler dengesinin bozulmasına yol açmaktadır.

Şekil 21. 1980-2017 Yılları Arası İmalat Sanayii İhracatı ile Aramalı İthalatı

Kaynak: TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 17.05.2019).

Şekil 21, imalat sanayii ihracatı ile ara malı ithalatını göstermektedir. 1980 yılında 6.158 milyon ABD Doları olan aramalı ithalatı 1990 yılında 16.154 milyon, 2008 yılında 151.747 milyon ABD Dolarına yükselmiştir. Benzer şekilde imalat sanayiinin toplam ihracat içerisindeki payı 1980 yılında %36 oranındaki iken bu oran 2000 yılı ve sonrasında %95'lere kadar yükselmiştir. Özellikle 2000 yılı sonrası büyüme rakamlarına bakıldığında, *cari açığın yüksek olduğu yılların GSYH'nin yüksek olduğu yıllar olduğu* görülmektedir (Bkz: Şekil 19.). Bu durumda imalat sanayiinin ithalata bağımlı olduğu ve bunun ekonomik büyümeyi etkilediği söylenebilir.

24 Ocak Kararları ile uygulanmaya başlayan bir diğer politika finansal serbestlik politikasıdır. Ancak ekonominin finansal alt yapı bakımından yeterli olmaması nedeniyle bu politika bazı sorunlara yol açmıştır.

Borçlanma Politikası 24 Ocak kararları ile aynı zamanda finansal serbestleşme politikası uygulanmaya başlanmıştır. Ancak ekonominin alt yapı olarak hazır olmaması ülkeyi krizlere açık hale getirmiştir. 1980 yılında kredi faiz oranları serbest bırakılmış, hemen arkasından bankalar aralarında kredi faiz oranlarının artması konusunda anlaşma yapmışlardır. Faiz oranlarının enflasyonun altında seyretmesi bankalardaki mevduatın azalması ile fon temininde zorlukla karşılaşan bireyler bankerlere başvurmuştur. Bankerlik, ilk yatırım yapanın faiz ve anaparasının kendinden sonraki yatırımcının parasıyla ödenmesine dayanan bir sistem olup, borcun borçla ödenmesi söz konusudur (Soydemir, 1998: 14-15). Bankerlerin %60 oranında faiz vermesi ile tasarruflar bankalardan bankerlere kaymıştır. 1982 yılında bankerlik sistemine para girişinin azalması ile birlikte ekonomide banker krizi ortaya çıkmıştır. Bankerlerin batması ile 250 bine yakın tasarruf sahibi mağdur olmuştur. 1983 yılında çıkarılan *Bankerzdelere Kanunu* ile 1 yıl içerisinde mağdurlara 200 bin TL ödenmesine karar verilmiştir. Mağduriyet devlet bütçesinden karşılanmıştır. Gerekli yapısal düzenlemelerin yapılmaması ve

mali risklerin belirlenmemesi nedeniyle finansal serbestliğe geçen birçok ülkede benzer krizler yaşanmaktadır (Kahraman Akdoğdu, 2012: 194-195)

Buna ek olarak finansal serbestleşme ve yüksek faiz oranlarının uyardığı spekülasyon yabancı sermaye, artan bütçe açıklarının kapatılmasında kullanılmıştır. Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinde yaşanan artış yurtiçi faiz hadlerinin yüksek çıkmasına yol açarken, kurun değerli tutulması dış borç kullanımını artırmıştır (Kara, 2001: 107). Ekonominin artan finansman ihtiyacının karşılanması amacıyla 1989 yılında 32 Sayılı Kararla sermaye hareketliliği tam serbest olmuş ve Türk Lirası konvertibl hale getirilmiştir. Kararın sonucu olarak ülkeye büyük miktarda sermaye girişi sağlanmış ve döviz rezervleri artmıştır (Peker, 2011: 490).

Piyasaların gelişmemiş ve yetersiz olması ekonomiyi spekülasyon para hareketlerine açık hale getirmiştir. 1994 krizi başta olmak üzere 2001 ve sonrasındaki krizlerinin başlıca nedeni sıcak para hareketleri olmuştur. Sermayenin serbest hale gelmesi ve yurtdışından borçlanmanın ucuz hale gelmesi ile yurtdışı kaynakların kullanımı artmıştır. Ancak bu kaynaklar genellikle artan kamu ve cari açıkların finansmanında ve faiz ödemelerinde kullanılmış, bu nedenle ekonominin gelişmesine çok fazla katkıda bulunmamıştır.

Açıkların finansmanında kullanılan kaynaklar zamanla faiz ve enflasyon oranlarının artması üzerinde baskı oluşturmuştur. Tekrar borçlanıldığında ise daha yüksek faiz oranlarından borçlanılmak zorunda kalınmıştır. Ayrıca artan enflasyon vergi gelirlerinin reel değerinin aşınmasına yol açmıştır. 2000 yılı sonrası uygulanan sıkı para politikası sonucu kamu borçlanması kısılmış, bütçe açıkları düşürülmüştür (Demir, 2001: 14). 1990-1994 döneminde ekonomide artan borç ve faiz ödemeleri ve ülke ekonomisini terk eden sıcak para, 1994 krizinin yaşanmasında başlıca etkenlerden olmuştur. 1997 Asya, 1998 Rusya krizleri ve 1999 yılında yaşanan Marmara depremi ülke ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Ülke ekonomisinde yaşanan yüksek sermaye çıkışı sonrasında ülke 2001 krizi ile karşı karşıya kalmıştır (Doğan, 2014: 60-69). 2001 yılı sonrasında yürütülen yüksek faiz-düşük kur uygulaması, spekülasyon para akışı hareketlerinin devamlılığına yönelik olmuştur (Gümüş, 2008: 97).

Yürütülen politika sonucunda ülke ekonomisine dönen sıcak para ile hızlı bir büyüme sağlanmış ancak 2007 yılına gelindiğinde cari açık sürdürülemez boyutlara ulaşmıştır. 2008 Küresel kriz Türkiye ekonomisinde de etkili olmuş, ülkeyi terk eden sıcak para sonucu ekonomi 2009 yılında krize girmiştir. Sonuç olarak, ülkeye giren sıcak para bütçe ve cari açıkların finansmanında kullanılmış, ani para çıkışları karşısında ekonomiye finansman sıkıntısı yaşatmış ve ekonomik krizlerle karşı karşıya kalınmıştır. Ayrıca uygulanan yüksek faiz politikası kamu borçlarının faiz yükünü artırmıştır. Özetle, ekonominin 1980 yılı itibaren

serbestleşmesi, hem kamu hem de cari açıkların derinleşmesine ve kronikleşmesine yol açmıştır.

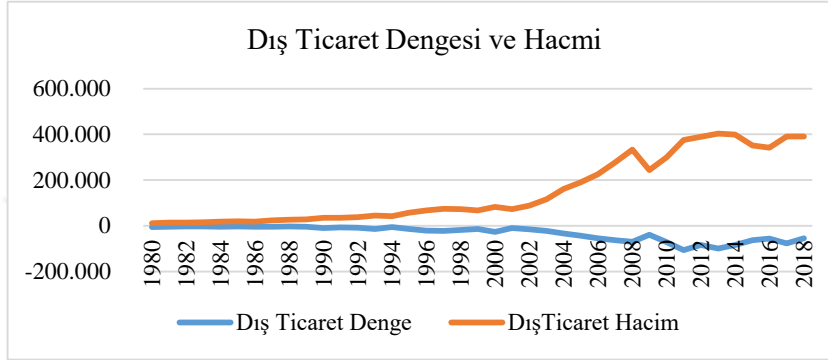
Sosyal Güvenlik Politikaları 1980 yılı ve sonrasında sosyal güvenlik sistemi uygulamaları ekonomi üzerinde etkili olmuştur. Türkiye ekonomisinde sosyal güvenlik sistemi, işveren ve çalışanlar tarafından ödenen primlerle finanse edilmektedir. Sosyal güvenlik sisteminin açık vermesi durumunda bu açık merkezi yönetim bütçesi tarafından gerçekleştirilen transferlerle finanse edilmektedir (Cural, 2016: 695). Bu durum bütçe açıkları üzerinde yük oluşturmaktadır. 1980 ve sonrasında uygulanan politikalarla emeklilik yaşı indirilmiş, hatta bazı dönemlerde yaş sınırı kaldırılarak belirlenen süre çalışanlara emeklilik hakkı tanınmıştır. Hızla artan emekli sayısı sosyal güvenlik harcamalarında artışa neden olmuştur (Güney, 2003: 248).

Ayrıca 1990 yılı öncesinde alınan prim gelirlerinin sosyal güvenlik sistemi dışında kullanılması ile sosyal güvenlik bütçe açığını artırmıştır. Artan bütçe açıkları KKBG'nin yükselmesinin başlıca nedenlerinden biri olmuştur. Borçlanma gereğinin yükselmesi ile yurtiçi ve yurtdışı borçlanmaya başvurulmuştur. Borçlanmanın artması aynı zamanda borç faiz ödemeleri sorununu ortaya çıkarmış, borçlanmanın artması ile yükselen faiz oranları ekonomik belirsizliklerin artmasına yol açmıştır. 1990 yılı ve sonrasında kamu bütçesinden sosyal güvenliğe yüksek miktarda kaynak aktarılmaya başlanmış, yapılan bu kaynak transferinin merkezi bütçe giderleri içerisindeki payı 2000 yılı ve sonrasında daha da büyümüştür. Böylece, ekonomide yaşanan dengesizlikler artmıştır. 2000 yılı sonrasında emeklilik yaşı tekrar yükseltilmiştir (Cural, 2016: 697-699).

Ayrıca geçmişte uygulanan erken emeklilik uygulamaları nedeniyle 2000 yılı ve sonrasında sosyal güvenlik sisteminde aktif/pasif oranı⁹ hızla düşmüş, 2000 yılında ortalama %2,04 olan oran 2014 yılında 1,94'e kadar gerilemiştir. Bu oran AB ve OECD ülkelerinde ortalama %6 seviyelerinde gerçekleşmektedir. 2000 yılı sonrasında devlet sosyal güvenlik primlerine muafiyet getirerek ya da primleri bizzat ödemek suretiyle işverenin yükünü azaltarak istihdamı artırmaya çalışmıştır. Ancak sosyal güvenlik sisteminin finansman açığı artarak devam etmiş, 2009 krizinde %3,4 oranında açık vermiş, bu açık GSYH'nin %53'ü ile finanse edilmiştir. Özetle, kronik hale gelen sosyal güvenlik açıklarının kamu bütçesi transferi ile karşılanması bütçe üzerinde yük oluşturmuştur (Arpa ve Kolçak, 2017: 660-669).

⁹ Aktif/Pasif Oranı: Çalışan sayısının emekli sayısı oranı, kabaca bir emekli başına kaç çalışanın düştüğünü gösteren orandır.

Gümrük Birliği Anlaşması Bütçe ve cari açıklar üzerinde etki yaratan bir diğer ekonomik adım da Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğine girmesi olmuştur. Türkiye ekonomisi 1996 yılında Avrupa Birliği (AB) ile “Gümrük Birliği Anlaşması” imzalamıştır. Anlaşma gereği Türkiye, AB ülkelerine karşı uygulamakta olduğu gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Aynı zamanda Damga Resmi, Rihtım Resmi vb. resim, harç ve fonları da yürürlükten kaldırmıştır (Bilici: 2012, 204).

Şekil 22. Türkiye’de 1980-2017 Yılları Arasında Dış Ticaret Dengesi ve Hacmi (Milyon ABD Doları)

Kaynak: TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 02.10.2018).

Serbestleşme ile birlikte ekonomi dışı açılmıştır. Şekil 22’de de görüldüğü gibi, dış ticaret hacmi arttıkça ekonominin dış ticaret dengesi bozulmuştur. Dış ticaret dengesi cari açık üzerinde etkili olduğundan cari açık ta bozulmaktadır.

1995 yılında AB ile Gümrük Birliğine girilmesinin ardından Türkiye’nin dış ticaret hacminde artış oluşmuştur. Şekil 22’de görüldüğü gibi, 1980 yılında yaklaşık 11 milyon dolar olan dış ticaret hacmi 1994’te yaşanan krizin etkilerine karşı alınan tedbirler ve imzalanan gümrük birliği anlaşması sonucu yaklaşık 67 milyon dolara ulaşmış ve artarak büyümeye devam etmiştir. 2010 yılında dış ticaret hacmi 299.427 milyon ABD doları, 2017’de yaklaşık 390.792 milyon ABD dolarına ulaşmıştır. Dış ticaret hacmi arttıkça dış ticaret dengesi açığı da artmış; cari açık ta yükselmiştir.

Bazı iktisatçılar, AB ile kurulan Gümrük Birliğinin Türkiye ekonomisi açısından olumsuzluklara neden olduğunu düşünmektedirler (Bilici: 2012, 118):

- AB’nin tek başına üçüncü ülkelerle imzalayacağı serbest ticaret anlaşmaları Türkiye aleyhine olsa da Türkiye buna uymak zorundadır. Yapılan anlaşma ile üçüncü ülke AB üzerinden Türkiye’ye gümrüksüz girebilmektedir. Ancak Türkiye söz konusu üçüncü ülkeye

ihracat yapmak istediğinde o ülke yüksek gümrük vergileri uygulayabilmektedir. Türkiye hem AB ülkeleri hem de AB ülkelerinin anlaşma yaptığı üçüncü ülkelere karşı gümrük vergisi kaybı yaşamaktadır.

- AB izin vermezse Türkiye kendi lehine olan serbest ticaret anlaşmaları (STA) imzalayamamaktadır. Örnek verilecek olursa Türkiye yüksek dış ticaret açığı verdiği ülkeler olan Çin ve Rusya ile STA yapamamaktadır. AB'nin ise bu ülkelerle anlaşma yapması Türkiye'nin dış ticaret açığının artmasına neden olmaktadır.

- Bunlara ek olarak, gümrük birliği anlaşması iş gücünün serbest dolaşmasına izin vermemekte, bu nedenle Türk işçisi AB ülkelerinde çalışmadığı için ücret gelirinden mahrum kalmaktadır. (Bilici: 2012, 120).

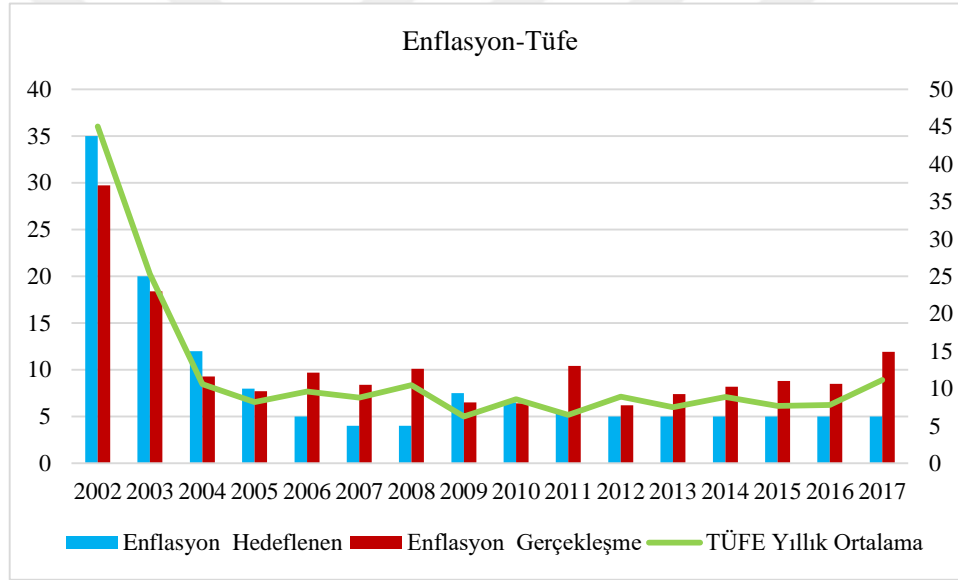
Türkiye, Gümrük Birliği anlaşma şartları gereğince kendi dış ticaretinde avantaj sağlayacak anlaşmalara imza atamamaktadır. Gümrük anlaşması nedeniyle ücret gelirlerinden mahrum kalmakta, ücretlerden doğan transfer gelirlerini de elde edememektedir. Ayrıca yaşadığı vergi kaybı sebebiyle de bütçe gelirleri kaybı yaşamaktadır. Günümüzde gümrük birliğinde kalınması veya çıkılması ya da anlaşmanın revize edilmesi yönünde tartışmalar sürmektedir.

Döviz Çapasına Dayalı Enflasyon Politikası 2000 yılında ekonominin 1999 krizinin etkilerinden kurtulmasına yönelik olarak ekonomik adımlar atılmıştır. IMF ile yapılan Stand-By anlaşması ile “*Döviz Çapasına Dayalı Enflasyonu Düşürme Programı*” uygulamaya geçirilerek yüksek enflasyonun düşürülmesi hedeflenmiştir. Programın yürütülmeye başlanmasının ardından olumlu sonuç vermiş ve enflasyon rakamlarında önemli bir düşüş yaşanmıştır. Fakat bu durum fazla sürmemiş, hedeflenen enflasyona göre ayarlanan döviz kuru TL'nin aşırı değerlenmesine ve beraberinde artan cari açıkla birlikte ülkeyi yeni bir krize sürüklemiştir (Direkçi, 2006: 108). Çapa politikasının sürdürülebilmesi için döviz kurunun düşük tutulmasına yönelik uygulamalar, TL'nin değerlenmesine yol açarak ihracatta azalma ithalatta artış meydana getirmiştir. Artan ithalat karşısında dış ticaret açığı ve dolayısıyla cari açık artmıştır. Cari açığın finansmanı sıcak para ile karşılandığından ekonomide likidite sorunu yaşanmıştır. Yaşanan likidite sorunu, ekonomi 2000 ve 2001 yıllarında bankacılık ve döviz kuru kaynaklı krizlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kriz döneminde yüksek cari açık ve bütçe açıkları verilmiştir (Taşar, 2010: 80).

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Yaşanan krizlerin ardından çözüm olarak “*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı*” hayata geçirilmiştir. Programın amacı; faiz ve döviz kurlarında istikrar sağlanması, borç yükünün ve kırılganlığın azaltılması, enflasyonun düşürülmesi gibi yapısal değişiklikler ile sürdürülebilir büyüme oranına ulaşılmasıdır (Uysal Şahin, 2014: 118).

Kronik ve yüksek enflasyonla mücadele eden Türkiye, enflasyona çözüm olarak 2001 krizi sonrasında enflasyon hedeflemesi politikasını uygulamaya başlamıştır. *Enflasyon hedeflemesi*; merkez bankasının nihai amacının fiyat istikrarının sağlanması ve sürdürülmesi olması çerçevesinde, para politikasının, makul bir dönem için belirlenen sayısal bir enflasyon hedefi ya da hedef aralığına dayandırılması ve bunun kamuoyuna açıklanmasıdır (Alparslan ve Erdönmez, 2000: 2). Politika kapsamında hedeflenen enflasyon oranına ulaşmak için yürütülen para politikasının bağımsızlığının ve şeffaflığının artırılması gerektiği kabul edilmektedir (Acet, 2005: 179).

Program çerçevesinde TCMB'na bağımsızlık verilerek görevi fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek olarak tanımlanmıştır. Fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek için kullanacağı araçlar kendi kararına bırakılmış (Eğilmez, 2015).

Şekil 23. 2001 Yılı Sonrasında Türkiye’de Enflasyon ve TÜFE Oranları

Kaynak: TCMB ve TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 29.09.2018-02.10.2018).

Enflasyon hedeflemesinde tüketici fiyat endeksi (TÜFE) esas alınarak ölçüm yapılmaktadır. Ancak TÜFE sepeti içerisinde fiyatları kamu otoritesi tarafından belirlenen mallar bulunduğu için, bunların fiyatları üzerinde TCMB para politikası araçları etkili olmamaktadır. TCMB'nin politika araçları çekirdek enflasyon üzerinde etkili olmaktadır; bu nedenle çekirdek enflasyon hedeflemesi daha doğru olmaktadır (Eğilmez, 2015).

Enflasyon hedeflemesinin başarılı olabilmesi için mali politikalar ile para politikalarının birbirini destekler biçimde kullanılması gerekmektedir. Türkiye ekonomisinde kamu

harcamaları ile gelirleri arasındaki fark olan bütçe açığını kapatmak için sık sık senyora ve yüksek iç borçlanmaya başvurulmuştur. Bu nedenle, yüksek kamu açıkları merkez bankasının bağımsızlığı üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Borçları karşılamak amacıyla iç ve dış borçlanmaya başvurulmuştur. Kamu kesiminin gerekli borcu alma çabası, faiz oranlarını artırma yönünde baskı oluşturmaktadır. Mali piyasalardaki bu durum hedeflenen enflasyon oranları üzerinde de baskıya neden olmaktadır (Acet, 2005: 187-189). Enflasyon hedeflemesi, ekonominin büyük bir kısmının ithalata dayalı üretim ve tüketime bağlı olmasından dolayı ulusal paranın değerlenmesine yol açarak dış ticaret dengesinde olumsuzluklar meydana getirmektedir (Uçal ve Bölükbaş, 2013: 44).

TCMB tarafından 2001-2006 yılları arasında *örtük enflasyon hedeflemesi*, 2006 yılından sonra ise *açık enflasyon hedeflemesi* uygulanmıştır. Örtük enflasyon hedeflemesi döneminde TCMB fiyat istikrarını sağlamanın yanı sıra diğer makroekonomik sorunlara da müdahale edebildiği için hedeflenen enflasyon oranlarına ulaşılmıştır. Ancak açık enflasyon hedeflemesi döneminde sadece nihai hedef doğrultusunda hareket edebildiği için 2011 yılı hariç beklenen hedeflere ulaşamamıştır (Özçam, 2004: 9). (Bkz. Ek 6).

2000 yılı itibariyle enflasyonist finansmana başvurulması son bulmuştur. Böylece devlet senyora geliri kaynağını kaybetmiştir. Bu durum enflasyon oranları açısından olumludur. Çünkü bu sayede merkez bankası tarafından bütçe açıklarının finanse edilmesinden kaynaklanan parasal genişleme ortadan kalkar ve ekonomide ortalama fiyatların yükselmesinin önüne geçilir. 2000 yılı sonrası enflasyon rakamları önceki yıllara göre düşüktür.

Türkiye Ekonomisinde enflasyonun yüksek olduğu yıllarda bütçe açıkları yüksek seviyelerdedir. Yüksek enflasyon hem kamu harcamalarının maliyetinin yükselmesine yol açmakta hem de vergi gelirlerinin reel değeri üzerinde erozyon yaratarak vergilerin satın alma gücünü azaltmaktadır. 2000 yılı sonrasında sıkı mali politika ve enflasyon hedeflemesi ile birlikte bütçe açıklarında da düşüş yaşanmıştır.

Yap-İşlet-Devret Modeli ve Hazine Garantisi Bütçe ve cari açık üzerinde etkili olan bir diğer politika ise kamu- özel sektör işbirliği ve bu işbirliği içerisindeki hazine garantisidir. Kamu yatırımlarında sıkça başvurulmuş yap-işlet-devret modeli bütçe üzerinde ağır bir yük oluşturmaktadır. Yapılan yatırımlar için öngörülen gelirin devlet garantisi altında olması, bütçeyi zorlar niteliktedir.

Tablo 12. Türkiye Ekonomisi 2009-2018 Yılları Arası Hazine Garantili Borç ve Krediler

Milyon ABD Dolar/Yıllar		2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Hazine Garantili Dış Borç Stoku	Kamu	3.434	4.393	5.205	6.372	7.300	7.740	8.317	9.305	10.826	10.637
	Özel	3.183	3.113	3.160	3.379	3.507	3.416	3.292	3.257	3.326	3.236
	Toplam	6.618	7.506	8.364	9.751	10.807	11.157	11.608	12.561	14.152	13.873
Hazine Garantisi ile Sağlanan Krediler	Kamu	1.855	1.095	798	1.023	1.852	2.086	2.463	1.972	485	1.792
	Özel	576	121	607	319	684	373	260	473	0	600
	Toplam	2.431	1.216	1.405	1.342	2.536	2.459	2.723	2.445	485	2.392

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 28.05.2019).

Kamu hizmetlerinin gerçekleşmesinde yeterli finansman kaynağı olmadığı ve bürokratik engellere takılma, gecikme vb. sorunların olduğu durumlarda, hükümetler yatırım ve daha fazla kamu hizmeti sunmak üzere özel sektörle işbirliği yapmaktadır. Kamu-özel sektör işbirliği kamu hizmetlerinin gerçekleşmesi açısından gerekli olsa da, bazı kamu-özel işbirliği sözleşmeleri kamu üzerinde mali yükler oluşturma riski taşımaktadır. Hazine garantili kamu-özel sektör işbirliği sözleşmeleriyle, borç, geri ödeme garantisi verilerek üstlenilmektedir (Şen ve Acar, 2017: 152). Kısacası bu, özel sektörün dış kredilerinin doğrudan devlet garantisi altına alınması anlamına gelmektedir. 2002 yılı öncesinde sadece satın alma garantisi bulunmakta iken 2001 yılı ve sonrasında 3996 Sayılı Yap-İşlet-Devret (YİD) Kanunu ve 4749 Sayılı Kamu Borç Yönetimi Kanunu değişiklikleri ile hazine garantisinin kapsamı genişletilmiştir.

2018 yılının üçüncü çeyreğinde Türkiye ekonomisindeki hazine garantili dış borç stoku 14 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında bu borç stoku 4.3 milyar ABD Dolar seviyesinde idi. Ödenmemeleri halinde bu borçlar devlet tarafından ödenmektedir (Bloomberg, 2018-2019). Dış borç olması sebebiyle, bunlar cari açık üzerinde baskı oluşturmaktadır. Hazine tarafından verilen bir diğer garanti de kâr beklentisidir. Özel sektör tarafından sunulan hizmette beklenen kâr rakamlarına ulaşılmadığında, aradaki fark devlet tarafından karşılanmak zorunda kalınmaktadır. Bu da bütçe açıklarına yol açmaktadır.

Ancak burada vurgulanması gereken önemli bazı hususlar vardır. Türkiye son zamanlarda Dünya ekonomisinde ve siyasetinde önemli bir aktör olma yönünde ilerlemektedir. Bunun için güçlü bir ekonomiye, sürdürülebilir büyümeye ve bütün bunlar için de ciddi bir altyapıya ihtiyacı vardır. Birçok gelişmiş ülke altyapılarının eskiliğinden dolayı gelecek yıllarda küresel ekonomide rekabet edebilmek için bunun yenilenmesi gerektiğini görmekte fakat bunun getireceği mali yükleri kara kara düşünmektedir. Kısacası Türkiye altyapı ihtiyacını karşılamak

zorundadır. Diğer taraftan bu yatırımlar ık pahalıdır. Finansman imkânları çoğu zaman ülke sınırlarını aşmak zorundadır. Bunun içinse Devlet garantisi gereklidir. Finansman yükünü ülke ekonomisi hakkındaki risk algıları da etkilemektedir. Ekonomik istikrar sağlanıp enflasyon ve faiz oranları düşünce söz konusu risk algıları da ılımlı hale gelecek, finansman maliyetleri azalabilecek ve devlet garantisi ihtiyacı da hafifleyecektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE EKONOMİSİNDE İKİZ AÇIKLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Türkiye Ekonomisi uzun yıllardır ikiz açıklarla birlikte yaşamış ve iktisadi büyümesini sürdürmeye çalışmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Türkiye Ekonomisinde 1998-2018 döneminde çeyrek dönemlik zaman serisi verileri kullanılarak ikiz açıklarla iktisadi büyüme arasındaki ilişkiler ekonometrik yöntemlerle analiz edilecektir. Öncelikle, bu konuda daha önce yapılmış çalışmaları ve bunların sonuçlarını içeren bir literatür taramasına yer verilecektir. Daha sonra değişkenler arasındaki ilişkinin analiz sonuçlarına yer verilecektir.

5.1. İkiz Açıklar ve GSYH Arasındaki İlişkilere Dair Bir Literatür Taraması

Zengin (2000), Türkiye için 1987-1999 yılları için dış ticaret ve bütçe açığı arasındaki ilişkiyi döviz kuru, para arzı, faiz oranı verileri ile VAR analizi ve etki-tepki analizi yöntemi ile test etmiştir. Analiz sonucunda bütçe açığının dış ticaret açıklarını etkilediği, aynı zamanda dış ticaretin de dolaylı olarak bütçe açıklarını etkilediği sonucuna ulaşmıştır.

Akbostancı ve Tunç (2002), Türkiye’de 1987-2001 yılları arasında bütçe açığı ve dış ticaret açığı arasındaki ilişkiyi koentegrasyon analizi ve hata düzeltme modeli ile analiz etmiştir. Bütçe açığı ile dış ticaret arasında uzun dönemde ilişki olduğunu, kısa dönemde bütçe açıklarının dış ticaret açıklarını olumsuz etkilediğini tespit etmiştir.

Ay ve Karaçor vd. (2004), ikiz açık hipotezini 1992-2003 yılları arasında aylık verilerle Granger nedensellik ve regresyon analizi ile incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre, bütçe açıkları ile cari açık arasında karşılıklı nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.

Kim ve Kim (2006), Güney Kore Ekonomisi için ikiz açık hipotezini, Wald Testi ile analiz etmiştir. Bütçe açıklarından cari açığa doğru tek yönlü pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sever ve Demir (2007), Türkiye için ikiz açık hipotezini 1987-2006 dönemi için VAR ve Granger nedensellik testi ile incelemiştir. İnceleme sonucunda bütçe açıklarından cari açığa doğru nedensellik tespit edilmiştir.

Kim ve Roubini (2008), ikiz açık hipotezini ABD ekonomisi için 1973-2004 yılları arasında çeyrek dönemlik verilerle VAR analizi ile test etmiştir. Analiz sonucunda bütçe açığının cari açığı arttırdığı sonucuna ulaşmıştır.

Teletar ve Terzi (2009), 1991Q4 – 2005Q5 çeyrek dönemini kapsayan Türkiye’de büyüme ve cari işlemler dengesi ilişkisini VAR analizi ve Granger nedensellik testi ile analiz etmiş, büyüme oranından cari açığa doğru tek yönlü bir ilişki olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Gurgul ve Lach (2012), geçiş ekonomilerinde ikiz açık hipotezini 2000-2009 yılları arasında yıllık verilere Panel Granger nedensellik ile testi uygulamış, geçiş ekonomilerinde ikiz açık hipotezinin geçerli olduğunu ortaya koymuştur.

Mitra ve Khan (2014), Pakistan Ekonomisi için Nisan 1994 - 2013 yılına kadar olan döneme ait aylık verilerle ikiz açık hipotezinin geçerliliğini Wald Testi ve Granger nedensellik Wald Testi, eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli ile test etmiştir. Granger-nedensellik testi sonuçları, kısa dönemde cari açık ile bte açığı arasında iki yönlü nedensellik olduğu, eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli uzun dönemde bte açığı ile cari açık arasındaki ilişkinin istikrarsız olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.

şahin (2015), Türkiye için 1995Q1-2013Q1 eyrek dönemini ikiz açık hipotezini VAR analizi yardımıyla incelemiş ve ikiz açıklar hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Banjay ve Aneja (2016), Hindistan Ekonomisi için 1990-2013 yılları arasında ikiz açık hipotezinin geçerliliğini eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi ile analiz etmiş, analiz sonucunda cari açık ve bte açığı arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ravintrakumaran vd. (2016) Güney Asya Pasifik ekonomileri için ikiz açık hipotezinin geçerliliğini 1980-2012 yılları arasında yıllık verilerle, eş bütünleşme, Granger nedensellik ve hata düzeltme analizi ile test etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Sri Lanka ve Pakistan için ikiz açık hipotezi kabul edilirken, Hindistan ve Nepal için ikiz açık hipotezi reddedilmiş, Nepal için cari açıktan bte açıklarına doğru tek taraflı nedensellik bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Dineri (2016), Türkiye için z açık hipotezini 1980-2014 yılları arasında yıllık verilerle eş bütünleşme, hata düzeltme ve etki tepki analizi ile incelemiştir. Analiz sonucunda cari açıktan bte açıklarına ve GSYH'den cari açıklara doğru tek yönlü ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Dineri ve Taş (2016), ikiz açık hipotezini, 1980-2015 yılları arasında yıllık verilerle Johansen eş bütünleşme testi, VECM yaklaşımına dayalı Granger nedensellik testi ile incelemiştir. Cari açıktan bte açığına tek yönlü nedensellik, cari açıkla GSYH arasında çift yönlü ilişki tespit edilmiştir

Arslan, Uğur ve Dineri (2017), OECD lkelerinde cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme ilişkisini 1980-2014 yılları arasında yıllık verilerle panel eş bütünleşme ve panel nedensellik ile test edilmiş, cari açık ile büyüme arasında hem kısa hem de uzun dönemde büyüme ve cari açık arasında çift yönlü nedensellik tespit edilmiştir.

5.2. Veri Seti, Model ve Değişkenler

Buradaki ampirik analizde iki hipotez test edilmektedir. Bunlardan ilki H_0 : Türkiye’de ikiz açıklar hipotezinin geçerli olup olmadığı, ikincisi de H_a : Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerli olup olmadığı ile büyüme arasındaki ilişki araştırılmaktadır.

$$\text{Model 1: } CA = \beta_0 + \beta_1 BA + \beta_2 GDP$$

$$\text{Model 2: } GDP = \beta_0 + \beta_1 CA + \beta_2 BA$$

Analizde iktisadi büyüme, bütçe açığı ve cari açık olmak üzere üç değişken yer almaktadır. Bütçe açığı (BA) verileri Hazine ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü ile TCMB veri tabanından derlenmiş, cari açık (CA) verileri ile büyüme oranları (GDP) verileri ise OECD veri tabanından sağlanmıştır. Veriler, değişkenlerin *çeyrek yıllık artış oranları* şeklinde ölçülerek modele dâhil edilmiştir. 1998Q1 – 2018Q4 dönemini kapsamaktadır.

5.3. Metodoloji

Ekonometride değişkenlere ait gözlem değerlerini gün, ay, yıl gibi zamana göre sıralanmış olarak gösteren serilere zaman serisi adı verilmekte, bu verilerle yapılan analizlere de zaman serisi analizi denilmektedir. Bu çalışma 1998Q2 ile 2018Q4 arasındaki çeyrek dönem zaman serilerini kapsadığından, çalışmada zaman serisi analizi yapılmaktadır. Zaman serisi analizinde, değişkenler arasında anlamlı ilişkiler elde edilebilmesi için serilerin durağan olmaları önemlidir. Bu nedenle, modelde kullanılan değişkenler öncelikle Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) durağanlık testlerine tabi tutulmuştur. Ardından, tahminlerin daha sağlıklı olması için değişkenlere otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağlantı testleri uygulanmıştır.

Daha sonra yapılan ADF birim kök testleri sonucunda verilerin farklı durağanlık seviyelerinde oldukları görülmüştür. Bu nedenle, değişkenler ARDL (Autoregressive Distributed Lag Bound Test) sınır testi ile sınanmıştır. Aynı zamanda değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirleyebilmek için VAR (Vector Autoregression Estimates) analizi ve Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Son olarak da, ilgili değişkenler arasındaki ilişkilerin şiddet veya derecesinin belirlenmesi amacıyla regresyon analizi yapılmıştır.

ARDL analizi için kullanılan denklem şudur:

$$\Delta GDP = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_2 CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_3 BA_{t-1} + \beta_4 Y_{t-1} + \beta_5 CA_{t-1} + \beta_6 BA_{t-1} + \varepsilon_t$$

Granger nedensellik analizi için de aşağıdaki denklemler kullanılmıştır:

$$\begin{aligned}
GDP_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m1} \alpha_i GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{m2} \beta_i CA_{t-i} + \sum_{i=1}^{m3} \sigma_i BA_{t-i} + \varepsilon_t \\
CA_t &= \lambda_0 + \sum_{i=1}^{m4} \lambda_i CA + \sum_{i=1}^{m5} \delta_i GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{m6} \kappa_i BA_{t-i} + \vartheta_t \\
BA_t &= \chi_0 + \sum_{i=1}^{m7} \chi_i BA + \sum_{i=1}^{m8} \theta_i GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{m9} \gamma_i CA_{t-i} + \tau_t
\end{aligned}$$

Regresyon analizi için kullanılan denklem ise aşağıdaki gibidir:

$$GDP = \beta_0 + \beta_1 CA + \beta_2 BA$$

Bu bölümde yapılan analizlerde Bütçe Açığı (*BA*), Cari Açık (*CA*) ve Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (*GDP*) değişkenleri kullanılmıştır. Bütçe açığı ve cari açık değişkenleri gayrisafi yurtiçi hasılanın oranları olarak ($BA = \text{Bütçe Açığı} / GSYH$ ve $CA = \text{Cari Açık} / GSYH$), *GDP* değişkeni ise yıllık artış oranı olarak ($GDP = [(Y_t - Y_{t-1})/Y_{t-1}]100$) olarak tanımlanmıştır.

5.3.1 Birim Kök Testleri

Ekonometrik bakımdan anlamlı sonuçların elde edilebilmesi için analizde kullanılan serilerin durağan olması gerekmektedir. Çünkü serilerin trend içermesi halinde analizde sahte regresyon sorunu ortaya çıkabilmektedir. Bu, regresyonun ortaya çıkardığı ilişkinin gerçek mi yoksa sahte mi olduğunun belirlenememesi demektir. Bu durumda regresyon öngörüsü yapılamayacağı açıktır. Bu nedenlerden dolayı, ekonometrik çalışmalarda, değişkenlerin durağanlık derecelerini belirlemek ve durağan olmayanları durağan hale getirmek için durağanlık testleri kullanılmaktadır.

Bir serinin uzun dönemde sahip olduğu özelliği anlamak için, ilgili değişkenin geçmiş dönemdeki değerinin seriyi ne şekilde etkilediğinin belirlenmesi gerekmektedir. Böylece, serinin zaman sürecini anlamak üzere Y_t ve Y_{t-1} arasındaki ilişki tahmin edilmektedir (Dikmen, 2009: 288-289, Tarı, 1999: 368). Birim kök analizinde, Y_t değişkeni ile onun bir dönemlik gecikmeli değeri olan Y_{t-1} arasındaki regresyon ilişkisi aşağıdaki gibi kurulmaktadır:

$$Y_t = \rho Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.1)$$

veya ρ 'nun bire eşit olması durumunda,

$$Y_t = Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.2)$$

Denklemden u_t hata terimidir. Bu model birinci dereceden otoregresif bir modelidir. Bu regresyonda ρ 'nun istatistiksel olarak 1'e eşit olup olmadığı sınımlanmaktadır. Eğer $\rho = 1$ ise birim kök sorunu var demektir ve regresyon ilişkisi (4.2) denklemine dönüşür. Bu durum, Y_{t-1}

'nin maruz kaldığı bir şokun sistemde kalması ve Y_t 'nin durağan olmadığı anlamına gelmektedir. Ancak ρ katsayısı birden küçük çıkarsa, bu demektir ki, önceki dönemdeki şokların etkileri belli süre devam edecek, bu etkiler giderek azalacak ve bir süre sonra ortadan kalkacaktır (Tarı, 1999: 368-369).

(4.1) denkleminin her iki tarafından Y_{t-1} çıkartıldığında (4.3) ve (4.4) denklemleri elde edilir:

$$Y_t - Y_{t-1} = \rho Y_{t-1} - Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.3)$$

$$\Delta Y_t = (\rho - 1)Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.4)$$

Bu denklemde $(\rho - 1) = \delta$ tanımlaması yapıldığında, denklem nihai olarak aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.5)$$

Burada $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1}$ ve $t=1$ olduğunda $H_0: \delta = 0$ olacaktır. Eğer $\delta = 0$ ve $t=0$ olursa, bu durumda denklem aşağıdaki gibi yazılır:

$$\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = u_t \quad (4.6)$$

Bu durumda ΔY_t , yani birinci fark durağan olacaktır. Buna göre ρ parametresinin pozitif olduğu varsayımı altında Y_t serisinin durağanlık testi hipotezleri için şu sonuçlara ulaşılır:

$H_0: \delta \geq 0$ ise seri durağan değildir.

$H_0: \delta < 0$ ise seri durağandır.

Bir zaman serisinin birinci farkı alındığında seri durağan ise, orijinal seri birinci dereceden entegre olmuş seridir (I(1)). Eğer iki farkı alındığında seri durağan hale geliyorsa ikinci derece entegre seri I(2) ve d defa fark almak gerekirse, d kere entegre edilmiş seri I(d) olarak tanımlanır. Bu şekilde seriler durağan hale getirilerek serilerdeki kalıcı şokların etkisi ortadan kaldırılır (Dikmen, 2009: 289-290). Daha önce de belirtildiği gibi, bu çalışmada, serilerin durağanlık tespiti ve işlemleri için ADF ve PP birim kök testleri kullanılmıştır.

5.3.1.1. Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim Kök Testi

Birim kök analizinde kullanılan ilk test Dickey-Fuller (DF) (1979) birim kök testidir. Dickey-Fuller hipotezinde, $0 < |\rho| < 1$ durumu, serinin birim kök içermediğini ve durağan olduğunu ifade eder. DF birim kök testinde geleneksel t istatistiği yerine Monte Carlo

uygulamasından ortaya çıkan τ (tau) istatistiği kullanılmaktadır. Bunun nedeni, t istatistiğinin sıfır etrafında dağılmıyor olmasıdır. DF testinin tablo kritik değerleri (red-kabul sınırları) %1, %5, %10 anlamlılık düzeylerinde MacKinnon tarafından yapılmış olan Monte Carlo simülasyonuna göre hesaplanmıştır. Bilgisayar paket programları tarafından hesaplanan t istatistikleri bu hipotezde DF testi diye adlandırılır. DF istatistiğinin mutlak değeri, MacKinnon kritik değerinin mutlak değerini aşıyorsa, zaman serisinin durağan olduğu kabul edilir. Eğer DF istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinin altında ise zaman serisinin durağan olmadığı sonucuna varılır (Ertek, 1996: 387).

DF sınavasını uygulamak, muhtemel birim kök sürecinin doğası gereği bazı seçimler yapmayı gerekli kılar. Dolayısıyla sınama için şu dört ayrı denklem kullanılabilir:

$$\text{Sabit terim olmadan: } \Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.7)$$

$$\text{Sabit terim ile: } \Delta Y_t = \beta_1 + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.8)$$

$$\text{Sabit terim ve eğim: } \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.9)$$

$$\text{Sabit terim ve üstel eğim: } \Delta Y_t = \beta_1 + \beta_2 t + \beta_3 t^2 + \delta Y_{t-1} + \mu_t \quad (4.10)$$

Dickey-Fuller birim kök modeli, bütün serileri birinci dereceden otoregresif süreç olarak ele almakta ve hata terimlerinde otokorelasyonun bulunmadığını varsaymaktadır. Bu varsayım çoğunlukla geçerli olmadığı için, yukarıdaki denklemlerin sonlarına ΔY_t 'nin gecikmeli değerleri eklenerek sınama genişletilmektedir (Ryan-Giles, 1998: 3).

Bu yeni sınama yöntemine “Genişletilmiş Dickey-Fuller” (Augment Dickey – Fuller) veya kısaca “ADF” birim kök testi denilmektedir. Konuyu açıklamak için aşağıdaki denklemden yola çıkalım:

$$u_t = \theta_1 u_{t-1} + \theta_2 u_{t-2} + \dots + \theta_k u_{t-k} + \varepsilon_t \quad (4.11)$$

Denklemden ε_t ; ortalaması 0, varyansı sabit, tesadüfi hata terimidir. Sabit terimsiz ADF testi gösterebilmek için denklem (4.11) Dickey-Fuller (4.7) denkleminde yerine konulduğunda aşağıdaki denklem elde edilir:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \beta_1 + \theta_1 u_{t-1} + \theta_2 u_{t-2} + \dots + \theta_k u_{t-k} + \varepsilon_t \quad (4.12)$$

Burada $\Delta Y = Y_{t-k} - Y_{t-k-1}$ gecikmeli fark terimleri olduğundan, denklemde yerine konularak gösterildiğinde, aşağıdaki denklem elde edilir:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \beta_1 + \theta_1 (Y_{t-1} - Y_{t-2}) + \theta_2 (Y_{t-2} - Y_{t-3}) + \dots + \theta_k (Y_{t-k} - Y_{t-k-1}) + \varepsilon_t \quad (4.13)$$

Denklemin son hali ise şudur:

$$\Delta Y_t = \delta Y_{t-1} + \beta_1 + \theta_1 \Delta Y_{t-1} + \theta_2 \Delta Y_{t-2} + \dots + \theta_k \Delta Y_{t-k} + \varepsilon_t \quad (4.14)$$

Sabit terimsiz ADF testi aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$\Delta Y = \delta Y_{t-1} + \beta_1 + \sum_{i=1}^k \alpha_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (4.15)$$

Bu son denklemde k gecikme derecesini belirtmekte olup, Akaike bilgi kriterine (AIC) göre ampirik olarak belirlenmektedir.

5.3.1.2. Phillips-Perron Birim Kök Testi

Dickey-Fuller testi, hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız olduklarını ve sabit varyansa sahip olduklarını varsayar. Phillips ve Perron (1988), çalışmalarında Dickey-Fuller'in hata terimleri ile ilgili varsayımlarını genişletmişlerdir. Geliştirdikleri regresyon denklemi şöyledir:

$$y_t = \hat{\alpha} + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t$$

$$y_t = \hat{\alpha} + \hat{\beta}(t - \frac{T}{2}) + \hat{\alpha} y_{t-1} + \hat{u}_t$$

Bu denklemde T gözlem sayısını ve \hat{u}_t hata terimlerinin dağılımını göstermekte olup, hata teriminin beklenen değeri sifıra eşittir. Fakat burada hata terimleri arasında içsel bağlantının olmadığı veya homojenlik varsayımı gerekli değildir. Bu açıdan bakıldığında, Dickey-Fuller testinin bağımsızlık ve homojenlik varsayımları Phillips-Perron testinde terk edilmiş, hata terimlerinin zayıf bağımlılığı ve heterojen dağılımı kabul edilmiştir. Böylece Phillips ve Perron, Dickey-Fuller t istatistiklerini geliştirerek hata terimlerinin varsayımları konusundaki sınırlamaları dikkate almışlardır.

Phillips-Perron testinde hipotezler şu şekildedir:

$H_0 : p = 0$ ise, seride birim kök mevcuttur ve seri durağan değildir.

$H_0 : p < 0$ ise, seride birim kök mevcut değildir ve seri durağandır.

Phillips-Perron testi, otokorelasyonun bilinmeyen etkilerinin varlığını ve hata terimindeki koşullu değişen varyans durumunu dikkate alarak serisel ilişki için parametrik olmayan bir düzeltme kullanır. Bu düzeltme $Z_\alpha = T(\Phi - 1) - CF^1$ şeklinde gösterilmektedir. DF ya da ADF testinde τ istatistiği kullanılırken, bu testte Z_α kullanılmaktadır.

Bu düzeltme denklemi yardımıyla hata terimlerinin normal dağılıma uymaması sorunu çözülmeye çalışılmıştır. Bilhassa hata terimlerinin ya da hata terimlerinin gecikmeli değerlerinin hareketli ortalamalarını (MA-Moving Avarage) kullanmalarından dolayı Phillips-

Perron testi, Dickey-Fuller testine göre daha güçlü olmaktadır. MA süreçlerinin negatif olması durumunda ADF testleri Phillips-Perron testlerine göre daha güçlüdür. Çünkü MA süreçlerinin negatif olması ya da azalan olması, hata terimlerinin beklenen ortalamasının sıfıra yaklaşması demektir (Torun, 2015: 62).

5.3.2 Vektör Otoregresyon (VAR) Modeli

Değişkenlerden bazılarının içsel ve bazılarının dışsal olduğu eş anlı denklem modelleri mevcuttur. Ekonominin içerdiği verilerin karmaşık ve çok yönlü olması sebebiyle bu denklem sistemleri kullanılmaktadır. Ancak değişkenlerin bağımlı ve bağımsız olarak belirlenmesi sonucunda ortaya çıkan denklemlerin eksik, tam ya da aşırı ifade edilmiş olma ihtimali, analizin anlamlılığını etkileyebilmektedir (Yalta, 2011: 169). Sims (1980) tarafından geliştirilen *Vektör Otoregrasyon* (VAR) modeline göre, zaman serisi verilerinde eşanlılık varsa bunlar içsel-dışsal ayrımı yapılmaksızın eşit olarak ele alınmalıdır. Yani Sims, sistemdeki tüm değişkenlerin içsel ve dışsal olarak ayrılmasının ön bilgiye dayalı olmasını eleştirmiştir. Sims'in VAR modeli, hiçbir değişkeni ön bilgiye dayanarak kısıtlamaz.

VAR modelinde değişkenlerin cari değerleri, kendi gecikmeleri tarafından açıklanmaktadır. Sistemde iki değişken var ise, değişkenlerden her ikisi de hem kendi hem de diğer değişkenin belli bir döneme kadarki gecikmeli değerleri ile ilişkilendirilir (Duman, 2017: 236).

İki değişkenli bir VAR modeli aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$Y_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t}$$

$$X_t = \alpha + \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \theta_i X_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

Bu denklemlerde yer alan (m) gecikme uzunluğunu, ε_{1t} ve ε_{2t} terimleri de ortalamaları sıfır, kendi gecikmeli değerleri olan kovaryansları sıfır ve varyansları sabit, normal dağılıma sahip, rassal hata terimlerini göstermektedir. Y 'nin gecikmeli değerleri X değişkenini ve X 'in gecikmeli değerleri Y değişkenini etkilemektedir. Hata terimlerinin kendi gecikmeli değerleri ile bağlantısız olduğu varsayımı, VAR modeli üzerinde herhangi bir sınırlama oluşturmamaktadır. Hatta değişkenlerin gecikme uzunluğunun artması otokorelasyonu yok edebilmektedir. Hataların, zamanın belli bir noktasında birbirleri ile bağlantılı olması durumunda, yani aralarındaki korelasyonun sıfırdan farklı olması durumunda, hatalardan birindeki değişme, zamanın belli bir noktasında diğerlerini de etkilemektedir. Ayrıca hata terimleri, modelin sağındaki tüm değişkenlerle ilişkisizdir. Modelin sağ tarafında sadece içsel

değişkenlerin gecikmeli değerleri yer aldığı için, eşanlılık sorunuyla karşılaşılmamaktadır. Bu durumda modeldeki her bir denklem, klasik en küçük kareler yöntemi ile öngörülebilmektedir (Mucuk-Alptekin, 2008: 162).

5.3.3. Tanımlayıcı İstatistikler

Zaman serisi analizlerinde değişkenler, otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağıntı sorunu taşımaktadır. Değişkenler arasındaki ilişkinin anlamlı olması için serilerde otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağıntı bulunmaması gerekir. Bu nedenle, aşağıda bu kavramlar tanımlanmaktadır.

Otokorelasyon, tahmin edilen bir regresyon modelindeki hata terimlerinin birbirleri ile ilişkili olması durumudur. Bu durum, doğrusal regresyon modelinin temel varsayımlarından sapma anlamına gelir. Varsayım gereği hata terimleri arasında ilişki olmaması gerekir. Regresyon modelinin hata terimi u_t ile ifade edilirse, birinci derecen otokorelasyon aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + u_t \rightarrow Cov(u_t, u_s) \neq 0 \rightarrow u_t = \rho_{t-1} + \varepsilon_t$$

Burada u_t , hata teriminin t döneminde (ay, gün, yıl) aldığı değeri, u_{t-1} bit önceki dönemde aldığı değeri göstermektedir. u_t ile u_{t-1} arasında otokorelasyon, kovaryansların veya beklenen değerlerin sıfıra eşit olmasını ifade etmektedir.

$E(u_t) = E(u_{t-1})=0$ iken,

$cov(u_t, u_{t-1}) = \{[u_t - E(u_t)][u_{t-1} - E(u_{t-1})]\} = E(u_t, u_{t-1}) = 0, (t = t - 1)$ olması,

otokorelasyon bulunması durumunu ifade etmektedir.

Tahmine konu edilen modelin hata terimiyle n . dereceden gecikmeli hata terimi arasında bir ilişkinin varlığı durumunda, model için n . dereceden otokorelasyonun varlığından söz edilir. Diğer bir deyişle, hata terimleri arasında ilişkinin tespit edilmesi durumunda otokorelasyon sorunu ortaya çıkmaktadır. Özetle, $E(u_t, u_{t-1}) \neq 0, t \neq t - 1$ ifadesi, otokorelasyonun olması durumunu ifade etmektedir.

Otokorelasyonun ortaya çıkma nedenleri, önemli açıklayıcı değişkenlerin modele alınmaması, modelin matematiksel kalıbının yanlış seçilmesi, açıklanan değişkenlerde /değişkenlerde ölçme hatası ve verilerle oynama olarak sayılabilir. Otokorelasyonun ortaya çıkması durumunda bu hususlar gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler yapılmalıdır (Ertek, 1996: 251).

Sabit ve değişen varyans (homoscedasticity), regresyon modellerinin varsayımlarından biridir. Sabit varyans varsayımı, hata teriminin varyansının tüm gözlemler

için aynı olması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, hata terimi u_i 'nin varyansı, açıklayıcı değişkenin bütünü için aynıdır. Bunu aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$\text{var}(u_i) = E[u_i - E(u_i)]^2 = E(u_i)^2 = \sigma^2$$

Bu varsayım değişmeyen varyans ya da sabit varyans olarak adlandırılır. Bu, hata terimi varyansı ile açıklayıcı değişken arasında bir ilişki bulunmadığı anlamına gelir. Daha sade şekilde şöyle ifade edilebilir (Dikmen, 2009: 171):

$$\text{var}(u_i) \neq \sigma^2$$

Regresyon modellerinde sabit varyans her zaman sağlanmaz. Sabit varyans varsayımından sapmalar değişen varyans (heteroscedasticity) olarak tanımlanmaktadır. Değişen varyans varsayımında hata terimleri varyansı sabit olmayıp açıklayıcı değişken ile birlikte değişmektedir. Değişen varyans durumunda regresyon etkilenecektir. Değişen varyans aşağıdaki denklemlerle ifade edilebilir (Tarı, 1999: 168-169):

$$\text{var}(u_i) = E(u_i^2) = \sigma_{ui}^2$$

Veya daha kısa olarak,

$$\sigma_{ui}^2 = F(X_i)$$

Çoklu doğrusal bağlantı, bir regresyon modelinde açıklayıcı değişkenlerin tümü veya bir kısmı arasında tam veya tama yakın bir doğrusal ilişkinin var olduğunu ifade etmektedir. Yani, bu sorun, bağımsız değişkenler arasında güçlü ve tam bir ilişki bulunmadığı varsayımından bir sapmadır.

Bağımsız değişkenler arasında hiç ilişki bulunmaması veya tam bir ilişki bulunması, uygulamada nadiren karşılaşılan uç ve ender durumlardır. İktisadi değişkenler arasında az çok ilişki mevcuttur. Ancak bu zayıf ilişki önemli bir sorun oluşturmamaktadır (Tarı, 1999: 157).

Çoklu doğrusal bağıntının nedenleri, bağımsız değişkenlerin aynı trendin etkisinde bulunmaları, örnek büyüklüğünün küçük tutulması ve bazı bağımsız değişkenlerin gecikmeli değerlerinin modele farklı değişken olarak alınmasıdır.

5.3.4 ARDL Sınır Testi Analizi

Ekonometrik analizlerde değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerinin test edilebilmesi için eş bütünleşme yöntemi uygulanmaktadır. Ancak klasik eş bütünleşme testlerinde değişkenlerin durağanlık seviyelerinin aynı olması gerekmektedir. Bu durum eş bütünleşme testinin uygulanmasını sınırlandırmakta farklı durağanlık seviyelerine sahip verilerin analizine imkân vermemektedir. Mesela, Granger nedensellik ve Johansen eş bütünleşme testlerinin yapılabilmesi için verilerin durağan olması ya da durağan hale

getirilmesi gerekmektedir (Ergen ve Yavuz, 2017: 87). Ancak Pesaran - Shin (1995) ve Pesaran vd. (2001) ortaya koydukları *ARDL Sınır Testi Yaklaşımı* ile farklı durağanlık düzeylerine sahip değişkenlerin analizi mümkün hale gelmiştir. Serilerin farklı düzeyinde durağan olmaları sorun oluşturmadan seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi analiz edilebilmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımı değişkenler arasında hem kısa hem de uzun dönem analizi yapmaya imkân vermektedir.

Ekonometrik yöntemlerle ilgili yapılan tüm araştırmalar sonucunda ortaya çıkan kısıtlar çerçevesinde çalışmanın amacına uygun yöntemin Pesaran-Shin vd. (2001) çalışması olduğu düşünülmüştür. Çalışmada önerilen *sınır testi (bound test)* yaklaşımı, verilerin durağanlık seviyeleri dikkate alınmaksızın değişkenler arası eş-bütünleşme ilişkisi aranmasını mümkün kılmasının yanı sıra, verilerin durağanlık bilgisinin net olmadığı durumlarda da uygulanabilmektedir (Suadiye, 2011: 71). Sınır testi ARDL yaklaşımı dâhilinde gerçekleştirilmektedir.

ARDL sınır testi iki aşamadan oluşmaktadır: ilk aşamada, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı sınanmakta, bunun tespit edilmesi halinde ikinci aşamaya geçilmektedir. İkinci aşamada, uzun dönem denkleminde elde edilen hata terimleri kısa dönemde, hata düzeltme modeli yardımıyla tahmin edilmektedir.

Aşağıdaki ifade, ARDL eş-bütünleşme denklemini ifade etmektedir:

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_2 X_{t-i} + \beta_3 Y_{t-1} + \beta_4 X_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Değişkenleri ARDL sınır testi ile sınamadan önce uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekmektedir. Böylece, kısa dönem bağımsız değişkenin her gecikme uzunluğunun ayrı ayrı bağımlı değişkenin katsayısına oranı uzun dönem ilişkisinin ortaya koyulmasına yardımcı olmaktadır.

Gecikme uzunluğu Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) bilgi kriterinin en düşük değerleri dikkate alınarak tespit edilmektedir. Gecikme uzunluğunun yüksek belirlenmesi değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin açıklanmasını güçleştirecektir (Kaya-Kete vd., 2017: 375). Uygun gecikme uzunluğu ve otokorelasyon sorununun olmaması durumunda eş- bütünleşme analizi sınanabilmektedir.

$$H_0 : \beta_3 = \beta_4 = 0$$

$$H_1 : \beta_3 \neq \beta_4 \neq 0$$

ARDL sınır testi analizinde geçerli bir uzun dönem eş bütünleşme varlığının belirlenmesi için F istatistiğinin hesaplanması gerekmektedir. H_0 hipotezi eş-bütünleşme

ilişkisinin bulunmadığını, H_1 hipotezi eş-bütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. ARDL testi sonucunda elde edilen F değerleri ile Pesaran vd. (2001) tarafından hesaplanan kritik sınır değerle karşılaştırılarak eş-bütünleşme testi yapılmaktadır. Eğer hesaplanan F değeri, kritik sınır değerlerinin üzerinde ise H_0 hipotezi reddedilerek değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olduğu sonucuna varılır. Hesaplanan F değeri, kritik sınır değerinin altında ise H_0 hipotezi kabul edilerek değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığı sonucuna varılır. Hesaplanan F değeri, kritik sınır değerleri arasında kalır ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişki *belirsiz* olmaktadır (Baloğlu, 2015: 39-41).

5.3.5. Granger Nedensellik Testi

İki değişken arasında zamana bağlı olarak gecikmeli ilişkinin varlığı söz konusu ise, ilişkinin nedenselliğinin yönünü istatistiksel açıdan belirlemede Granger (1969) nedensellik testi kullanılır. Granger'a göre, Y 'nin değişkenlerden biri olduğunu kabul edersek, eğer $Y_t = (Y_{t-1}, X_{t-1})$ denkleminde yapılan öngörü başarısı $Y_t = f(Y_{t-1})$ ile yapılan öngörü başarısından daha iyi ise, X_t 'deki değişimlerin Y_t 'nin Granger nedeni olduğu söylenir. Yani, Y 'nin tahmini X 'in geçmiş değerlerinin kullanıldığı durumda, X 'in geçmiş değerlerinin kullanılmadığı duruma göre daha başarılı ise (diğer terimler değişmezken) X , Y 'in Granger nedenidir.

Nedensellik tanımının geçerli olabilmesi için serilerin durağan olması gereklidir. Aksi durumda nedensellik ilişkisi zamana bağlı olarak değişecektir. Granger nedensellikte anlık nedensellik söz konusu değildir. Çünkü bağımsız hareketler arasında daima bir zaman farkı mevcuttur. Yani eşanlı nedensellik yoktur.

Granger nedensellik modeli aşağıdaki gibi tanımlanabilir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \beta_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m \delta_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad \text{Kısıtsız Model } SSR_{UR} \quad (4.16)$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad \text{Kısıtlı Model } SSR_R \quad (4.17)$$

Hipotezler:

$$H_0 : \sum_{i=1}^m \delta_i = 0 \quad X, Y \text{ nin nedeni değildir.}$$

$$H_1 : \sum_{i=1}^m \delta_i \neq 0 \quad Y, X \text{ in nedenidir.}$$

Bu teste uygulanacak olan kısıtlı F testi formülü aşağıdaki gibidir:

$$F = \frac{(SSR_R - SSR_{UR}) / q}{SSR_{UR} / (N - m)}$$

Bu ifadede q kısıt sayısı, N gözlem sayısı ve k kısıtsız denklemde tahmin edilen parametre sayısıdır. Hesaplanan F değeri, kritik F değerini aşarsa, H_0 sıfır hipotez reddedilir ve X , Y 'ye neden olmaktadır sonucuna ulaşılır (Altınbaş vd., 2009: 26). Granger nedensellik testi için öncelikle VAR modeli kurulmalıdır.

5.3.6 Regresyon Analizi

Aralarında sebep sonuç ilişkisi bulunan iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ölçmek ve büyüklüğünü belirlemek ve bu ilişkiyi kullanarak konu ile alakalı tahminler yapmak amacıyla regresyon analizi yapılır. Tahmin değişkeni olarak bir tek değişken kullanılıyorsa basit regresyon, iki veya daha fazla değişken kullanılıyorsa çoklu regresyon analizi söz konusu olur. Her iki analizde değişkenler arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır (Ural: 2005). Gerçek iktisadi hayatta tek bir bağımlı değişken çok nadir olarak bir tek bağımsız değişkene bağlıdır. Genelde bağımlı değişkenler birden fazla bağımsız değişkenden etkilenmektedir. Bu nedenle uygulamada daha sık çoklu regresyon modeli kullanılmaktadır.

Çoklu regresyon modeli, bağımlı değişken ile $k-1$ ¹⁰ sayıda bağımsız değişkenin denklemini aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$Y = \beta_1 + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} \dots + \beta_k X_{ik} + u_i$$

Burada Y bağımlı değişkeni, $k-1$ sayıda bağımsız değişken iken $(X_1, X_2 \dots X_k)$ 'in doğrusal bir birleşimi tarafından belirlenmektedir.

$k-1$ sayıda bağımsız değişkenin olduğu modelin parametrelerinin tahmin edilmesi için gözleme ait verilerden yararlanmak gerekir. Gözlem sayısı her değişken için n olduğunda doğrusal ilişki,

$$Y = \beta_1 + \beta_2 X_{i2} + \beta_3 X_{i3} \dots + \beta_k X_{ik} + u_i \quad i=1, 2, 3, \dots, n \text{ şeklinde gösterilir.}$$

Çoklu regresyon modeli hata teriminin skolaistik bir değişken olduğu, ortalamasının sıfır olduğu, normal dağıldığı ve sabit varyanslı olduğu şeklindedir. Ayrıca modelde otokorelasyon, çoklu doğrusal bağıntı, değişen varyans ve ölçme hataları mevcut değildir (Ertek, 1996: 187- Tarı, 1999: 67). Regresyon analizi, bilinen bulgulardan bilinmeyen gelecekteki olaylarla ilgili tahminlerin yapılmasına izin verir.

¹⁰ k modeldeki parametre sayısı ve $k-1$ bağımsız değişken sayısı demektir.

5.4 Ampirik Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde Türkiye’de ikiz açık hipotezinin geçerliliği ve ikiz açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Tüm modeller için kullanılan değişkenler $BA = \text{Bütçe Açığı} / GSYH$ ve $CA = \text{Cari Açık} / GSYH$ şeklinde, $GSYH$ değişkeni ise yıllık artış oranı olarak ($GDP = [(Y_t - Y_{t-1})/Y_{t-1}]100$) tanımlanmıştır. Analize konu olan değişkenlere ilişkin yapılan testlerden elde edilen sonuçlar aşağıda verilmiştir.

5.4.1 ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenlerin durağanlığının tespit edilebilmesi için serilere ADF ve PP birim kök testi uygulanmış ve aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 13. Birim Kök Testi Tablo Değerleri

ADF Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzye		Birinci Farklar	
	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Sabit + Trend
BA	-2.121186 (0.2371)	-2.105244 (0.5347)	-10.98274 (0.0001)	-10.91541 (0.0000)
CA	-2.970565 (0.0420)	-2.888766 (0.1716)	-7.169496 (0.0000)	-7.240422 (0.0000)
GDP	-7.4355433 (0.0000)	-7.407752 (0.0000)	-10.33225 (0.0001)	-10.31791 (0.0000)
PP Birim Kök Testi				
Değişkenler	Düzye		Birinci Farklar	
	Sabit	Sabit + Trend	Sabit	Sabit + Trend
BA	-5.709776 (0.0000)	-5.694636 (0.0000)	-20.59221 (0.0001)	-20.26773 (0.0000)
CA	-2.236132 (0.1954)	-1.964612 (0.6115)	-7.110649 (0.0000)	-7.169853 (0.0000)
GDP	-7.4355433 (0.0000)	-7.407752 (0.0000)	-26.79975 (0.0001)	-28.45928 (0.0001)

*Parantez içindekiler ihtimal değerlerini göstermektedir.

ADF birim kök testinde, bütçe açığı ve cari açık verilerinin durağan olmadıkları ve birim kök taşıdıkları belirlenmiştir. Her iki değişkenin de birinci farkı alındıktan sonra, birinci fark istatistiklerinin mutlak değerlerinin MacKinnon kritik değerinin mutlak değerinin üzerinde ve durağan oldukları görülmüştür. Cari açık ve bütçe açığı birinci farkı alınarak durağan hale getirilmiştir. Büyüme hızı değişkenine (GDP) uygulanan ADF birim kök testi sonucuna göre değişkenin durağan olduğu ve birim kök taşımadığı belirlenmiştir (Bkz. Ek 7-8-9).

Bütçe açığı ve büyüme oranına uygulanan PP birim kök testi sonucuna göre, bu değişkenlerin durağan oldukları ve birim kök taşımadıkları belirlenmiştir. Ancak cari açığın birim kök taşıdığı tespit edilmiş ve birinci derece farkı alınarak durağan hale getirilmiştir (Bkz. Ek 10-11-12).

Değişkenlerin ADF testi sonucunda farklı durağanlık seviyelerine sahip olduklarının belirlenmesi ARDL sınır testi analizine olanak sağlamaktadır.

5.4.2 VAR Modeli Sonuçları

Analize konu olan değişkenler VAR analizi ile de sınanmıştır. Değişkenler durağan olduğundan VAR analizi yapılabilmektedir. Öncelikle uygun gecikme uzunluğu belirlenmektedir.

VAR analizi yapılmadan önce gecikme uzunluğu belirlenmelidir. Uygun bilgi kriterine göre gecikme uzunluğu tespit edilmektedir. Gecikme seviyeleri belirlenirken, son tahmin hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), LR bilgi kriteri, Scwhartz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterleri gibi kriterler kullanılmaktadır.

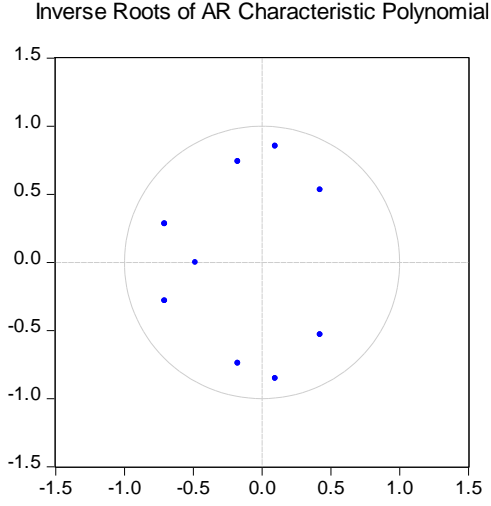
Tablo 15. VAR Analizi Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-519.2073	NA	110.6987	13.22044	13.31042	13.25649
1	-497.4246	41.35957	80.11435	12.89683	13.25674	13.04102
2	-485.2565	22.17989	74.02383	12.81662	13.44647	13.06896
3	-456.1115	50.91160*	44.57102*	12.30662*	13.20641*	12.66710*

(*) İşareti uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi, son tahmin hatası (FPE), Akaike bilgi kriteri (AIC), LR bilgi kriteri, Scwhartz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterlerine göre uygun gecikme uzunluğu 3 olarak belirlenmiştir (Bkz. Tablo 15.).

Modelin durağanlığı VAR analizinin kökleri aracılığıyla da gözlemlenebilmektedir. Modelin değişkenlerinin otoregresif (AR) köklerinin çemberin içerisinde yer alması modelin durağan olduğunu göstermektedir. Bunun anlamı, zaman serilerindeki gecikmenin ortadan kalkarak durağanlaştığıdır.

Şekil 24. Parametre İstikrar

VAR modelinin durağanlığını bir bütün olarak değerlendirmek için, AR kökleri incelenmiş ve Şekil 24’de görüldüğü üzere tüm köklerin birim çemberin içerisinde olduğu gözlenmiştir. Bu durum, kurulan VAR analizi modelinin durağan olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 24. ve Ek 13).

5.4.3 Tanımlayıcı İstatistik Sonuçları

Tanımlayıcı istatistik testleri için *GDP* bağımlı değişken, cari ve bütçe açıkları ise bağımsız değişkenler olarak belirlenmiş ve bunları içeren basit bir model kurulmuştur. Ardından, modelde sırası ile otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağlantı sorunu olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda aşağıdaki veriler elde edilmiştir.

Tablo 15. Çoklu Doğrusal Bağıntı Sonucu

Değişkenler	Coefficient	Uncentered VIF	Centered VIF
<i>CA</i>	0.007891	2.949402	1.047491
<i>BA</i>	0.012765	2.427476	1.047491
<i>C</i>	0.285041	4.971805	NA

Çoklu doğrusal bağıntı, Analiz sonucunda centered vif tablo değerlerinin 1-5 arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu, modelde çoklu doğrusal bağıntı sorunu bulunmadığını ve kurulan modelin anlamlılığını göstermektedir. (Bkz. Tablo 15. ve Ek 14).

Otokorelasyon, Otokorelasyon için Breusch-Godfrey serial LM testi uygulanmıştır. Analizde tüm gecikme uzunlukları 0,10 anlamlılık düzeyinden büyük olduğu görülmüştür. Tüm değişkenlerde otokorelasyon sorununa rastlanmamıştır (Bkz. Ek 15).

Tablo 16. Değişen Varyans Test Sonucu

Heteroskedasticity Test White			
F-statistic	1.964061	Prob. F (5,77)	0.0935
Obs*R ²	9.388188	Prob. Ki Kare (5)	0.0945
Scaled explained SS	10.34226	Prob. Ki-Kare (5)	0.0661

Değişen Varyans, Modelde değişken varyans olup olmadığını anlamak için *White testi* uygulanmıştır. Analiz sonucunda değişkenlerin değerlerinin 0,10'dan büyük olduğu tespit edilmiş, böylece modelde değişken varyans olmadığı anlaşılmıştır. Yani modelin varyansı sabittir (Bkz. Tablo 16. ve Ek 16).

Verilerde çoklu doğrusal bağlantı, otokorelasyon ve değişen varyansa rastlanmaması ARDL sınır testi yapılmasına imkân vermiştir.

5.4.4 ARDL Sınır Testi Sonucu

Seriler alternatif istatistik yöntemleri ile sınanmış ve seride otokorelasyon, değişken varyans ve çoklu doğrusal bağlantı sorununa rastlanmamıştır. Ayrıca durağanlık testi sonucunda iktisadi büyüme oranının durağan olduğu, bütçe açığı ve cari açığın ise birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri tespit edilmiştir. Verilerin farklı seviyelerde durağan olmaları sebebiyle seriler arasındaki ilişki ARDL sınır testi ile sınanmıştır. Büyüme oranı (*GDP*) bağımlı, bütçe açığı ve cari açık bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmiştir. Analizde ilk önce uygun gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tablo 17. Uygun Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-519.2073	NA	110.6987	13.22044	13.31042	13.25649
1	-497.4246	41.35957	80.11435	12.89683	13.25674	13.04102
2	-485.2565	22.17989	74.02383	12.81662	13.44647	13.06896
3	-456.1115	50.91160*	44.57102*	12.30662*	13.20641*	12.66710*

* Uygun Gecikme Uzunluğu

Uygun gecikme uzunluğu VAR modeli yardımıyla tespit edilmiştir. Değişkenler, farklı gecikme uzunlukları ile sınanmış ve Akaike (AIC), Schwarz (SIC) ve Hannan-Quinn (HQ) bilgi kriteri ölçüsüne göre uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Bilgi kriterleri göz önüne alındığında modelin gecikme uzunluğu 3 olarak tespit edilmiştir (Bkz. Ek 17). Uygun gecikme uzunluğunun bulunmasının ardından, verilere ARDL eş bütünleşme testi uygulanmıştır. ARDL eş bütünleşme testinde modelin F- istatistik değeri alt sınır I(0) değerinin altında ise veriler arasında eş bütünleşme olmadığı, üst sınır I(1) değerinin üzerinde bir değer alırsa eş bütünleşme

olduğu, üst sınır ile alt sınır arasında yer alan bir değerde ise eş bütünleşmenin belirsiz olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Tablo 18. ARDL Eş bütünleşme Testi Sonuçları

Test Statistic	Değer	
F-statistic	24.03231	
	Alt Değer I(0)	Üst Değer I(1)
10%	2.63	3.35
5%	3.1	3.87
2.5%	3.55	4.38
1%	4.13	5

Tablo 18’de ARDL sınır testi sonuçlarında görüldüğü üzere, F- istatistik değeri 24,03231 olarak tespit edilmiştir. Bu değer 3,35 olan kritik değerin I(1) üst sınırından daha yüksek olduğundan, eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna varılmıştır (Bkz. Ek 18). Bu sonuca göre H_0 hipotezi reddedilmiş ve cari açık ve bütçe açıkları ile büyüme arasında eş bütünleşme olduğuna karar verilmiştir.

Bu tespit, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin de sınanmasına imkân vermiştir. Bu sayede uzun dönem ARDL testi ile cari açık ve bütçe açığı ile büyüme arasındaki uzun dönem ilişki sınanmıştır. Test edilecek ARDL denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta GDP = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta GDP_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_2 CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_3 BA_{t-1} + \beta_4 Y_{t-1} + \beta_5 CA_{t-1} + \beta_6 BA_{t-1} + \varepsilon_t$$

Bu denklemde GDP bağımlı değişken, cari açık ve bütçe açığı da bağımsız değişkendir.

Tablo 19. Uzun Dönem ARDL Eş bütünleşme ve Uzun Dönem Katsayıları

ARDL Katsayı Tahmini (1,2,1)		
Değişkenler	Katsayı	t-Statistik (İhtimal Değeri)
GDP (-1)	-0.085507	-0.742628 (0.4601)
CA	-0.822968	-5.012769 (0.0000)
CA (-1)	0.307412	1.215481 (0.2280)
CA (-2)	0.250049	1.371349 (0.1744)
BA	0.014032	0.118765 (0.9058)
BA (-1)	-0.286389	-2.505453 (0.0144)
C	-0.502502	-0.840231 (0.4035)
Cointeq = GDP - (-0.2446*CA -0.2509*BA -0.4629)		
Uzun Dönem Katsayı Sonuçları		
Değişkenler	Katsayı	t-Statistik (İhtimal Değeri)
CA	-0.244593	-2.838806 (0.0058)
BA	-0.250903	-2.056022 (0.0433)
C	-0.462919	-0.831117 (0.4086)

*Parantez içi ihtimal değerlerini göstermektedir.

Tablo 19’da, uzun dönemde, bağımsız değişkenler cari açık (*CA*) ve bütçe açığının (*BA*), bağımlı değişken olan ekonomik büyüme oranı (*GDP*) üzerindeki etkisi ilgili sonuçlar görülmektedir. Bu sonuçlara göre, bütçe açığı ve cari açık değişkenlerinin katsayıları negatif işaretli ve ihtimal değerleri 0,10’dan küçük ve anlamlıdır. Kısacası, uzun dönemde, %10 anlamlılık düzeyinde bütçe açığı ve cari açığın iktisadi büyüme üzerinde negatif yönlü ve anlamlı etkilerinin olduğu görülmektedir (Bkz. Ek 19).

Bu sonuçlara göre, cari açıktaki meydana gelecek 1 birimlik bir değişim büyüme üzerinde ters yönde 0,24 birimlik bir değişmeye; bütçe açığında meydana gelecek 1 birimlik bir değişim de büyüme üzerinde ters yönde 0,25 birimlik bir değişmeye yol açacaktır. Başka bir ifadeyle, cari açık uzun dönemde 1 birimlik artış gösterdiğinde, büyüme 0,24 birim azalacaktır. Benzer şekilde, uzun dönemde bütçe açıklarında 1 birimlik bir artış büyüme üzerinde 0,25 birim azalışa yol açacaktır. Uzun dönemde büyümenin artması, cari açığın ve bütçe açığının azalmasına bağlıdır. Başka bir ifadeyle, cari açık ve bütçe açığının kapanması, büyüme üzerinde artırıcı bir etki meydana getirecektir.

Tablo 20. ARDL Kısa Dönem Katsayı Sonuçları

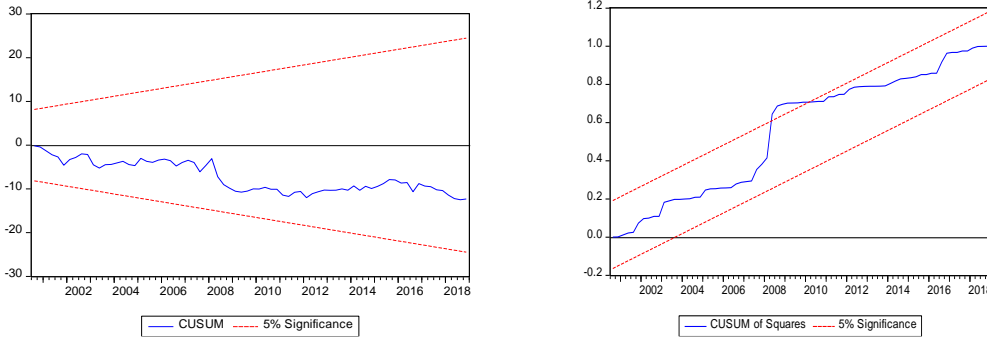
Kısa Dönem Katsayı Sonuçları		
Değişkenler	Katsayı	t-Statistik (İhtimal Değeri)
CA	-0.822968	-5.409813 (0.0000)
CA (-1)	-0.250049	-1.504681 (0.1367)
BA	0.014032	0152739 (0.8790)
CointEq (-1)	-1.085507	-10.001318 (0.0000)

*Parantez içi ihtimal değerlerini göstermektedir.

Kısa dönem sonuçlarına göre cari açığın cari dönem değeri ile gecikmeli değerlerinin ihtimal değerleri 0,10’dan küçük olduğu için anlamlıdır ve kısa dönemde cari açık ile ekonomik büyüme arasında ilişki vardır şeklinde yorumlanmaktadır. Tablo 20. incelendiğinde, daha önce bütçe açığı ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki olduğu sonucuna varılmasına rağmen, kısa dönemde bütçe açığı ile ekonomik büyüme arasında ilişki olmadığı görülmektedir.

ARDL modelinden elde edilen sonuçların kararlılığını desteklemek, başka bir ifadeyle, veri setine ilişkin yapısal kırılmanın olup olmadığını kontrol etmek için CUSUM grafiğinden yararlanılmıştır. CUSUM grafiği ile belli bir güven aralığında modelin hatalarının grafiği çizilerek güven sınırları tespit edilmektedir. Güven sınırları dışına çıktığında yapısal değişiklik olduğuna, çıkılmadığında ise yapısal değişiklik olmadığına karar verilmektedir (Ergen ve Yavuz, 2017: 89). CUSUM istatistikleri %10 anlamlılık düzeyinde kritik sınır

değerler içerisinde kalıyorsa (iki çizgi arasında) ARDL modelindeki katsayılarının istikrarlı olduğunu ifade eden H_0 hipotezi kabul edilecektir. Tersisi durumda ise H_0 hipotezi reddedilecektir (Akel ve Gazel, 2014: 14).

Şekil 25. Cusum ve Cusum Q

Şekil 25'e bakıldığında, CUSUM istatistiklerinin %10 anlamlılık düzeyinde kritik sınır değerler (mavi çizgi iki çizgi arasında) içinde kaldığı görülmektedir. Buna göre, H_0 hipotezi kabul edilecektir. Ancak CUSUM-Q istatistiğinde 2008 yılı sonrasında küresel krizin etkisi ile kırılma görülse de istikrar sağlanmıştır. Sonuç olarak, ARDL sınır testi sonuçları uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğunu ve değişkenlerde yapısal kırılmanın olmadığını göstermektedir.

5.4.5 Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Değişkenlerin uzun dönem ilişkilerinin ortaya konulmasının ardından, bağımsız değişkenler olan bütçe açığı ve cari açıkla bağımlı değişken iktisadi büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri analiz edilmiştir. Bu amaçla üç farklı Granger nedensellik denklemi kurulmuştur:

$$\begin{aligned}
 GDP_t &= \alpha_0 + \sum_{i=1}^{m1} \alpha_i GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{m2} \beta_i CA_{t-i} + \sum_{i=1}^{m3} \sigma_i BA_{t-i} + \varepsilon_t \\
 CA_t &= \lambda_0 + \sum_{i=1}^{m4} \lambda_i CA + \sum_{i=1}^{m5} \delta_i GDP_{t-i} + \sum_{i=1}^{m6} \kappa_i BA_{t-i} + \vartheta_t \\
 BA_t &= \chi_0 + \sum_{i=1}^{m7} \chi_i BA + \sum_{i=1}^{m8} \theta_i GDP_{t-1} + \sum_{i=1}^{m9} \gamma_i CA_{t-1} + \tau_t
 \end{aligned}$$

Buna göre, birinci denklemdeki β_i ve α_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, *cari açık ve bütçe açığının büyüme oranının nedeni olduğu* sonucuna

ulaşılır. İkinci denklemde δ_i ve κ_i katsayıları belirli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı bulunursa, *büyüme oranı ve bütçe açığının cari açığın nedeni olduğu* sonucuna varılır. Benzer şekilde belli bir anlamlılık düzeyinde sıfırdan farklı olan θ_1 ve γ_1 katsayıları da *büyüme ve cari açığın bütçe açığının nedeni olduğunu* gösterecektir.

Değişkenler arasında karşılıklı ilişkinin bulunması, bütçe ve cari açık ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Bahsi geçen katsayılardan sadece biri sıfırdan farklı ise değişkenler arasında tek yönlü nedensellik olduğu, katsayıların sıfırdan farklı olmaması durumunda ise değişkenler arasında nedensellik olmadığı sonucuna ulaşılır.

Bu aşamada, analiz sonuçlarına göre eğer H_0 reddedilirse bunun değişkenler arasında nedensellik olduğu anlamına geleceğini vurgulamamız gerekmektedir.

Tablo 21. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	Ki-Kare	Df	İhtimal
GDP	CA	3.668024	3	0.2996
	BA	7.758232	3	0.0513
	Tüm Değer	12.76047	6	0.0470
CA	GDP	11.61435	3	0.0088
	BA	2.652146	3	0.4484
	Tüm Değer	14.44512	6	0.0250
BA	GDP	9.803356	3	0.0203
	CA	3.162536	3	0.3672
	Tüm Değer	13.46893	6	0.0362

Tablo 21’de Granger nedensellik test sonuçları gösterilmektedir. Büyüme oranının bağımlı değişken olduğu ilk denklemde, cari açık (CA) ve bütçe açığı (BA) ile büyüme oranı (GDP) arasındaki nedenselliğe bakıldığında; cari açıktan büyümeye doğru bir nedenselliğe rastlanmamıştır. Bütçe açığından büyümeye doğru nedenselliğe bakıldığında ise bütçe açığının hipotez ihtimal değerinin 0,10 ihtimal değerinden küçük olduğu görülmektedir. Bundan dolayı bütçe açıklarından büyümeye doğru bir nedenselliğin olduğu görülmüştür. Kısaca bütçe

açığından büyümeye doğru bir nedensellik mevcutken cari açıktan büyümeye doğru bir nedensellik söz konusu değildir.

Cari açığın bağımlı değişken olduğu ikinci denklemde; büyümenin ihtimal değeri olan 0.0088. hipotez ihtimal değerinden küçüktür. Yani büyüme oranından cari açığa doğru bir nedensellik söz konusudur. Ancak bütçe açığının ihtimal değeri olan 0.4484 hipotezin ihtimal değerinden büyük olduğundan bütçe açığından cari açığa doğru bir nedensellik bulunamamıştır.

Bütçe açığının bağımlı değişken olduğu üçüncü denklemde, büyümenin ihtimal değeri olan 0,0203'nin hipotezin ihtimal değerinden küçük olduğu görülmektedir. Yani büyümeden bütçe açıklarına doğru bir nedensellik mevcuttur. Ancak cari açığın ihtimal değeri 0,3672'nin hipotezin ihtimal değerinden büyük olduğu görülmektedir. Cari açıktan bütçe açığına doğru bir nedensellik söz konuu değildir.

Tablo 22. Granger Nedensellik Karar Tablosu

Değişkenler	Karar	
CA – GDP	H_0 : kabul CA, GDP'nin nedeni değildir.	H_a : red.
GDP – CA	H_0 : red GDP, CA'nın nedenidir.	H_a : kabul
CA – BA	H_0 : kabul CA, BA'nın nedeni değildir.	H_a : red
BA – CA	H_0 : kabul BA, CA'nın nedeni değildir.	H_a : red.
BA – GDP	H_0 : red BA, GDP'nin nedenidir.	H_a : kabul
GDP – BA	H_0 : red GDP, BA'nın nedenidir.	H_a : kabul.

Özetle, Granger Nedensellik testi uygulaması sonucunda, iktisadi büyüme oranı ile bütçe açığı arasında çift yönlü nedensellik bulunmaktadır. Ancak büyüme oranı ile cari açık arasında büyümeden cari açığa doğru tek yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Ayrıca bütçe açığı ile cari açık arasında herhangi bir nedensellik bulunamamış olup Türkiye Ekonomisi için Ricardion denklik hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç, ARDL testi sonuçları ile uyumlu çıkmıştır. (Bkz. Ek 20).

5.4.6 Regresyon Testi Sonuçları

Yapılan analizlerde değişkenlerde otokorelesyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağıntıya rastlanmamıştır. Bu sonuçlar regresyon modeli kurulabilmesine imkân vermektedir. Bu nedenle, son olarak bir regresyon analizi de yapılmıştır. Regresyon analizinde kullanılan

modelde bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin büyüklüğü veya şiddeti ölçülmeye çalışılmıştır.

Regresyon analizinde kullanılan model aşağıdaki gibidir:

$$GDP = \beta_0 + \beta_1 CA + \beta_2 BA$$

Analizimizdeki iki hipotez şu şekildedir:

H_0 : Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki yoktur,

H_1 : Değişkenler arasında anlamlı bir ilişki vardır.

Regresyon analizinde iktisadi büyüme oranı (GDP) bağımlı değişken, bütçe açığı (BA) ve cari açık (CA) bağımsız değişken olarak modele dâhil edilmiştir.

Tablo 23. Bağımlı Değişken GDP , Regresyon Sonuçları

Değişkenler	Katsayılar	Hata Terimi	t-Statistik	İhtimal Değeri
CA	-0.347291	0.088831	-3.909585	0.0002
BA	-0.172176	0.112981	-1.523939	0.1315
C	-0.644739	0.533893	-1.207619	0.2308

Analiz sonuçlarına bakıldığında, modelde F-istatistik değerinin 0,0007447'nin olduğu ve 0,10'dan küçük olduğu tespit görülmektedir (Bkz Ek 21). F-istatistik değeri düşük olduğu için modelin anlamlı olduğu söylenebilir. Açıklayıcı değişkenlere bakıldığında bütçe açıkları (BA) ile büyüme oranı arasında anlamsız, cari açıkları (CA) büyüme oranı arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir. Bütçe açığının ihtimal değerinin 0,10'dan büyük olması ($p = 0.1315$) nedeniyle H_0 hipotezi kabul edilmiş ve bütçe açığı ile büyüme oranı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Cari açık ihtimal değerinin ($p = 0.0002$) 0,010'dan küçük çıkması nedeniyle, H_0 hipotezi reddedilip H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Sonuç olarak, 0,10 anlamlılık düzeyinde cari açıkları büyüme oranı arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Cari açıkta meydana gelen bir birimlik artış büyüme oranını 0,34 azalmaktadır (Bkz. Ek 21).

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ekonomik büyüme ve kalkınmanın önemi giderek artmakta ve ülkeler arası üretim yarışı hız kazanmaktadır. Üretimi arttırmak için yatırımlara yönelik çalışmalar ağırlık kazanmaktadır. Bu ise yatırımları artırıcı politikaların uygulanmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede, kamu harcamaları artırılarak yatırımlar desteklenmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında birçok ülke kamu harcamaları yardımıyla ekonomik büyümesini sağlayarak gelişmiş ülke konumuna ulaşmıştır. Ayrıca ekonomilerin küreselleşmesi ile gelişen dış ticaret yardımıyla üretimde ihtiyaç duyulan hammadde ve enerji gibi kaynaklar kolaylıkla sağlanmıştır. Bunun yanı sıra dış ticaret yoluyla ülke yurtiçinde üretilen malların dış piyasalarda satılması imkânı bulunmuştur. Ülkelerin dış ticarete başlıca hedefleri genelde ithalat ve ihracatın dengede olması ya da ihracatın ithalattan büyük olması yönünde olmuştur. İhracat aracılığı ile ülkenin ve vatandaşların gelirlerinin artması ve yeni yatırımlar için finansman kaynağı oluşturulması ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Güneydoğu Asya ülkelerinin başlıca büyüme kaynağını dış ticaret oluşturmaktadır. 1960-1990 yılları arasında Güney Kore, Singapur, Tayvan ve Hong Kong gibi ülkeler ihracata yönelik kalkınma politikaları ile büyüme sağlamışlardır. Günümüzde bu ülkeler ekonomik bakımdan gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadırlar.

Ancak her ekonomi için aynı sonuç ortaya çıkmamıştır. Dışa açılan ekonomilerin yeterli ekonomik altyapıya ve tasarrufa sahip olmaması dış ticaretin finansmanını zorlaştırmıştır. Ülke ekonomilerinin dışa açılması ile hız kazanan uluslararası dış ticaret, beraberinde ithalat artışını ve cari açığı meydana getirmiştir. Benzer şekilde, büyümeyi desteklemek üzere artırılan kamu harcamalarının kamu gelirlerini aşması bütçe açıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Artan kamu harcamaları ve ihracatın ithalatı karşılayamaması karşısında yeterli tasarruf ve sermayeye miktarına sahip olmayan ülke ekonomileri ikiz açıklarla karşı karşıya kalmışlardır. Günümüzde ABD, İngiltere, Fransa, Brezilya, Hindistan vb. ülkeler büyümelerini ikiz açıkla sürdürmeye çalışmaktadırlar.

1980 yılının başlarında ABD ekonomisinde bütçe açıklarına cari açıklar eşlik etmiş ve ABD ekonomisi ikiz açık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. ABD ekonomisinde ortaya çıkan bu durum bütçe ve cari açığın birbirini etkileyip etkilemediği sorunu gündeme getirerek ikiz açık tartışmasını başlatmıştır. Bu tartışmalar ikiz açık hipotezini açıklamaya yönelik iki temel görüş üzerinden yapılmaktadır. Bu görüşlerden biri *Keynesyengil görüş*, diğeri *Ricardian denklik hipotezidir*. Keynesyengil görüş, bütçe açığı ile cari açık arasında bağlantı olduğunu

savunurken; *Ricardion denklik hipotezi*, bütçe açığı ve cari açık arasında hiçbir ilişkinin bulunmadığını savunmaktadır.

İki temel görüş çerçevesinde 1980 yılı ve sonrasında ikiz açıklar arasındaki nedensellik ilişkilerine dair araştırmalar yapılmış, ancak bu çalışmalarda farklı sonuçlar elde edilmiştir. Ekonomilerin içinde buldukları konjonktürel durum, çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilmesinin en önemli nedenlerdendir. Bu sebepten, yapılan araştırmaların bazıları iki açık arasında nedensellik olduğu sonucuna varırken, bazı çalışmalar iki açık arasında hiçbir ilişkinin olmadığını ortaya koymuştur.

Bu Tezde Türkiye Ekonomisinde ikiz açık hipotezinin geçerli olup olmadığı ve bunların büyüme oranı üzerindeki etkileri araştırılmaya çalışılmıştır. Bunun için 1998Q-2018Q4 dönemini kapsayan Bütçe Açığı/GSYH, Cari Açık/GSYH ve büyüme (GDP) değişkenlerine ait verilerin kullanıldığı bir model oluşturulmuştur. Öncelikle, birim kök testleri kullanılarak verilerin durağanlığı sınanmıştır. Durağanlık testi sonucunda değişkenlerin farklı derecelerde durağan oldukları tespit edilmiştir. Sonrasında değişkenlerin otokorelasyon, değişen varyans ve çoklu doğrusal bağıntı sorunu araştırılmış ve bu olgulara rastlanmamıştır. Değişkenler farklı seviyelerde durağan olduklarından, ARDL sınır testi yardımı ile büyüme ve ikiz açıklar arasında uzun dönemde ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Yapılan analizle, *büyüme oranı ile ikiz açıklar arasında uzun dönemli ve anlamlı ters yönlü bir ilişki bulunmuştur.*

ARDL testi değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi hakkında bilgi verirken, ilişkinin yönü hakkında bilgi vermemektedir. Değişkenler arasındaki ilişkinin yönünün belirlenebilmesi için Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedenselliği sonuçlarına bakıldığında, büyüme oranları ve bütçe açığı değişkenleri arasında çift yönlü nedensellik, büyüme oranı ile cari açık arasında ise büyümeden cari açığa doğru tek yönlü nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Ancak bütçe açığından cari açığa, cari açıktan bütçe açığına doğru bir nedensellik bulunamamıştır. Analizler sonucunda, Türkiye Ekonomisi için Ricardion Denklik hipotezi kabul edilmiştir. Son olarak verilere regresyon modeli uygulanmış, sonucunda cari açıklardan büyümeye doğru negatif yönlü bir ilişkinin olduğu bulunmuştur. Cari açıktaki bir birimlik artış büyümeyi 0,35 azaltmaktadır. Büyüme ve bütçe açığı arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Elde edilen tüm sonuçlar literatür ile paralellik göstermektedir.

24 Ocak Kararları'nın alınması ile birlikte Türkiye Ekonomisi serbestleşmeye başlamış, *ihracata yönelik büyüme politikasına* geçilmiştir. Ekonomide serbestleşmeyle birlikte, dış ticaret hacmi genişlemiş, artan ithalat karşısında ihracat artışının düşük kalması dış ticaret açığına yol açmıştır. Dış ticaret açıkları, Türkiye'de cari işlemler açığının önemli bir sebebini oluşturmuştur. Aynı yıllarda yüksek bütçe açıkları da buna eşlik etmiştir. Yetersiz tasarruf

miktarından, hem kamu harcamaları hem de yatırımların finansmanı olumsuz etkilenmektedir. Sonuçta yatırım miktarı düşmekte ve büyüme yavaşlamaktadır. Tasarruf miktarının düşük olması ve ihracatın ithalatı karşılayacak düzeyde olmaması cari açıkların finansmanı sorununu doğurmuştur. Bu sorunu çözmek için, devlet 1986 yılında kısmen, 1989 yılında tamamen finansal serbestlik sağlayarak yabancı tasarrufları ülkeye çekmeye çalışmıştır. Yabancı sermayenin yurtiçine girişi ülke parasının değerlendirilmesine yol açarak ihracatın azalmasına neden olmuş ve böylece cari açık artmıştır. Yabancı kaynaklar yardımı ile bütçe ve cari açık finanse edilmeye çalışılmıştır.

Türkiye Ekonomisi 1980 yılı ve sonrasında ikiz açıklarla birlikte büyümektedir. Ekonominin dışa açık hale gelmesi ile bütçe açığı ve cari açık Türkiye ekonomisi içerisinde yapısal bir hal almakta ve büyümenin ikiz açıklara bağımlı hale gelmesine yol açmaktadır. Türkiye ekonomisinde 1980-2000 yılları arasında bütçe açıkları cari açıklara nazaran daha yüksek seyretmiştir. Yüksek kamu borçları ve faiz ödemeleri artan sosyal güvenlik harcamaları, verimsiz yatırımlar bu durumun ortaya çıkmasındaki önemli neden olmuştur.

2000 yılı sonrasında *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* ile bütçe açıkları kademeli olarak azalmıştır. Program kapsamında bütçe açıkları ile büyüme yerine cari açıkla büyümeye yönelik politika yürütülmeye başlanmıştır. 2000 yılı ve sonrasında küresel kısa vadeli yabancı kaynakların yönünü geliştirmekte olan ülkelere çevirmesiyle birlikte Türkiye Ekonomisi açısından cari açıkla büyümeyi finanse etmek kolaylaşmıştır. Bu nedenle bütçe açıkları azaltılarak cari açıkla büyümenin önemi artmıştır. 2000 yılı sonrasında Türkiye ekonomisi yüksek büyüme oranları elde etmiştir. Cari açıkla yüksek büyüme elde etmenin altında yatan en önemli neden 1980 yılında başlanan *ihracata dayalı büyüme politikası* olmuştur.

Bu kalkınma politikası, ihracata yönelik sınai üretimi teşvik ederek ithal girdi talebini artırmıştır. Bu durum, toplam ithalat içerisinde ara malı ve hammadde ithalatının payının artmasına yol açmıştır. Daha fazla ihracat için daha fazla ithal ara malı ve hammaddeye ihtiyaç duyulmuştur. İhracatın artması cari açıkların da artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla ekonomik büyüme hızlandıkça cari açık ta artmaktadır. 2000 sonrası büyüme oranlarına bakıldığında cari açığın en yüksek olduğu yıllar büyüme oranlarının en yüksek olduğu yıllarıdır. Bunun yanı sıra cari açık, bütçe açıklarının en önemli finansmanını oluşturmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasındaki başlıca neden vergi sisteminin dolaylı vergi sistemine dayanmasıdır. 1999-2001 yılları arasında ithal ürünlere konulan ek vergiler ile ithalat üzerinden vergi geliri sağlanmıştır. İthalatın arttığı yıllarda ithal mallar üzerinden elde edilen vergiler nedeniyle bütçe açıkları azalmaktadır. Dolayısıyla ithalatın artması, cari açığın artmasına yol açarken bütçe açıklarının azalmasına yol açmaktadır.

2000 yılı sonrasında cari açıkla büyüme ve cari açığın finansmanında yaşanan kolaylık 2008 küresel krizi sonrasında tersine dönmüştür. Türkiye Ekonomisi 2008 küresel krizini sonrası küresel sermayenin ülkeyi terk etmesi ile artan döviz kuru ve faiz karşısında finansman ihtiyacını karşılamakta zorlanmıştır. Cari açıkta yaşanan azalış büyüme oranlarının düşmesine yol açmıştır. Aynı şekilde bütçe açıkları da tekrar artmaya başlamıştır. Ayrıca cari açıkların kısa vadeli yabancı kaynaklar ile finanse edilmesi Türkiye Ekonomisini krizlere açık bir ekonomi haline getirmiştir.

Türkiye Ekonomisi uzun dönemde %4.5 - %5.5 aralığında büyüme oranına sahiptir. Bu aralığın üzerine çıkıldığında ya bütçe açıkları artmakta ya da ithalat artışı ile cari açık artmaktadır. Bu sonucu doğuran sebep ise büyüme eşliğinin zorlanmasıdır. Büyüme eşliğinin zorlanması kamu finansmanı ve dış finansman ihtiyacını doğurmaktadır. Türkiye Ekonomisi yeterli tasarruf ve sermaye miktarına sahip olmadığından, çoğunlukla borçlanma ve dış finansman yoluyla ekonomiye kaynak sağlamaya çalışmaktadır. Borçlanma ve dış finansman artışı, iç borç / GSYH'ye ile cari açık/GSYH oranlarının büyümesine yol açmaktadır. İç borç ve cari açığın GSYH'ye oranlarının artması ülke ekonomisinin riskini göstermektedir. Borçluluk oranı artıkça, yabancı kaynakların ve tasarrufların, yatırımlardan ziyade ikiz açıkların finansmanını sağladığı görülmektedir.

Türkiye gibi uzun yıllar ikiz açıklarla büyümeye çalışan ülkelerde ikiz açıklarla mücadeleden çok bunların sürdürülebilmesine yönelik politika uygulamalarına önem verilmektedir. Çünkü Türkiye'nin ekonomik büyümesi cari açık ve bütçe açıklarından beslenmektedir. Cari açığın düşmesi veya kapatılması halinde ithalat düşmektedir. İthalatın düşmesi, ithal girdilere bağlı olan üretimin azalmasına, dolayısıyla uzun vadede yatırımların düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca ithalatın düşmesi, ithalattan elde edilen dolaylı vergilerin azalmasına ve bütçe gelirlerinin düşmesine yol açmaktadır. Sonuç olarak, *Türkiye Ekonomisinde üretim ve büyüme ikiz açıkların sürdürülmesine bağlıdır. İkiz açığın sürdürülmesi ise finansman kaynaklarının sürdürülebilmesine bağlıdır.* Türkiye yeterli tasarruf ve sermayeye sahip olmadığı için, ikiz açıkları borçlanma ve yabancı kaynaklarla finanse etmektedir. Sermaye girişinin aniden durması veya hızlı bir sermaye çıkışı durumunda, ülke ekonomisi krizle karşı karşıya kalmaktadır. Nitekim Türkiye'de özellikle 1994 ve 2001'de yaşanan krizlerin başlıca nedenini sermaye hareketleri oluşturmaktadır. Türkiye'nin makroekonomik göstergelerine bakıldığında, son on yıldır cari açık ve bütçe açığının sürdürülebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Ayrıca, Türkiye Ekonomisi "yüksek sürdürülebilir büyüme gösteren ülkeler" arasında yer almaktadır (Bkz. Ek 5).

Sürdürülebilir gözükmekle birlikte, Türkiye Ekonomisini ikiz açık sarmalından kurtarmak için çözüm odaklı politikaların uygulanması gerekmektedir. Bu çerçevede, ekonomideki tasarruf açığının giderilmesine yönelik politikalar önem arz etmektedir. Düşük tasarruf miktarının aşılması durumunda ekonominin borçlanmaya olan ihtiyacı azalacaktır. Borçlanmanın azalması başta faiz ödemelerinin azalmasına yol açarak hem bütçe hem de cari açık kalemleri üzerinde rahatlama sağlayacaktır. Son yıllarda Hükümet tasarrufların teşvik edilmesi konusunda önemli adımlar atmıştır. Bunlardan en önemlisi, bireysel emeklilik programlarını teşvik etmekte ve birikim yapan vatandaşlara destek olarak birikimlerine belirli oranda katkı sağlamaktadır. Ayrıca uzun zamandan beri kamu kesiminin faiz dışı fazla verme iradesi de burada vurgulanmalıdır. Ancak bu çaba uluslararası ilişkilerdeki, özellikle terörle mücadele ve bölgedeki gelişmeler nedeniyle dirençle karşılaşmaktadır.

Tasarrufların payının artırılmasına ek olarak Türkiye Ekonomisinin ham madde ve enerji ithalatına bağımlılığının azaltılması yönünde de adımlar atılmalıdır. Sanayide kullanılan ithal ara malı girdilerinin yurtiçinde üretilmesine yönelik çalışmalar geliştirilmeli, böylece dış ticarete rekabet güçlendirilmelidir. Üretimde AR-GE çalışmaları hızlandırılarak yüksek teknolojlili ara malı ve nihai mallar üretilmesi teşvik edilmelidir. Dış ticaret içerisinde büyük yer tutan enerji ithalatına karşı alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi ve kullanılması yönünde çalışmalar artırılmalıdır. Son zamanlarda bütün bu konularda da önemli adımlar atılmış ve çalışmalar başlatılmış olması önemlidir. Özellikle 11. Kalkınma Planı bu açılardan önemli hedefler ve tedbirler içermektedir.

Kısa ve uzun vadeli yabancı kaynakların ani hareketlerinin ekonomi üzerinde yarattığı etkilere karşı tedbirler geliştirilmesi önemlidir. Böylece yabancı kaynakların yol açtığı şok ve krizlerin etkisi en aza indirilebilir. Yabancı yatırımcıların karşı karşıya oldukları çoğu algılanan risk ve/veya belirsizlikler giderilerek uzun vadeli yatırımların ülkeye gelmesi sağlanmalıdır.

Tüm bunlara ek olarak, son yıllarda ithalatı artan tarım ve hayvan ürünleri konularında da çalışmalar yapılmalı, yeni politikalar geliştirilmelidir. Türkiye Ekonomisi tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin kolaylıkla yapılacağı bir ekonomidir. Tarım ve hayvancılığa yönelik teşvik ve desteklemeler etkinleştirilerek artırılmalı ve planlı bir üretim seferberliği başlatılmalıdır. Üretim ve pazarlama işlemlerini bir arada düşünen entegre çözümler üzerinde çalışılmalıdır. Ayrıca kırsal bölgelerdeki yaşam kalitesi artırılarak tarımsal faaliyetler cazip hale getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acemoğlu, D. and Restrepo, P. (2017). Secular Stagnation? The Effect of Aging on Economic Growth in The Age Of Automation. *National Bureau of Economic Research*.
- Acemoğlu, D. and Robinson, A. J. Güç, Refah ve Yoksulluğun Kökenleri, Uluslar Neden Başarısız Olur?. <http://www.özetkitap.com>
- Acet, H. (2005). Enflasyon Hedefleme Politikası, Uygulamalar ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 5(10), 77-203.
- Adeleke, M. and Olowe S. (2014). Impact of Foreign Direct Investment on Nigeria Economic Growth. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 4(8), 234-242.
- Ahmad, T. (2013). *Evaluation of Economic Growth History of Pakistan*. Government College Universty, Lahore www.grin.com.
- Aiginger, K. (2014). Industrial Policy for a Sustainable Growth Path. *Policy Paper no 13 (pp.1-26,)* (WIFO).
- Akbaş, Y., Şentürk, M. ve Sancar, C. (2013). Testing for Causality between the Foreign Direct Investment, Current Account Deficit, GDP and Total Credit: Evidence from G7. *Panoeconomicus*, 6, 791-812.
- Akbostancı, Y.E. ve Lebe, F. (2016). Current Account deficit, Budget Deficit and Savings Gap: Is The Twin or Triplet Deficit Hypothesis Valid in G7 Countries? *Prauge Ecomic Papers*, 25,(3), 2711-286.
- Akel, V. ve Gazel, S. (2014). Döviz Kurları ile BIST Sanayi Endeksi Arasındaki Eş bütünleşme İlişkisi: Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 44, 23-41.
- Alagöz, M. (2004). Sürdürülebilir Kalkınmanın Paradigması. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8, 1-23.
- Alkan, I. ve Ümit, A.Ö. (2015). Türkiye’de Kamu Açıkları: 1980-2012 Dönem Analizi. *TSA* 19(1), 247-274
- Alkinoğlu, L. (1999). Türkiye’de Uygulanan İstikrar Politikaları ve Sonuçları. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15, 307-319.
- Alparslan, M. ve Erdönmez, P. A., (2000). Enflasyon Hedeflemesi. *Bankacılar Dergisi*, 35, 1-32.

- Altıntaş, M., Güvercin, D., Uğurlu, E. (2009). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 19 (Özel Sayı), 17-32.
- Anjum, M. I., and Sgro, P.M. (2017). A Brief History of Pakistan's Economic Development. *Real-World Economics Review*, 80.
- Anwars, S., Abbas, Q. and Ashfaq, M. (2017). *Introduction to the Economy of Pakistan*. www.researchgate.net/publication, 211-231.
- Apaydın, F. ve Açıklan, S. (2015) Türkiye'de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politliği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 200-2010.
- Arısoy, İ. (2005). Wagner ve Keynes Hipotezleri Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 63-80.
- Arolat, O. (25.04.2014) 49.8 Milyar Dolarlık Kamu Projelerine Hazine Garantisi Tartışılıyor. www.dunya.com
- Arpa, A.T. ve Kolçak, M. (2017). Türkiye ve OECD Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Harcamaları. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(3), 651-677.
- Arslan, İ., Uğur, A. ve Dineri, E. (2017). OECD Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2014. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 56-68.
- Artana, D., Bour, E., Bour, J. L., and Susmel, N. (2010). Strengthening Long-Term Growth in Argentina. *43 Paper prepared for the OECD Economic Development and Review Committee (EDRC) Seminar "Beyond the crisis – returning to sustainable growth in Latin America."* Paris, November 24th.
- Aslan, M. H. (1997). *Enflasyonist Finansman Politikası*.(1. Baskı). Bursa: Ak-Bil Yayıncılık.
- Aslan, M. H. (2008). *Makro İktisat Politikası*.(1. Baskı). Bursa: Alfa Akademi Yayınları.
- Atamtürk, B. (2007). Büyüme Teorileri ve IMF Politikaları. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 22(1), 89-103.
- Atish, R. and Quereshi, M. S. (2012). What Drives Surges in Capital Flows. *Vox CEPR's Policy Portal*, 26 January 2012.

- Ay, A. ve Karaçor, Z. (2007). 2001 Sonrası Dönemde Türkiye Ekonomisinde Krizden Büyümeye Geçiş Üzerine Bir Tartışma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 68-86.
- Ay, A., Karaçor, Z., Mucuk, M., ve Erdoğan, S. (2004). Bütçe Açığı-Cari İşlemler Açığı Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (1992-2003). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 75-82.
- Aydın, G. (2014). Asya Kaplanları'nın Kalkınma ve Gelişme Dinamikleri: Washington Uzlaşısı ve Post Washington Uzlaşısı. (Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı)
- Azgün, S. (2012). Twin Deficit Hypothesis: Evidence From The Turkish Economy. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 189 – 196.
- Babaoğlu, B. (2005). *Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği*. Uzman Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Babaoğlu, D. (2005). *Sermaye Akımlarının Yönetimi: Türkiye’ye İlişkin Bir Değerlendirme*. Uzman Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Piyasalar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Bahçekapılı, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde 2011 Sonrası Sınırlı Büyümenin Nedenleri Üzerine Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B. Dergisi*, 37(1), 111-124.
- Bal, H. ve Göz D. (2010). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(2), 450-467.
- Baloğlu, Ü. (2015). Düşük, Orta ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Dış Ticaretinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Etkisi: Türkiye Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çankırı Üniversitesi), Çankırı.
- Banday, U. and Aneja, R. (2016). How Budget Deficit and Current Account Deficit are Interrelated in Indian Economy. *Theoretical and Applied Economics*, 23(1), 237-246.
- Barak, D. (2013). 1980’den Sonra Türkiye’de Cari Açık Problemi ve Sürdürülebilirliği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi), Niğde.
- Barışık, S. ve Kesikoğlu, F. (2010). Makroekonomik Değişken Olarak Bütçe Açığı – Cari Açık İlişkisi: Gelişmekte Olan Piyasalar Örneği. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 25(294), 101-119.F

- Bayrak, Y. (2013). Bütçe Açığı ve Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Türkiye Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul.
- Bayraktutan, Y. ve Özkaya, M.H. (2002). IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), 1-16.
- Becker, G., Murphy, K. and Tamura R. (1990). Human Capital, Fertility and Economic Growth. *National Bureau of Economic Research*, 1050 Massachusetts Avenue Cambridge, MA 02138, 42s.
- Berke, B., Temiz, D. ve Karakurt, E. (2015). Üçüz Açık ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Dergisi*, 10(2), 67- 89.
- Besley, T., Machin, S. and Stern, N. (2018). *Sustainable growth in the UK Report, December:2018* (Erişim: 12.05.2019).
- Beyazıt, M. (2004). Türkiye Ekonomisi ve Büyüme Oranının Sürdürülebilirliği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 89-99.
- Bilbao, J. (2013). The Limits of Human Development Index: The Complementary Role of Economic and Social Cohesion, Development Strategies and Sustainability. *wileyonlinelibrary.com* 400–412.
- Bilgili M.Y. (2017). Ekonomik, Ekolojik ve Sosyal Boyutlarıyla Sürdürülebilir Kalkınma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(49), 559-669.
- Bilici, N. (2012). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. (5. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Bill, M. (2013). Twin Deficits and Sustainability of Budget Deficits: Part 1. <http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=25543>.
- Bilman, M. (2004). İkiz Açıklar Olgusu ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi), İzmir.
- Boya, N. (2013). *Türkiye 'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Doğrusal Olmayan Bir Yaklaşım* Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Brissimis, S., Hondroyiannis, G., Papazoglou, C., Tsaveas, N. and Vasardani, M. (2010). Current Account Determinants and External Sustainability in Periods of Structural Change. European Central Bank: *Working Paper Series no: 1243*.

- Bulut, E., Demirel, B. ve Akar, N.Ç. (2017). 2008 Krizi Sonrasında FED'in Faiz Artırımının Yükselen Piyasa Ekonomilerindeki Portföy Yatırımları Üzerine Etkileri, *Gazi İktisat ve İşletme Dergisi*, 3(1), 35-58.
- Carson, S.C. (2013) "Foreign Direct Investment Trends and Statistics" IMF, 28.01.2013, 3-42.
- Causes of a Current Account Deficit Exam Answer* (15.02.2019)
<https://www.tutor2u.net/economics/reference/exam-technique-causes-of-a-current-account-deficit>
- Chen A. and Warren J. (2011). Sustainable Growth for China When Capital Markets and Green Infrastructure Combine. *The Chinese Economy*, 44(5), 86-103.
- Corbo, V. and Webb, S. (1991). Adjustment Lending and The Restoration of Sustainable Growth. *Journal of International Development*, 3(2), 135-162.
- Coremberg, A. (2017). Argentina Was Not the Productivity and Economic Growth Champion of Latin America. *International Productivity Monitor*, 77-90.
- Cural, M. (2016). Türk Sosyal Güvenlik Sisteminin Mali Yapısı ve Sisteme Yapılan Bütçe Transferlerinin Ekonomik Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 21(2), 693-706.
- Çalışkan Çavdar, Ş. (2010). *Türkiye'de Bütçe Açığının Makroekonomik Etkilerinin VAR modelleri ile İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul.
- Çınar, Y. (2018). Modernleşme ve Bağımlılık Teorisi Ekseninde Marshall Yardımı ve Türkiye. *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 325-350.
- Çiftçi, C. ve Aykaç, G. (2011). İçsel Büyüme Modelleri ve Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte olan Ülkelerin Konumları. *Sosyoekonomi Dergisi*, 1, 159-180.
- Çiftçi, N. (2014). Türkiye'de Cari Açık, Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki ilişkiler: Eş Bütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 129-142.
- Çöğürçü, İ. (2012). Türkiye'nin İç Borç Genel Yapısı Üzerine Geçmişten Günümüze Bir Değerlendirme. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(1), 93-104.
- Danışman, Y. (2006). *İkiz Açıklar ve Doğru Makroekonomi Politikası Seçimi*. Mesleki Yeterlilik Tezi, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara

Demir, O., (2001). Türkiye’de Kamu Açıkları ve Artış Sebepleri. *Denizli Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(2), 11-30.

Department: Statistics South Africa, Republe of South Africa (15.03.2019)
<http://www.statssa.gov.za>

Dickey, A.,D. and Fuller, W.A (1979). Distribution of the Estimators For Autoregressive Time Series With a Unit Root. *Journal of American Statiscal Association*, 74(366), 427-431.

Dikmen, N. (2009). *Ekonometri Temel Kavramlar ve Uygulamalar* (1.Baskı), Nobel Yayınları.

Dineri, E ve Taş, İ. (2016). İkiz Açık Hipotezi: Türkiye’de Teorik ve Ampirik İnceleme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(32), 372-390.

Dineri, E. (2016). *Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gaziantep Üniversitesi), Gaziantep.

Direkçi, T. (2006). *Kamu Açıklarının Makro Ekonomik Etkileri: Türkiye Çalışması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi), Adana.

Doğan, E. (2014). *Türkiye’de Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Ekonomik Etkileri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osman Gazi Üniversitesi), Eskişehir.

Doğan, S. (2013). Amerika Merkez Bankası FED’in Finans Piyasalarına Etkisi. www.gcmforex.com

Dornbusch, R and Fischer, S. (1998). *Macroeconomi*. (E. Yıldırım, S. Ak, M. Fisunoğlu ve R. Yıldırım Çev.). McGraw-Hill, Ankara: Akademi Yayıncılık.

Draper, P. and Freytag, A. (2008). South Africa’s Current Account Deficit: Are Proposed Cures Worse than the Disease?. *South African Institute of International Affairs; Trade Policy Report No.25* 5-38.

Duman, K., Y. (2017). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2(4), 231-244.

Egeli, H. (2002). Mali açıkların Ölçümüne Yönelik Bazı Gözlemler ve Bu Konuda Geliştirilmiş Alternatif Açık Ölçüleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi SBE Dergisi*, 4(2), 29-41.

Eğilmez, M. (15.11.2016). Bütçe Açığıyla Büyüme Modeline Dönüş. <http://www.mahfiegilmez.com/>

Eğilmez, M. (2010). Türkiye ve İkiz Açık, <http://www.mahfiegilmez.com/>

- Eğilmez, M. (2013). Kırılgan Beşli. <http://www.mahfiegilmez.com/>
- Eğilmez, M. (2013). Büyüme mi Cari açık mı ? <http://www.mahfiegilmez.com/>
- Eğilmez, M. (2013). Üçüz açıklı Türkiye. <http://www.mahfiegilmez.com/>
- Eğilmez, M. (2015). Enflasyon Hedeflemesi ve Türkiye. <http://www.mahfiegilmez.com/>
- Eğilmez, M. (2017). Türkiye’de Uygulanan Ekonomi Politikası Başarılı mı? <http://www.mahfiegilmez.com/>
- Eğilmez, M. (21 Temmuz 2009). Sürdürülebilir Bütçe Açığı Üzerine. Radikal, www.radikal.com.tr
- Emsen, Ö. ve Değer, M. (2007). Ticari ve Siyasal Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Geçiş Ekonomileri Deneyimi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21(2), 161-195.
- Ergen, E. ve Yavuz, E. (2017). Büyüme İle Harcama Arasındaki İlişkinin ARDL Eş-Bütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri İle Analizi: Türkiye Üzerine Kanıtlar. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17, 84-92.
- Erkılıç, S. (2006). Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri. Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ertek, T. (1996). *Ekonometriye Giriş* (2. Baskı), Beta Basım Dağıtım Yayınları.
- France Economic Outlook, (20.12.2018). <https://www.focus-economics.com/countries/france>. (14.05.2019)
- France Government. (2018). *A Strategy For Continued Fiscal Consolidation* (Erişim:14.05.2019).
- Gerni, C., Emsen, Ö. ve Değer, M. (2006). İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi. 2. Ulusal İktisat Kongresi / 20-22 Şubat 2008 /İzmir –Türkiye, ss.21.
- Government of Pakistan, Ministry of Finance. (2016-2017) *Growth and Invesment, Chapter I*. (Erişim: 12.03.2019).
- Göktaş, Ö. (2008). Türkiye Ekonomisinde Bütçe Açığının Sürdürülebilirliğinin Analizi. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 8, 45-64.

- Granger, C. W. J. (1969). Investigating Causal Relations by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, 37(3), 424-438.
- Gulzar, S., Feng, H. ve Yajie, W. (2007). The Current Account Balance of Pakistan 1972-2005: A Cointegration Analysis. *Information Technology Journal*, 6(5), 664-671.
- Gurgul, H., and Lach, L. (2012). Two Deficits and Economic Growth: Case of CEE Countries in Transition. *AGH Managerial Economics*, 79–108.
- Güder, F. ve Kılıç, C. (2016). Üçüz Açık Sorunu ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr> , 46-77.
- Gümüş, S. (2008). *Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemlerinin Makro Ekonomik Etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Günay, A. (2007). *Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.
- Güney, T. (2003). Cumhuriyet’in 80. Yılında Türk Sosyal Güvenlik Sistemi ve Sorunları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 47, 247-253.
- Güngör, T. (28 Aralık 2016). OECD Türkiye’yi “Yüksek ve Sürdürülebilir Gelişme Gösteren Ülkeler” Grubuna Aldı, Dünya, <https://www.dunya.com>.
- Güreler, Ş. (2011). *Kamuda Etkinlik, Verimlilik ve E-Devlet*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi), İzmir.
- Harris, J.M. (2000) *Basic Principles of Sustainable Development. Global Development and Environment Institute*. (E. Özmete Çev.). *Kalkınmanın Temel Pansipleri* 1-24.
- Hazine garantili dış borç stoku 11 milyar dolar oldu*. 30.09.2015, www.bloomberght.com
- Hong, L. (2014). International Conference on Future Software Engineering and Multimedia Engineering Does and How does FDI Promote the Economic Growth? Evidence from Dynamic Panel Data of Prefecture City in China Available. 57-62, www.sciencedirect.com
- Institute for International Economics (Erişim:15.02.2019) <http://www.iie.com>
- International Monetary Fund Balance of Payments Manual. 1-188
- İlter, Ş. ve Burtan Doğan, B. (2018). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Oranı İle Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 89-115.

- İspir, M.S., Açıkgöz Ersoy, B. ve Yılmaz, M. (2009). Türkiye'nin Büyüme Dinamiğine İhracat Mı İthalat Mı Daha Etkin?. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, 24(1), 59-72.
- Jones, S. and Inggs, J. (2003). The South African Economy in the 1990s. <https://www.researchgate.net/publication/233060768>
- Kader, Ö. (2013). *Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi), İzmir.
- Kahraman Aakdoğdu, S. (2012). Türkiye'de Mali Serbestleşme Süreci ve Krizlerin Kısa Bir Özeti. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(1), 189-208.
- Kanca, O.C., (2011). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi 1980-2008 (Ampirik Bir Çalışma). *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 25(1), 75-92.
- Kar, M. ve Taban, S. (2003). Kamu Harcamaları Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. *Ankara Üniversitesi SBF*, 58(3), 145-168.
- Kara, M., (2001). Türkiye'nin Ekonomik Büyüme Sürecinde Dış Borç Çıkmazı. *Süleyman Demirel Üniversitesi*, 6(1), 95-110.
- Karabıyık, İ. ve Uçar, M. (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan IMF Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(2), 37-58.
- Karatay, P. (2008). *İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.
- Kaya, H., Kete, H. ve Aydın M. S. (2017). Türkiye'de Yaşam Beklentisi Tasarruf İlişkisi: ARDL Sınır Yaklaşımı, *Akademik Bakış Dergisi*, 62, 368-380.
- Kaya, M. (2016). Türkiye'de Açık Sorunları ve Nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kaymak, H. (2005). Yabancı Doğrudan Yatırımları Artırmak için Teşvikler Gerekli ve/veya Yeterli mi?. *Maliye Dergisi*, 149, 74-107.
- Kesikoğlu, F., Yıldırım, E., ve Çeştepe, H. (2013). Cari Açığın Belirleyicileri: 28 OECD Ülkesi İçin Panel VAR Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 15-34.

- Keskin, N. (2008). *Finansal Serbestleşme Sürecinde Uluslararası Sermaye Hareketleri ve Makroekonomik Etkileri: Türkiye Örneği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Keskingöz, H. ve Karataş, A. R. (2016). Yabancı Sermaye Yatırımları ile Cari İşlemler Açığı İlişkin ve Cari İşlemler Açığı için Politika Önerileri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, 5(3), 597-610.
- Kılıç, S. (2012). Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışının Ekonomik Boyutuna Ekolojik Bir Yaklaşım. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 47, 201-226.
- Kılınç, S. (2013). Ricardo Denklik Hipotezi. www.paramonist.com
- Kiper, S. (2012). Brezilya Ekonomisi. *Akademik Bakış Dergisi*, 30, 1-19.
- Kojima, H. (2005). White Paper on International Economy and Trade. *Policy Planning and Research Office Trade Policy Bureau Chapter I*, 3-14.
- Kör, E. (2012). *İkiz Açıklar Hipotezi Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi), Ankara.
- Köse, Z. (2016). Türkiye Ekonomisinde 2003-2014 Döneminde Ekonomik Büyüme İşsizlik ve Enflasyon İlişkisi. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 59-75.
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008). Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 57-80.
- Kuştepe, Y. ve Önel G. (2005). Fiscal Deficit Sustainability with a Structural Break: an Application to Turkey. *Eastern Mediterranean University, Review of Social, Economic and Business Studies*, 5(6), 1-20.
- Lebe, F., Kayhan, S. ve Adıgüzel, U. (2009). The Empirical Analysis of The Effect Of Economic Growth and Exchange Rate On Current Account Deficit: Romania and Turkey Samples. *Journal Of Applied Quantitative Methods*, 69-8.
- Li, Y. and Zhang, B (2008). Development Path of China and India and the Challenges for Their Sustainable Growth. *The World Economy*, 1277-1291.
- Mankiw, N. G. (2010). Makroekonomi. Efil Yayınevi, Altıncı Baskı, s: 643.
- Mızrak, M. (2017). *Asya Örneklerinden Hareketle Türkiye İçin Bir Kalkınma Modeli Değerlendirmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara.

- Mitra, P. and Khan, G. (2014). Twin Deficits Hypothesis: An Empirical Analysis in the Context of India. *International Journal of Commerce & Business Studies*, 2(2), 10-23.
- Mucuk, M. ve Alptekin, V. (2008). Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975-2006). *Maliye Dergisi* (155), 159-174.
- Mukhtar, T. and Khan, A. (2016). The Current Account Deficit Sustainability: An Empirical Investigation for Pakistan. *The Pakistan Development Review*, 55, 4(2), 397–419.
- Najaf, A. and Mingque, Y. (2018). Does Foreign Direct Investment Lead to Economic Growth? Evidences from Asian Developing Countries. *International Journal of Economics and Finance*, 10(3), 109-119.
- OECD, (2018). Developments in Individual OECD and Selected Non-Member Economies: Argentina. *OECD Economic Outlook, 2, Preliminary Version*, 68-70.
- Ogbonna, B. C. (2014). Investigating for Twin Deficits Hypothesis in South Africa. *Developing Country Studies*, 4(10), 142-162.
- Oktayer, A. (2010). Türkiye’de Bütçe Açığı, Para Arzı ve Enflasyon İlişkisi. *Maliye Dergisi*, 158.
- Okutan, Ş. (2015). 2000-2014 Yılları Türkiye Ekonomisindeki Kamu Açıkları ve Ekonomik Etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1154-1168.
- Oliveira, A. (2018). *UK Government Debt and Deficit: March: 2018*. Office for National Statistics <https://www.ons.gov.uk/economy>. (Erişim:12.05.2019)
- Ökte, M. K. S. (2011). Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım: Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 221-236.
- Örnek, İ. (2006). Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 63(2), 199-217.
- Özçam, M. (2004). *Enflasyon Hedeflemesi*. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Raporu (Kamuya Açık), ss. 10.
- Özdamar, G. (2015). İkiz Açıklar Hipotezi: Teorik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ampirik Literatür İncelemesi. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 7(2), 165-186.

- Özdemir, B. (2009). Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Çevre Vergileri. *Maliye Dergisi*, 156, 1-36.
- Özsoy, V. (2011). *İkiz Açıklar ve Türkiye Uygulaması (1987-2009)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara.
- Öztürk, S. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye Ekonomisinde 1980 Sonrası Yaşanan Yapısal Dönüşümlerin GSMH, Dış Ticaret ve Dış Borçlar Bağlamında Teorik bir Değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, 8(94).
- Özyıldız, H. 02.02.2016 Hazine Garanti Verdikçe Bankalar Dış Borç Almış. www.hakanozyildiz.com.
- Özyıldız, H. 06.01.2018 Kamu-Özel Sektör İşbirliği Projelerine Bu Kadar Garanti Verilmeli mi? www.hakanozyildiz.com.
- Parasız, İ. (1998). *Türkiye Ekonomisi 1923'den Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları*. (1. Baskı), Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Peker, H. (2011). Türkiye'de Enflasyon ve Enflasyon Hedeflemesi Uygulamasının Değerlendirilmesi. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 487-506.
- Peseran, M. H., Shin Y. ve Smith R. J. (2001). Bounds Testing Approaches to The Analysis of Level Relationships. *Journal of Applied Econometrics*, 16(3), 289-326.
- Phillips, P. and Perron, P. (1988). Testing For a Unit Root in Time Series Regression. *Biometrika* 75(2), 355-346.
- Riley, G. Causes of a Current Account Deficit Exam Answer, <https://www.tutor2u.net/economics/reference/exam-technique-causes-of-a-current-account-deficit>. (Erişim:15.02.2019)
- Plessis, S. D. and Smit, B. (2006). Economic Growth in South Africa since 1994. Stellenbosch Economic Working Paper: 1, 1-33. <https://www.researchgate.net/publication/24134153>
- Ramzan, M., Saleem, S. and Mazhar, I. (2013). Budget Deficit and Economic Growth: A Case Study of Pakistan. *Institute of Interdisciplinary Business Research*, 5(1), 911-926.
- Ravinthirakumaran N., Selvanathan, S. and Selvanathanb, E. (2016). The Twin Deficits Hypothesis in the SAARC Countries: an Empirical Investigation. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 21(1), 77-90.

- Roubini, N. and Backus, D. (1998). MBA Lectures in Macroeconomics. <http://people.stern.nyu.edu/nroubini/LNOTES.HTM>
- Ryan, K. F. and Giles, D. E. A. (1998). Testing For Unit Roots in Economic Time-Series With Missing Observations. *Advances in Econometrics*, 13, JAI Press 203-242.
- Saatçi, M. (2007). Türkiye' de Bütçe Açıkları ve Finansman Şekilleri. *Bütçe Dünyası Dergisi*, 2(26), 91-101.
- Saçık Yapar, S. (2008). Büyümenin Bir Kaynağı Olarak Ticari Dışa Açıklık. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 525-548.
- Sağlam Çeliköz, Y., Barutçu, E. ve Afsal, Ş. (2017). Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki; Türkiye Örneği. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(7), 104-118.
- Sapın, M. and Eckert, C. (2015). *France Government Stability Progame, April, 2015*. (Erişim: 14.05.2019)
- Sarı, R. (2003). Kamu Harcamalarının Dünyada ve Türkiye'deki Gelişimi ve Türkiye'de Ulusal Gelir ile İlişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 18(209), 25-38.
- Seshatah, S. V. (2014). On The Estimation of The Determinants of The Current Account Deficits: a Case of Indian Economy. *Applied Econometrics and International Development*, 14, 204-217.
- Sever, E. ve Demir M. (2007) Türkiye'de Bütçe Açığı ile Cari Açık Arasındaki İlişkilerin VAR Analizi ile İncelenmesi. *Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 47-63.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama*. (Geliştirilmiş 15.Baskı), İstanbul: Güzem Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2009). *Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama*. 17. Baskı, İstanbul: Güzem Can Yayınevi.
- Seymen Oskay, C. (2004). 1980'den Günümüze Türkiye'de İç Borçların Yapısal Gelişimi ve Değerlendirilmesi. *SÜ İİBF ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(8), 119-138.
- Sims, A., C.(1980). Macroeconomics and Reality. *Econometrica* 48(1), 1-48.
- Soydemir, S. (1998). *Türkiye'de Finansal Fon Akımları (1982-1993)*. Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu, Yayın No:122.

- Soyu, E. (2012). İkiz açık ve Türkiye Uygulaması (1995-2010). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi), Çorum.
- Strange, T. and Bayley, A (2009). Sustainable Development: Linking Economy, Society, Environment (OECD Insights), March 6
- Statistics South Africa. (2017). *The South African Economy Shrinks by 0,7%* <http://www.statssa.gov.za/?p=9989>. (Erişim:15.03.2019).
- Suadiye, A (2011). *Makroekonomik İstikrar ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği (198-Q1-2003-4)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi), Hatay.
- Sustainable growth in the UK, December 2018 (Erişim 12.05.2019).
- Şahin, D. (2015). İkiz Açık Hipotezinin Geçerliliği: Türkiye Örneği (1995-2013). *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 22(1), 49-59.
- Şahin, H. (2009). *Türkiye Ekonomisi*. (Yenilenmiş 10.Baskı), Bursa: Ezgi Kitapevi Yayıncılık.
- Şahin, S., (31.12.2016). İhracata Dayalı Büyüme ve Türkiye. www.gazetebilkent.com.
- Şen, A., Şentürk, M. ve Özkan, G. (2011). The Impact of Foreign Direct Investment Inflows on the Performance of Economic Growth: Evidence from Selected Developing Countries. *Economic Computation & Economic Cybernetics Studies & Research*, 48(2), 185-201.
- Şen, F. (2007). *Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi: Türkiye Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi), İzmir.
- Şen, N. ve Acar, Ü. (2017). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Alternatif Yöntem ve Modeller: Türkiye'den Uygulama Örnekleri. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 147-172.
- Şentürk, M. (2014). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığını Etkileyen Faktörlerin Var Modelleri İle Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi), Malatya.
- Şerefli, M. (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İİBF Dergisi*, 13, 136-143.
- Tandırcıoğlu, H. ve Özen, A. (2003). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(4), 105-129.
- Tarı, R. (1999). *Ekonometri* (1.Baskı). Alfa Basım Dağıtım Yayınları.

- Tastan, S. ve Arıç, K. (2016). Sustainability of Current Account Deficits in BRICS Countries” *Economics and Finance*, 5(2), 165-170.
- Taş, İ. (2013). Büyümenin Dinamiği Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 69-86.
- Taşar, O. (2010). Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Taymaz, E. ve Suiçmez, H. (2005). Türkiye’de Verimlilik, Büyüme ve Kriz. Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, Ankara /4 <http://www.tek.org.tr> s:70
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı. (2011). *Maasricht Kriterleri* https://www.ab.gov.tr/_301.html. (Erişim:02.03.2018)
- TCMB, (2001). Türkiye’nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı. 1-30.
- Teletar, O. ve Terzi, H. (2009). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İİBF Dergisi*, 23(2), 119-134.
- Torun, N. (2015). *Birim Kök Testlerinin Performanslarının Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi), İstanbul.
- Tosunoğlu, Ş., Moğol, T. ve Çakı T. (2012). *Kamu Maliyesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, Akdağ Kitap Evi.
- Tunalı, Ç. B., (2008). Türkiye’de Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 163-177.
- Tüfekçi, Ö. (2016). *Yükselen Güçler ve Dış Politika Aracı Olarak Dış Yardımlar*. Erman Akıllı (ed.), Türkiye’de ve Dünyada Dış Yardımlar, 101-119, Nobel Yayıncılık, Ankara.
- Tüğen, K. ve Güngör, G. (2013). Türkiye’de 1980-2011 Döneminde Bütçe Açıkları ve Açıkların Finansmanında Vergilerin Rolü. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 50(575), 19-29.
- Türedi, S. ve Berber, M. (2010). Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 301-316.
- Türkiye’de Brüt Dış Borç Stoku 466,7 Milyar Dolar Oldu*. 29.06.2018, <https://www.bloomberght.com/>

- Türkmen Yılmaz, S. (2006). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi), İstanbul.
- Uçal, H. ve Bölükbaş, M. (2013). The Role of Twin Deficit Problem in Sustainable Growth: An Econometric Analysis for Turkey. *Journal of Economic and Social Studies*, 3(2), 40-52.
- UK Government Debt and Deficit: March 2018 (Office for National Statistics <https://www.ons.gov.uk/economy>) (Erişim: 12.05.2019)
- Uras, G. (20.12.2016). 1.2 Milyar Dolarlık Avrasya Tüneli. www.milliyet.com.tr.
- Utkulu, U. ve Kahyaoğlu, H. (2005). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık Türkiye’de Büyüme Ne Yönde Etkiledi? *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni Ankara 2005/13* <http://www.tek.org.tr>, ss. 32.
- Uysal Şahin, Ö. (2014). Türkiye’de Enflasyon Hedeflemesinin Kamu Cari (Tüketim) Harcamalarına ve Çıktı Açığına Etkisi. *Journal of Life Economics*, 2, 115-124.
- Varol İyidoğan, P. ve Erkam, S. (2013). İkiz Açıklar Hipotezi: Türkiye için Ampirik Bir İnceleme (1987-2005). *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15, 39-48.
- Wray, I. R. (2006). Twin Deficits and Sustainability. The Levy Economics Institute of Bard College Policy Note.
- Yalta, A. T., (2011). Zaman Serileri Ekonometrisine Giriş. 169-172. <http://www.acikders.org.tr/>
- Yapraklı, S. (2007). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Uygulama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 5, 67-89.
- Yardımcı, P. (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, 10, Haziran, 96-115.
- Yavillioğlu, C. (2002). Geri Kalmışlık Olgusu ve Ekonomistik Kalkınma Teorileri (Eleştirel Bir Yaklaşım). *C.Ü. İİBF Dergisi*, 3(2), 49-70.
- Yıldırım, K. ve Şiriner G. (2014). *İktisada Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yıldırım, K. ve Karaman, D. (2009). *Makroekonomi*. 8. Baskı. Ankara: Seçkin Kitap Evi,

- Yılmaz, Ahmet ve Karataş, T. (2009). Türkiye Ekonomisinde 2001 Krizi Sonrası Süreçte Cari İşlemler Açığının Nedenleri Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 23(11), 69-96.
- Yılmaz, T. (2015). *İkiz Açık Teoremi ve Türkiye Uygulaması (1975-2013)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sütçü İmam Üniversitesi), Kahramanmaraş.
- Yurdakul, F. (2000). Yapısal Kırımların Varlığı Durumunda Geliştirilen Birim Kök Testleri. *Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, 21-34.
- Yücel, F. ve Yanar R. (2005). Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 483-492.
- Yükseler, Z. (2013). Yatırım-Tasarruf Dengesi: Türkiye Uygulaması ve Sorunlar. www.academia.edu
- Zengin, A. (2000). İkiz Açıklar Hipotezi (Türkiye Uygulaması). *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 37-67.

Web siteleri

<http://www.bumko.gov.tr/>

<https://evds2.tcmb.gov.tr/>

<http://www.tuik.gov.tr/>

<https://www.imf.org/>

<http://www.oecd.org/>

EKLER

Ek 1. 1980-1999 Yılları Türkiye Ekonomisi Genel Bütçe Görünümü

Yıllar	Bütçe Gideri (Milyon TL)	Bütçe Geliri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi (Milyon TL)
1980	1.133	974.650	-159
1981	1.612	1.511	-100
1982	1.739	1.591	-148
1983	2.912	2.634	-277
1984	4.173	3.693	-480
1985	6.272	5.753	-518
1986	7.844	6.629	-1.214
1987	12.276	9.894	-2.381
1988	20.538	16.813	-3.725
1989	37.750	30.209	-7.540
1990	66.820	55.067	-11.752
1991	129.235	96.372	-32.862
1992	221.214	174.150	-47.064
1993	484.101	350.845	-133.256
1994	890.425	742.499	-147.926
1995	1.704.845	1.387.760	-317.085
1996	3.916.254	2.684.968	-1.231.286
1997	7.993.610	5.726.932	-2.266.678
1998	15.466.377	11.635.611	-3.803.766
1999	27.841.439	18.657.677	-9.183.762

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 02.10.2018).

Ek 2. Türkiye’de Ekonomisi Bütçe ve Faiz Dengesi (2000-2018)

Yıllar	Bütçe Gideri (Milyon TL)	Bütçe Gideri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi (Milyon TL)	Faiz Dışı Denge (Milyon TL)
2000	51.344	38.229	13.115	7.309
2001	86.972	58.416	28.556	12.482
2002	119.604	79.420	40.184	11.544
2003	141.248	101.040	40.208	18.319
2004	152.093	122.964	29.128	27.363
2005	159.687	152.784	6.903	38.777
2006	178.126	173.483	4.643	41.320
2007	204.068	190.360	13.708	35.045
2008	227.031	209.598	17.432	33.229
2009	268.219	215.458	52.761	440
2010	294.359	254.277	40.081	8.217
2011	314.607	296.824	17.783	24.448
2012	361.887	332.475	29.412	19.004
2013	408.225	389.682	18.543	31.443
2014	448.752	425.383	23.370	26.544
2015	506.305	482.780	23.525	29.479
2016	584.071	554.140	29.932	20.315
2017	678.269	630.490	47.779	8.932
2018	696.829	215.458	65.924	5.776

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 05.01.2020).

Ek 3. Türkiye Ekonomisi Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)
1980	-4.999	-3.408
1981	-4.230	-1.936
1982	-3.097	-952
1983	-3.507	-1.923
1984	-3.623	-1.439
1985	-3.385	-1.013
1986	-3.648	-1.465
1987	-3.968	-806
1988	-2.673	1.596
1989	-4.167	938
1990	-9.343	-2.625
1991	-7.454	250
1992	-8.156	-974
1993	-14.083	-6.433
1994	-5.164	2.631
1995	-14.073	-2.339
1996	-20.402	-2.437
1997	-22.298	-2.638
1998	-18.949	2.000
1999	-14.084	-925

Kaynak: TÜİK verileri ile hazırlanmıştır (Erişim:16.10.2018).

Ek 4. Türkiye'de 2000-2017 Yılları Arası Cari İşlemler ve Dış Ticaret Dengesi

Yıllar	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	Cari İşlemler Dengesi/ GSYH (%)
2000	-26.728	-9.920	-3,7
2001	-10.065	3.760	1,9
2002	-15.495	-626	-0,3
2003	-22.087	-7.554	-2,4
2004	-34.373	-14.198	-3,5
2005	-43.298	-20.980	-4,2
2006	-54.041	-31.168	-5,7
2007	-62.791	-36.949	-5,5
2008	-69.936	-39.425	-5,1
2009	-38.786	-11.358	-1,8
2010	-71.661	-44.616	-5,8
2011	-105.933	-74.402	-8,9
2012	-84.082	-47.963	-5,5
2013	-99.858	-63.642	-6,7
2014	-84.568	-43.644	-4,7
2015	-63.395	-32.109	-3,7
2016	-56.089	-33.137	-3,8
2017	-76.808	-47.436	-5,6
2018	-55.113	27.633	-3,6

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü ve Kalkınma bakanlığı verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 05.10.2018- 12.04.2019).

Ek 5. Türkiye Ekonomisi Cari İşlemler ve Bütçe Dengesi Oranları

Yıllar	Cari işlemler Dengesi/GSYH (%)	Bütçe Dengesi/GSYH (%)
1980	-5	-3,1
1981	-2,7	-1,5
1982	-1,5	-1,4
1983	-3,1	-2,2
1984	-2,4	-4,4
1985	-1,5	-2,3
1986	-1,9	-2,8
1987	-0,9	-3,5
1988	1,8	-3,1
1989	0,9	-3,3
1990	-1,7	-3
1991	0,2	-5,3
1992	-0,6	-4,3
1993	-3,6	-6,7
1994	2	-3,9
1995	-1,4	-4
1996	-1,3	-8,3
1997	-1,4	-7,6
1998	0,7	-7,3
1999	-0,4	-11,9
2000	-3,7	7,7
2001	1,9	11,6
2002	-0,3	11,2
2003	-2,4	8,6
2004	-3,5	5
2005	-4,2	1
2006	-5,7	0,6
2007	-5,5	1,6
2008	-5,1	1,8
2009	-1,8	5,3
2010	-5,8	3,5
2011	-8,9	1,3
2012	-5,5	1,9
2013	-6,7	1
2014	-4,7	1,1
2015	-3,7	1
2016	-3,8	1,1
2017	-5,6	1,5
2018	-3,6	1,9

Kaynak: Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü -TÜİK-www.wordbak.org verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 01.10.2018 -16.10.2018 -12.04.2019).

Ek 6. Türkiye’de Hedeflenen ve Gerçekleşen Enflasyon Oranları

Yıllar	Enflasyon (%)	
	Hedeflenen	Gerçekleşme
2002	35	29,7
2003	20	18,4
2004	12	9,3
2005	8	7,7
2006	5	9,7
2007	4	8,4
2008	4	10,1
2009	7,5	6,5
2010	6,5	6,4
2011	5,5	10,4
2012	5	6,2
2013	5	7,4
2014	5	8,2
2015	5	8,8
2016	5	8,5
2017	5	11,9

Kaynak: TCMB verileri ile hazırlanmıştır (Erişim: 29.09.2018).

Ek 7. Bütçe Açıkları ADF Testi Sonuçları

Null Hypothesis: D(BA) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 2 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-10.98274	0.0001
Test critical values:		
1% level	-3.515536	
5% level	-2.898623	
10% level	-2.586605	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(BA,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/15/19 Time: 22:22
 Sample (adjusted): 1999Q2 2018Q4
 Included observations: 79 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(BA(-1))	-2.673023	0.243384	-10.98274	0.0000
D(BA(-1),2)	1.061623	0.180194	5.891547	0.0000
D(BA(-2),2)	0.496841	0.103716	4.790382	0.0000
C	-0.077282	0.214793	-0.359798	0.7200
R-squared	0.774439	Mean dependent var		0.007472
Adjusted R-squared	0.765416	S.D. dependent var		3.935517
S.E. of regression	1.906123	Akaike info criterion		4.177326
Sum squared resid	272.4978	Schwarz criterion		4.297298
Log likelihood	-161.0044	Hannan-Quinn criter.		4.225390
F-statistic	85.83457	Durbin-Watson stat		2.075968
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 8. Cari Açıklar ADF Testi Sonuçları

Null Hypothesis: D(CA) has a unit root
 Exogenous: Constant
 Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.169496	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.513344	
5% level	-2.897678	
10% level	-2.586103	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
 Dependent Variable: D(CA,2)
 Method: Least Squares
 Date: 08/15/19 Time: 22:21
 Sample (adjusted): 1998Q4 2018Q4
 Included observations: 81 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CA(-1))	-0.806531	0.112495	-7.169496	0.0000
C	0.012540	0.159968	0.078390	0.9377
R-squared	0.394180	Mean dependent var		0.020886
Adjusted R-squared	0.386511	S.D. dependent var		1.838061
S.E. of regression	1.439671	Akaike info criterion		3.591088
Sum squared resid	163.7396	Schwarz criterion		3.650210
Log likelihood	-143.4391	Hannan-Quinn criter.		3.614809
F-statistic	51.40168	Durbin-Watson stat		1.952415
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 9. Büyüme Oranı ADF Testi Sonuçları

Null Hypothesis: GDP has a unit root
Exogenous: Constant
Lag Length: 0 (Automatic - based on SIC, maxlag=11)

	t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic	-7.435433	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.512290	
5% level	-2.897223	
10% level	-2.585861	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Augmented Dickey-Fuller Test Equation
Dependent Variable: D(GDP)
Method: Least Squares
Date: 08/15/19 Time: 22:22
Sample (adjusted): 1998Q3 2018Q4
Included observations: 82 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GDP(-1)	-0.829808	0.111602	-7.435433	0.0000
C	0.896695	0.287963	3.113930	0.0026
R-squared	0.408659	Mean dependent var		-0.030430
Adjusted R-squared	0.401267	S.D. dependent var		3.037659
S.E. of regression	2.350475	Akaike info criterion		4.571200
Sum squared resid	441.9786	Schwarz criterion		4.629900
Log likelihood	-185.4192	Hannan-Quinn criter.		4.594767
F-statistic	55.28566	Durbin-Watson stat		1.974194
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 10. Bütçe Açıkları PP Testi Sonuçları

Null Hypothesis: BA has a unit root

Exogenous: Constant

Bandwidth: 2 (Newey-West automatic) using Bartlett kernel

	Adj. t-Stat	Prob.*
Phillips-Perron test statistic	-5.709776	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.512290	
5% level	-2.897223	
10% level	-2.585861	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Residual variance (no correction)	3.891784
HAC corrected variance (Bartlett kernel)	3.678379

Phillips-Perron Test Equation

Dependent Variable: D(BA)

Method: Least Squares

Date: 08/15/19 Time: 23:42

Sample (adjusted): 1998Q3 2018Q4

Included observations: 82 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BA(-1)	-0.584023	0.101120	-5.775572	0.0000
C	-1.474736	0.335257	-4.398820	0.0000
R-squared	0.294266	Mean dependent var		-0.016475
Adjusted R-squared	0.285445	S.D. dependent var		2.362754
S.E. of regression	1.997268	Akaike info criterion		4.245525
Sum squared resid	319.1263	Schwarz criterion		4.304226
Log likelihood	-172.0665	Hannan-Quinn criter.		4.269093
F-statistic	33.35723	Durbin-Watson stat		2.061011
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 11. Cari Açıklar PP Testi Sonuçları

Null Hypothesis: D(CA) has a unit root

Exogenous: Constant

Bandwidth: 3 (Newey-West automatic) using Bartlett kernel

	Adj. t-Stat	Prob.*
Phillips-Perron test statistic	-7.110649	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.513344	
5% level	-2.897678	
10% level	-2.586103	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Residual variance (no correction)	2.021477
HAC corrected variance (Bartlett kernel)	1.886727

Phillips-Perron Test Equation

Dependent Variable: D(CA,2)

Method: Least Squares

Date: 08/15/19 Time: 23:44

Sample (adjusted): 1998Q4 2018Q4

Included observations: 81 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CA(-1))	-0.806531	0.112495	-7.169496	0.0000
C	0.012540	0.159968	0.078390	0.9377
R-squared	0.394180	Mean dependent var		0.020886
Adjusted R-squared	0.386511	S.D. dependent var		1.838061
S.E. of regression	1.439671	Akaike info criterion		3.591088
Sum squared resid	163.7396	Schwarz criterion		3.650210
Log likelihood	-143.4391	Hannan-Quinn criter.		3.614809
F-statistic	51.40168	Durbin-Watson stat		1.952415
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 12. Büyüme Oranı PP Testi Sonuçları

Null Hypothesis: GDP has a unit root
 Exogenous: Constant
 Bandwidth: 0 (Newey-West automatic) using Bartlett kernel

	Adj. t-Stat	Prob.*
Phillips-Perron test statistic	-7.435433	0.0000
Test critical values:		
1% level	-3.512290	
5% level	-2.897223	
10% level	-2.585861	

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Residual variance (no correction)	5.389983
HAC corrected variance (Bartlett kernel)	5.389983

Phillips-Perron Test Equation
 Dependent Variable: D(GDP)
 Method: Least Squares
 Date: 08/15/19 Time: 23:45
 Sample (adjusted): 1998Q3 2018Q4
 Included observations: 82 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GDP(-1)	-0.829808	0.111602	-7.435433	0.0000
C	0.896695	0.287963	3.113930	0.0026
R-squared	0.408659	Mean dependent var		-0.030430
Adjusted R-squared	0.401267	S.D. dependent var		3.037659
S.E. of regression	2.350475	Akaike info criterion		4.571200
Sum squared resid	441.9786	Schwarz criterion		4.629900
Log likelihood	-185.4192	Hannan-Quinn criter.		4.594767
F-statistic	55.28566	Durbin-Watson stat		1.974194
Prob(F-statistic)	0.000000			

Ek 13. VAR Analizi Sonuçları

Vector Autoregression Estimates

Date: 08/15/19 Time: 23:11

Sample (adjusted): 1999Q2 2018Q4

Included observations: 79 after adjustments

Standard errors in () & t-statistics in []

	D(GDP)	D(CA)	D(BA)
D(GDP(-1))	-0.672741 (0.12079) [-5.56961]	-0.116142 (0.06539) [-1.77611]	0.233920 (0.08637) [2.70833]
D(GDP(-2))	-0.467759 (0.13856) [-3.37587]	-0.180969 (0.07501) [-2.41252]	0.124658 (0.09908) [1.25817]
D(GDP(-3))	-0.170415 (0.11889) [-1.43338]	-0.210213 (0.06436) [-3.26600]	0.175445 (0.08501) [2.06373]
D(CA(-1))	-0.272083 (0.22536) [-1.20733]	0.088454 (0.12200) [0.72501]	0.135762 (0.16115) [0.84248]
D(CA(-2))	0.080399 (0.22675) [0.35457]	-0.162485 (0.12276) [-1.32363]	-0.223900 (0.16214) [-1.38090]
D(CA(-3))	0.295156 (0.22769) [1.29630]	-0.127218 (0.12327) [-1.03206]	-0.097866 (0.16281) [-0.60109]
D(BA(-1))	-0.318032 (0.14266) [-2.22930]	0.073486 (0.07723) [0.95149]	-0.618734 (0.10201) [-6.06541]
D(BA(-2))	-0.157640 (0.15516) [-1.01602]	-0.065001 (0.08400) [-0.77385]	-0.561027 (0.11095) [-5.05680]
D(BA(-3))	-0.320540 (0.14699) [-2.18065]	-0.027810 (0.07958) [-0.34947]	-0.481594 (0.10511) [-4.58187]
C	-0.009280 (0.28780) [-0.03224]	-0.041854 (0.15581) [-0.26862]	-0.096997 (0.20580) [-0.47132]
R-squared	0.395632	0.208434	0.494086
Adj. R-squared	0.316802	0.105186	0.428097
Sum sq. resids	445.8994	130.6862	227.9932
S.E. equation	2.542108	1.376228	1.817759
F-statistic	5.018764	2.018770	7.487415
Log likelihood	-180.4566	-131.9785	-153.9609
Akaike AIC	4.821687	3.594393	4.150909
Schwarz SC	5.121617	3.894323	4.450840
Mean dependent	0.001650	-0.022548	-0.002995

S.D. dependent	3.075534	1.454869	2.403672
Determinant resid covariance (dof adj.)		31.17194	
Determinant resid covariance		20.76968	
Log likelihood		-456.1115	
Akaike information criterion		12.30662	
Schwarz criterion		13.20641	

Ek 14. Çoklu Doğrusal Bağlantı Testi Sonuçları

Variance Inflation Factors
Date: 08/15/19 Time: 22:25
Sample: 1998Q2 2018Q4
Included observations: 83

Variable	Coefficient Variance	Uncentered VIF	Centered VIF
CA	0.007891	2.949402	1.047491
BA	0.012765	2.427476	1.047491
C	0.285041	4.971805	NA

Ek 15. Otokorelasyon Testi Sonuçları

Date: 08/15/19 Time: 22:28

Sample: 1998Q2 2018Q4

Included observations: 83

Autocorrelation	Partial Correlation	AC	PAC	Q-Stat	Prob	
. .	. .	1	0.080	0.080	0.5515	0.458
. .	. .	2	-0.059	-0.065	0.8500	0.654
. .	. .	3	-0.021	-0.011	0.8902	0.828
. .	. .	4	-0.013	-0.014	0.9045	0.924
.* .	.* .	5	-0.165	-0.166	3.3625	0.644
.* .	. .	6	-0.087	-0.064	4.0515	0.670
.* .	.* .	7	0.123	0.119	5.4668	0.603
.* .	.* .	8	0.145	0.117	7.4415	0.490
. .	. .	9	0.041	0.032	7.6029	0.575
.* .	.* .	10	-0.149	-0.177	9.7590	0.462
. .	.* .	11	0.065	0.076	10.178	0.514
. .	. .	12	0.041	0.061	10.343	0.586
.* .	.* .	13	-0.145	-0.100	12.473	0.489
. .	.* .	14	0.061	0.107	12.855	0.538
.* .	. .	15	0.099	0.005	13.865	0.536
.* .	.* .	16	-0.132	-0.187	15.704	0.474
. .	.* .	17	-0.010	0.087	15.715	0.544
. .	. .	18	0.002	-0.019	15.715	0.612
. .	. .	19	0.006	-0.006	15.719	0.676
.* .	.* .	20	-0.174	-0.187	19.109	0.515
. .	.* .	21	0.050	0.083	19.392	0.560
.* .	.* .	22	0.107	0.092	20.706	0.539
. .	. .	23	0.044	-0.026	20.929	0.585
.* .	. .	24	-0.083	-0.026	21.755	0.594
.* .	.* .	25	-0.104	-0.128	23.076	0.573
. .	.* .	26	0.017	-0.067	23.112	0.627
.* .	. .	27	-0.126	-0.003	25.109	0.568
.* .	. .	28	-0.070	0.009	25.742	0.587
.* .	.* .	29	0.157	0.112	28.956	0.467
.* .	. .	30	0.179	0.045	33.228	0.313
.* .	.* .	31	0.090	0.114	34.328	0.311
.* .	.* .	32	-0.079	-0.077	35.187	0.320
. .	. .	33	-0.031	-0.056	35.321	0.359
.* .	.* .	34	-0.166	-0.109	39.312	0.244
.* .	. .	35	-0.099	-0.007	40.746	0.232
. .	. .	36	0.034	0.040	40.920	0.263

Ek 16. Değişen Varyans Testi Sonuçları

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.964061	Prob. F(5,77)	0.0935
Obs*R-squared	9.388188	Prob. Chi-Square(5)	0.0945
Scaled explained SS	10.34226	Prob. Chi-Square(5)	0.0661

Test Equation:

Dependent Variable: RESID^2

Method: Least Squares

Date: 08/15/19 Time: 22:29

Sample: 1998Q2 2018Q4

Included observations: 83

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	4.811519	2.478532	1.941278	0.0559
CA^2	-0.008986	0.075878	-0.118431	0.9060
CA*BA	-0.197347	0.130009	-1.517947	0.1331
CA	-0.197670	0.692049	-0.285630	0.7759
BA^2	0.201171	0.144808	1.389230	0.1688
BA	0.556566	1.229681	0.452610	0.6521
R-squared	0.113111	Mean dependent var		4.586526
Adjusted R-squared	0.055520	S.D. dependent var		7.106175
S.E. of regression	6.906089	Akaike info criterion		6.772227
Sum squared resid	3672.443	Schwarz criterion		6.947083
Log likelihood	-275.0474	Hannan-Quinn criter.		6.842474
F-statistic	1.964061	Durbin-Watson stat		1.335069
Prob(F-statistic)	0.093453			

Ek 17. Gecikme Uzunluğu

VAR Lag Order Selection Criteria

Endogenous variables: D(GDP) D(CA) D(BA)

Exogenous variables: C

Date: 08/15/19 Time: 23:07

Sample: 1998Q2 2018Q4

Included observations: 79

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-519.2073	NA	110.6987	13.22044	13.31042	13.25649
1	-497.4246	41.35957	80.11435	12.89683	13.25674	13.04102
2	-485.2565	22.17989	74.02383	12.81662	13.44647	13.06896
3	-456.1115	50.91160*	44.57102*	12.30662*	13.20641*	12.66710*

* indicates lag order selected by the criterion

LR: sequential modified LR test statistic (each test at 5% level)

FPE: Final prediction error

AIC: Akaike information criterion

SC: Schwarz information criterion

HQ: Hannan-Quinn information criterion

Ek 18. ARDL Sınır Testi Sonuçları

Dependent Variable: GDP
Method: ARDL
Date: 08/15/19 Time: 23:22
Sample (adjusted): 1998Q4 2018Q4
Included observations: 81 after adjustments
Maximum dependent lags: 3 (Automatic selection)
Model selection method: Akaike info criterion (AIC)
Dynamic regressors (3 lags, automatic): CA BA
Fixed regressors: C
Number of models evaluated: 48
Selected Model: ARDL(1, 2, 1)
Note: final equation sample is larger than selection sample

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.*
GDP(-1)	-0.085507	0.115141	-0.742628	0.4601
CA	-0.822968	0.164174	-5.012769	0.0000
CA(-1)	0.307412	0.252913	1.215481	0.2280
CA(-2)	0.250049	0.182338	1.371349	0.1744
BA	0.014032	0.118148	0.118765	0.9058
BA(-1)	-0.286389	0.114306	-2.505453	0.0144
C	-0.502502	0.598052	-0.840231	0.4035
R-squared	0.366325	Mean dependent var		1.094146
Adjusted R-squared	0.314946	S.D. dependent var		2.383466
S.E. of regression	1.972747	Akaike info criterion		4.279187
Sum squared resid	287.9881	Schwarz criterion		4.486114
Log likelihood	-166.3071	Hannan-Quinn criter.		4.362209
F-statistic	7.129850	Durbin-Watson stat		2.081295
Prob(F-statistic)	0.000005			

*Note: p-values and any subsequent tests do not account for model selection.

ARDL Bounds Test

Date: 08/15/19 Time: 23:23

Sample: 1998Q4 2018Q4

Included observations: 81

Null Hypothesis: No long-run relationships exist

Test Statistic	Value	k
F-statistic	24.03231	2

Critical Value Bounds

Significance	I0 Bound	I1 Bound
10%	2.63	3.35
5%	3.1	3.87
2.5%	3.55	4.38
1%	4.13	5

Test Equation:

Dependent Variable: D(GDP)

Method: Least Squares

Date: 08/15/19 Time: 23:23

Sample: 1998Q4 2018Q4

Included observations: 81

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CA)	-0.822968	0.164174	-5.012769	0.0000
D(CA(-1))	-0.250049	0.182338	-1.371349	0.1744
D(BA)	0.014032	0.118148	0.118765	0.9058
C	-0.502502	0.598052	-0.840231	0.4035
CA(-1)	-0.265508	0.097019	-2.736661	0.0078
BA(-1)	-0.272357	0.127849	-2.130301	0.0365
GDP(-1)	-1.085507	0.115141	-9.427643	0.0000

R-squared	0.614592	Mean dependent var	-0.035747
Adjusted R-squared	0.583343	S.D. dependent var	3.056201
S.E. of regression	1.972747	Akaike info criterion	4.279187
Sum squared resid	287.9881	Schwarz criterion	4.486114
Log likelihood	-166.3071	Hannan-Quinn criter.	4.362209
F-statistic	19.66739	Durbin-Watson stat	2.081295
Prob(F-statistic)	0.000000		

Ek 19. ARDL Kısa ve Uzun Dönem Test Sonuçları

ARDL Cointegrating And Long Run Form

Dependent Variable: GDP

Selected Model: ARDL(1, 2, 1)

Date: 08/15/19 Time: 23:23

Sample: 1998Q2 2018Q4

Included observations: 81

Cointegrating Form				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
D(CA)	-0.822968	0.152125	-5.409813	0.0000
D(CA(-1))	-0.250049	0.166181	-1.504681	0.1367
D(BA)	0.014032	0.091868	0.152739	0.8790
CointEq(-1)	-1.085507	0.108536	-10.001318	0.0000

Cointeq = GDP - (-0.2446*CA -0.2509*BA -0.4629)

Long Run Coefficients				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CA	-0.244593	0.086161	-2.838806	0.0058
BA	-0.250903	0.122033	-2.056022	0.0433
C	-0.462919	0.556985	-0.831117	0.4086

Ek 20. Granger Nedensellik Analizi Sonuçları

VAR Granger Causality/Block Exogeneity Wald Tests

Date: 08/15/19 Time: 23:13

Sample: 1998Q2 2018Q4

Included observations: 79

Dependent variable: D(GDP)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(CA)	3.668024	3	0.2996
D(BA)	7.758232	3	0.0513
All	12.76047	6	0.0470

Dependent variable: D(CA)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(GDP)	11.61435	3	0.0088
D(BA)	2.652146	3	0.4484
All	14.44512	6	0.0250

Dependent variable: D(BA)

Excluded	Chi-sq	df	Prob.
D(GDP)	9.803356	3	0.0203
D(CA)	3.162536	3	0.3672
All	13.46893	6	0.0362

Ek 21. Regresyon Analizi Sonuçları

Dependent Variable: GDP
Method: Least Squares
Date: 08/15/19 Time: 23:25
Sample: 1998Q2 2018Q4
Included observations: 83

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CA	-0.347291	0.088831	-3.909585	0.0002
BA	-0.172176	0.112981	-1.523939	0.1315
C	-0.644739	0.533893	-1.207619	0.2308
R-squared	0.164802	Mean dependent var		1.074899
Adjusted R-squared	0.143922	S.D. dependent var		2.357650
S.E. of regression	2.181403	Akaike info criterion		4.433289
Sum squared resid	380.6816	Schwarz criterion		4.520717
Log likelihood	-180.9815	Hannan-Quinn criter.		4.468413
F-statistic	7.892856	Durbin-Watson stat		1.831986
Prob(F-statistic)	0.0007447			